

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

ACTA SECURITATAE VOLYNIENSES

№ 4, 2024

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Науковий журнал «Acta Securitatae Volynienses» засновано в 2023 році
(Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення
№ 1834 від 21.12.2023 року)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Ярош Я. Б. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та публічного управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Члени редакційної колегії:

Алексєєнко І. В. – доктор політичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Благодарний А. М. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри загально-правових дисциплін, Національна академія Служби безпеки України

Бортніков В. І. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та публічного управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Бортнікова А. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Забожчук О. В. – доктор філософії (081 Право), завідувач сектору правового забезпечення, Головне управління Національної поліції у Волинській області

Карпчук Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Колб О. Г. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Корнієнко М. В. – доктор юридичних наук, професор, проректор університету, Одеський державний університет внутрішніх справ

Коцан Р. І. – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Мартинюк В. П. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри адміністративного та фінансового менеджменту, Національний університет «Львівська політехніка»

Маршалек-Кава Дж. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичної системи Польщі, Університет Миколая Коперника в Торуні

Павлютін Ю. М. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративної діяльності поліції, Одеський державний університет внутрішніх справ

Попович В. В. – доктор технічних наук, професор, начальник навчально-наукового інституту цивільного захисту, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Примуш М. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Пядишев В. Г. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кібербезпеки та інформаційного забезпечення, Одеський державний університет внутрішніх справ

Романов М. С. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри національної безпеки та політології, Національний університет «Острозька Академія»

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
від 31 жовтня 2024 року, протокол № 15

«Acta Securitatae Volynienses» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б зі спеціальності 052 – Політологія відповідно до Наказу МОН України від 02.10.2024 № 1415 (додаток 5).

Офіційний сайт видання: www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/asv

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-9385 (print)
ISSN 2786-9393 (online)

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2024

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Владімірова Карина Павлівна, Стрелков Владислав Володимирович ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ.....	5
Кулик Сергій Михайлович МІЛІТАРИЗАЦІЯ ВЛАДОЮ РФ ФУТБОЛЬНИХ УЛЬТРАС (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ КОМПАНІЇ "ESPAÑOLA").....	11
Лісовський Володимир Миколайович, Бахтін Анатолій Михайлович ПАТРІОТИЗМ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ РЕСУРС НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ЗМІЦНЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ.....	28
Ніколаєнко Наталія Олександрівна, Діордіца Оксана Сергіївна СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ КЛАСИФІКАЦІЙНІ ВИМІРИ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ.....	35
Стрелков Владислав Володимирович, Дриганюк Діана Олександрівна ВІТЧИЗНЯНА ТА ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА ПРОТИДІЇ ВОРОЖИМ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИМ ОПЕРАЦІЯМ 2022–2024 РР.....	41

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІТОЛОГІЇ

Кузьмук Ольга Миколаївна ГРОМАДСЬКА АКТИВНІСТЬ МОЛОДІ У ЧАС ВІЙНИ: СИНЕРГІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ТА ЕМПІРИЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ.....	47
Лавриненко Ганна Андріївна, Примуш Микола Васильович ТРАЄКТОРІЯ ЗМІН ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ СУЧАСНОСТІ (КЕЙС УКРАЇНИ).....	56
Панишко Галина Тарасівна, Чебелюк Ірина Іванівна СТАРОСТИНСЬКИЙ ОКРУГ ЛУЦЬКОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	64
Ярош Ярослав Богданович, Бугайчук Антон Павлович, ДОВІРА ДО ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ПАРТІЙНУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ РФ.....	70

CONTENTS

SECTION 1

TOPICAL ISSUES OF NATIONAL SECURITY

Vladimirova Karyna, Strelkov Vladyslav INFORMATION SECURITY OF UKRAINE DURING A FULL-SCALE INVASION.....	5
Kulyk Serhii MILITARIZATION OF FOOTBALL ULTRAS BY THE RUSSIAN AUTHORITIES (ON THE EXAMPLE OF THE ACTIVITIES OF THE PRIVATE MILITARY COMPANY "ESPAÑOLA").....	11
Lisovskyi Volodymyr, Bakhtin Anatoly PATRIOTISM AS A STRATEGIC RESOURCE OF NATIONAL SECURITY: STRENGTHENING CIVIL SOCIETY IN UKRAINE.....	28
Nikolaienko Nataliya, Diorditsa Oksana THE ESSENCE AND MAIN CLASSIFICATION DIMENSIONS OF COLLABORATIONISM.....	35
Strelkov Vladyslav, Dryhaniuk Diana DOMESTIC AND FOREIGN PRACTICE OF COUNTERING ENEMY INFORMATION AND PSYCHOLOGICAL OPERATION 2022-2024.....	41

SECTION 2

TOPICAL ISSUES OF POLITICAL SCIENCE

Kuzmuk Olga YOUTH ACTIVISM DURING WARTIME: SYNERGY OF THEORETICAL CONCEPTS AND EMPIRICAL REALITY OF CIVIC ENGAGEMENT.....	47
Lavrynenko Hanna, Prymush Mykola TRAJECTORY OF CHANGES IN CONTEMPORARY POLITICAL CONFLICTS (THE CASE OF UKRAINE).....	56
Panyshko Halyna, Chebeliuk Iryna STAROSTYN DISTRICT OF THE LUTSK CITY-TERRITORIAL COMMUNITY.....	64
Yarosh Yaroslav, Buhaichuk Anton CONFIDENCE IN POLITICAL INSTITUTIONS AS A FACTOR INFLUENCING THE PARTY SYSTEM OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF A FULL-SCALE WAR AGAINST THE RUSSIAN FEDERATION.....	70

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

УДК 351.862.4(477)«364»

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2024-4-1>

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Владімірова Карина Павлівна,

здобувач кафедри національної безпеки

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0009-0004-7745-7452

Стрелков Владислав Володимирович,

Ph. D., старший викладач кафедри національної безпеки

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0001-8436-3260

Статтю присвячено дослідженню проблем забезпечення інформаційної безпеки України в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на її територію. Автори не оминули увагою й ключові події та інцидент що передували цьому вторгненню, однак мали небезпечний характер та несли відповідні ризики та загрози для національних інтересів України, готували відповідний ґрунт для вторгнення, були своєрідними «пробами пера» в контексті загострення та поглиблення гібридної агресії російської федерації проти України. Дослідити такі гібридні акції впливу інформаційного характеру вдалося завдяки використанню методу "case-study", який передбачає виокремлення та вивчення окремих випадків та прецедентів. Також автори застосували метод структурно-функціонального аналізу для дослідження структур що забезпечують захист інформаційного простору України від ворожих впливів. Окрему увагу приділено дослідженню стратегічних документів в галузі, які було розглянуто із застосуванням методу контент-аналізу. Серед тенденцій що спостерігаються в інформаційному просторі України в контексті протистояння збройній агресії автори виділяють урізноманітнення та збільшення кількості загроз. Оперативне реагування на ці загрози значно ускладнене через брак кваліфікованих спеціалістів у галузі та недостатнє фінансування в умовах коли значний фінансовий ресурс з об'єктивних причин скеровано на забезпечення відсічі загрозам воєнного характеру. Автори встановили, що Україна досягла значного прогресу в питаннях забезпечення інформаційної безпеки, однак швидкість з якою рухається розвиток та вдосконалення сучасних технологій в галузі вимагає від українського уряду нової якості управлінських рішень задля захисту інформаційного простору держави.

Ключові слова: інформаційна безпека, повномасштабне вторгнення, національна безпека, кібербезпека, інформаційно-психологічні операції.

Vladimirova Karyna, Strelkov Vladyslav. Information Security of Ukraine during a full-scale invasion

The article is devoted to the study of the problems of ensuring information security of Ukraine in the conditions of a full-scale invasion of the Russian Federation on its territory. The authors did not ignore the key events and incidents that preceded this invasion, however, they were of a dangerous nature and carried corresponding risks and threats to the national interests of Ukraine, prepared the appropriate ground for the invasion, were a kind of "pen tests" in the context of the exacerbation and deepening of the hybrid aggression of the Russian Federation against Ukraine. It was possible to investigate such hybrid actions of the influence of an information nature thanks to the use of the "case-study" method, which involves the selection and study of individual cases and precedents. The authors also used the method of structural and functional analysis to study the structures that ensure the protection of the information space of Ukraine from hostile influences. Particular attention is paid to the study of strategic documents in the industry,

which were considered using the method of content analysis. Among the trends observed in the information space of Ukraine in the context of resistance to armed aggression, the authors highlight the diversification and increase in the number of threats. Prompt response to these threats is significantly complicated by the lack of qualified specialists in the field and insufficient funding in conditions where a significant financial resource is directed for objective reasons to countering threats of a military nature. The authors established that Ukraine has made significant progress in ensuring information security, but the speed with which the development and improvement of modern technologies in the field is moving requires the Ukrainian government to make new quality management decisions to protect the information space of the state.

Key words: *information security, full-scale invasion, national security, cyber security, information and psychological operations.*

Вступ. Актуальність дослідження проблематики забезпечення інформаційної безпеки України в умовах повномасштабного вторгнення є надзвичайно високою з огляду на сучасний геополітичний контекст та вплив інформаційної безпеки на національну безпеку загалом. З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну, питання інформаційної безпеки стало критично важливим для захисту суверенітету, територіальної цілісності та демократичних інститутів держави.

Вторгнення РФ в Україну супроводжується масштабними кібератаками на урядові та приватні установи, що включає спроби зламів, розповсюдження шкідливого програмного забезпечення, а також спроби виведення з ладу важливих сервісів і систем. Успішні атаки можуть призвести до значних економічних втрат, збоїв у роботі критичної інфраструктури та поширення паніки серед населення. Також агресор ставить за мету зламати опір цивільного населення, переконати громадян в тому що спротив окупанту не має сенсу та перспектив, за допомогою проведення інформаційно-психологічних спеціальних операцій в українському інформаційному просторі.

Інформаційна безпека охоплює захист від кібератак, поширення пропаганди та дезінформації, забезпечення безпеки критичної інформаційної інфраструктури, а також захист інших національних інтересів в інформаційному просторі. У сучасних умовах воєнного конфлікту інформаційні атаки стають невід'ємною частиною агресії, що ведеться як на полі бою, так і в інформаційній площині. Відповідно, забезпечення стійкості до таких загроз є життєво необхідним для підтримки морального духу населення,

функціонування державних структур і захисту стратегічних об'єктів. Дослідження проблематики інформаційної безпеки як складової компоненти національної безпеки дозволить ефективно протидіяти агресії, підтримувати стабільність всередині країни та забезпечувати надійну роботу ключових державних та приватних структур.

Матеріали та метод. У цьому дослідженні автори ставлять перед собою за мету висвітлити стан захищеності інформаційного простору в Україні в умовах повномасштабного простора, оцінити ефективність заходів, які наша держава застосовує для захисту власного інформаційного середовища, виявити проблеми у цій галузі, які потребують невідкладного вирішення. Дослідження ґрунтується на публікаціях засобів масової інформації, звітах міжнародних організацій, аналізі керівних документів довгострокового планування у сфері національної безпеки. Серед методів, що використовувалися авторами, слід відзначити такі: структурно-функціональний, контент-аналізу та "case-study".

Результати. Відповідно до усталеного визначення, «інформаційна безпека – це стан захищеності систем обробки і зберігання даних, при якому забезпечено конфіденційність, доступність і цілісність інформації, використання й розвиток в інтересах громадян або комплекс заходів, спрямованих на забезпечення захищеності інформації особи, суспільства і держави від несанкціонованого доступу, використання, оприлюднення, руйнування, внесення змін, ознайомлення, перевірки запису чи знищення» [4, с. 55].

Інформаційна безпека держави характеризується ступенем захищеності

ності і, отже, стійкістю основних сфер життєдіяльності (економіки, науки, технології, сфери управління, військової справи, суспільної свідомості та ін.) та її здатністю протистояти небезпечним впливам (дестабілізаційним, деструктивним тощо), в тому числі інформаційного характеру. Державні структури та служби повинні бути здатні та готові як до вилучення контенту що містить загрози та небезпеки, так і до впровадження контрзаходів в інформаційному просторі.

В Україні забезпечення інформаційної безпеки здійснюється через низку органів, структур та служб, усі вони виконують свої специфічні завдання:

– Рада національної безпеки і оборони України (РНБО). Розробляє і координує виконання стратегій і політик у сфері інформаційної безпеки. Центр протидії дезінформації при РНБО займається виявленням і протидією дезінформації, пропаганді та іншими деструктивними інформаційними впливами [6];

– Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Розробляє контрнарративи, проводить інформаційні кампанії і працює над підвищенням медіаграмотності населення. Взаємодіє з громадянським суспільством і міжнародними партнерами для посилення стійкості до гібридних загроз [8];

– Міністерство оборони України. Відповідає за інформаційну безпеку у військовій сфері, включаючи протидію дезінформації в умовах військових конфліктів [5].

– Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України (ДССЗІ). Забезпечує кібербезпеку та захист державних інформаційних ресурсів [2].

– Державний комітет телебачення і радіомовлення України. Контролює медійний простір і захист національного інформаційного суверенітету [3].

Крім вищезазначених суб'єктів, в Україні діє Стратегія інформаційної безпеки до 2025 р., яка є документом довгострокового планування та визначає основні цілі, напрями і принципи

державної політики у цій сфері. Основна мета запровадження та втілення цієї стратегії – захист інформаційного суверенітету і забезпечення національних інтересів України [7].

Перелічені структури, на підставі та в рамках визначеної нормативно-правової бази, формують комплексну систему забезпечення інформаційної безпеки, спрямовану на захист від внутрішніх і зовнішніх загроз, розвиток національного інформаційного простору та підвищення стійкості до дезінформації та пропаганди.

Сучасний стан інформаційної безпеки України є «надзвичайно складним та динамічним, зумовленим постійними загрозами, що виникають в умовах повномасштабного військового вторгнення Росії. Основні виклики включають кібератаки, дезінформаційні кампанії та пропаганду, спрямовані на підриг національної безпеки, дестабілізацію суспільства та дискредитацію української влади» [7].

Разом із повномасштабним воєнним вторгненням росія значно активізувала застосування невоєнних методів, які вона використовує для досягнення стратегічних воєнних цілей. До них відносяться й інформаційні атаки, які є елементом гібридної війни проти України та спрямовані як на державні установи, так і на приватний сектор. Кібератаки стали масштабнішими і складнішими, націленими на критичну інфраструктуру, включаючи енергетичні системи, телекомунікаційні мережі та фінансові установи. Відповіддю нашої держави на ці загрози стало зміцнення кібербезпеки, посилення захисту інформаційних систем та розробку нових стратегій протидії кібератакам.

Дезінформаційні кампанії та пропаганда й нині залишаються потужними інструментами у гібридній війні. Російські медіа та соціальні мережі використовуються для поширення фейкових новин, маніпуляції громадською думкою та поширення панічних настроїв. Україна активно працює над протидією цим загрозам шляхом підвищення медіаграмотності населення, розробки

механізмів виявлення та спростування фейкової інформації, а також співпраці з міжнародними організаціями та партнерами [7].

Законодавча та нормативно-правова база України у сфері інформаційної безпеки постійно вдосконалюється. Було прийнято ряд законів та постанов, спрямованих на посилення інформаційної безпеки, включаючи закони про кібербезпеку та інформаційну політику. Водночас, державні органи та спецслужби активізували свою діяльність у сфері кіберзахисту, що включає як превентивні заходи, так і швидке реагування на інциденти.

Незважаючи на значні досягнення, існують і певні проблеми. Недостатнє фінансування та брак фахівців у сфері кібербезпеки залишаються серйозними викликами. Крім того, необхідно постійно вдосконалювати технічну базу та методи протидії новим загрозам. Проблемні моменти щодо захисту кіберпростору викристалізувалися у відповідних «кейсах», про які піде мова далі.

У грудні 2015 р. відбувся один із найвідоміших випадків кібератаки на українські об'єкти критичної енергетичної інфраструктури, коли російські хакери зламали інформаційні системи кількох енергетичних компаній і відключили електропостачання в частині західних регіонів України. Це призвело до масштабних перебоїв у постачанні електроенергії, що торкнулося сотень тисяч громадян. Ця атака показала вразливість критичної інфраструктури та необхідність посилення кіберзахисту [1].

Ще одним значущим випадком стала атака вірусом "NotPetya" у червні 2017 р. Цей вірус, замаскований під програму для бухгалтерського обліку, швидко поширився по мережах українських компаній та урядових установ, спричинивши значні фінансові збитки та порушення роботи багатьох систем. Хоча вірус поширився і на інші країни, Україна постраждала найбільше. Наслідки цієї атаки були настільки серйозними, що дехто назвав її наймасштабнішою кібератакою в історії.

Іншим прикладом є атака на українські державні веб-сайти в січні 2022 р., коли на головних сторінках урядових сайтів з'явилися повідомлення з погрозами та дезінформацією. Ці атаки мали на меті створити хаос і продемонструвати вразливість українських інформаційних ресурсів напередодні вторгнення.

Росія також активно використовує дезінформаційні кампанії в рамках проведення інформаційно психологічних операцій. Під час повномасштабного вторгнення в 2022 р. російські пропагандистські ЗМІ та соціальні мережі масово поширювали фейкові новини та маніпулятивні повідомлення. Наприклад, було запущено кілька кампаній, що стверджували про капітуляцію українських військових частин або про вигадані «злочини» української армії проти мирного населення. Метою таких дій було деморалізація українського суспільства та підірив довіри до української влади та збройних сил. Ці дезінформаційні атаки створювали паніку, плутанину серед громадян та поширювали недовіру до представників та органів державної влади [2].

Наслідки цих атак включають не лише матеріальні збитки та перебої в роботі критичних систем, але й значний психологічний вплив на населення. Вони підривають довіру до урядових структур та створюють атмосферу невизначеності та страху. Ці події підкреслюють важливість зміцнення кібербезпеки, розробки ефективних стратегій протидії дезінформації та пропаганді, а також постійного вдосконалення захисту критичної інфраструктури. Можемо говорити про те, що сучасний стан інформаційної безпеки України характеризується постійною боротьбою з численними та різноманітними загрозами. За таких умов, активна та результативна робота щодо зміцнення кібербезпеки, підвищення медіаграмотності громадян та міжнародної співпраці, може створити передумови для ефективної протидії інформаційним атакам. Однак підкреслимо, що робота в цьому напрямку потребує подальшого розвитку та вдосконалення.

Оцінка ефективності заходів, вжитих Україною для захисту інформаційної безпеки, показує значний прогрес, хоча й існують певні виклики та недоліки. Україна здійснила ряд кроків, мова про них піде нижче, для зміцнення своєї кібербезпеки та протидії дезінформації, що включає оновлення законодавчої бази, покращення технічних засобів захисту та міжнародну співпрацю.

Український уряд прийняв низку законів і постанов, спрямованих на посилення кібербезпеки та боротьбу з інформаційними загрозами. Зокрема, було затверджено національні стратегії з кібербезпеки та інформаційної безпеки, які визначають основні напрями діяльності та заходи для захисту інформаційного простору країни. Це дозволило створити більш структуровану і цілеспрямовану систему реагування на інформаційні атаки.

Реалізація технічних заходів включає впровадження сучасних систем кіберзахисту та моніторингу, що дозволяють виявляти і нейтралізувати загрози на ранніх етапах. Українські державні органи та великі приватні компанії поступово переходять на використання більш захищених програмних продуктів і протоколів зв'язку, що значно підвищує рівень кібербезпеки. Також створено спеціальні кіберпідрозділи в структурах Міністерства оборони та Служби безпеки України, які займаються виключно питаннями кіберзахисту.

Міжнародна співпраця відіграє важливу роль у зміцненні інформаційної безпеки України. Співпраця з НАТО, Європейським Союзом, США та іншими міжнародними партнерами дозволяє Україні отримувати необхідну технічну та експертну підтримку, обмінюватися інформацією про кіберзагрози та впроваджувати передові практики захисту. Крім того, міжнародні санкції проти росії, введені за її агресивні дії, також мають стримуючий ефект.

Однак, попри досягнення, існують і певні проблеми. Однією з головних є недостатнє фінансування та брак висококваліфікованих фахівців у сфері кібербезпеки. Це ускладнює швидке

реагування на нові загрози та впровадження новітніх технологій. Також, в умовах війни, ресурси часто перенаправляються на нагальні військові потреби, що може послаблювати увагу до інформаційної безпеки.

Крім того, боротьба з дезінформацією та пропагандою вимагає постійного вдосконалення методів виявлення та нейтралізації фейкових новин. Хоча Україна досягла значного прогресу в цьому напрямі, все ще існує потреба в підвищенні медіаграмотності населення та покращенні співпраці з соціальними мережами та медіаплатформами для швидшого видалення шкідливого контенту.

Висновки. Події повномасштабного вторгнення РФ в Україну засвідчили, що забезпечення інформаційної безпеки має критичне значення для національної безпеки країни. З початком вторгнення росії в Україну, інформаційна безпека набула особливого значення, ставши одним з ключових елементів захисту держави. Україна зіткнулася з потужними кібератаками, дезінформаційними кампаніями та пропагандою, спрямованими на підірив стабільності, морального духу населення та функціонування критичної інфраструктури.

Зусилля України щодо зміцнення інформаційної безпеки включають оновлення законодавчої бази, впровадження сучасних технологій кіберзахисту та активну міжнародну співпрацю. Прийняття національних стратегій з кібербезпеки та інформаційної безпеки стало важливим кроком у структуризації зусиль держави в цьому напрямі. Технічні заходи, такі як створення кіберпідрозділів та впровадження передових систем захисту, підвищують здатність України протидіяти кіберзагрозам.

Однак, існують і певні проблеми. Недостатнє фінансування та брак висококваліфікованих фахівців у сфері кібербезпеки залишаються серйозними викликами. Боротися з дезінформацією та пропагандою теж є складним завданням, яке потребує постійного вдосконалення методів виявлення спеціальних інформаційно-психологічних впливів,

локалізації та нейтралізації їх наслідків, а також підвищення медіаграмотності суспільства.

Вжиті Україною заходи для захисту національних інтересів в інформацій-

ній сфері демонструють ефективність і поступовий прогрес, хоча й потребують подальшого вдосконалення та більшої підтримки для повної реалізації потенціалу захисних механізмів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аудит інформаційної безпеки : підручник / В. А. Ромака та ін. Львів : Сполом, 2015. 363 с.
2. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. URL: <https://cip.gov.ua/ua> (дата звернення 02.05.2024).
3. Державний комітет телебачення і радіомовлення України. URL: <https://comin.gov.ua/> (дата звернення 03.05.2024).
4. Кормич Б. А. Інформаційне право : підручник. Харків : Бурун і К, 2011. 333 с.
5. Міністерство оборони України. URL: <https://www.mil.gov.ua/> (дата звернення 05.05.2024).
6. Рада національної безпеки і оборони України. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/> (дата звернення 09.05.2024).
7. Стратегія інформаційної безпеки до 2025 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JG3TH00A> (дата звернення 09.05.2024).
8. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. URL: <https://spravdi.gov.ua/> (дата звернення 12.05.2024).
9. Цимбалюк В. С. Проблеми державної інформаційної політики: гармонізація міжнародного і національного інформаційного права. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. Київ : НТУУ «КПІ», 2001. № 4.

REFERENCES:

1. Romaka V. A. (2015). *Audit informatsiinoi bezpeky : pidruchnyk* [Information security audit: textbook]. Lviv : Spolom. 363 s. [in Ukrainian]
2. Derzhavna sluzhba spetsialnoho zviazku ta zakhystu informatsii Ukrainy (2024). Official site [Official site]. Retrieved from: <https://cip.gov.ua/ua> [in Ukrainian]
3. Derzhavnyi komitet telebachennia i radiomovlennia Ukrainy (2024). Official site [Official site]. Retrieved from: <https://comin.gov.ua/> [in Ukrainian]
4. Kormych B. A. (2011). *Informatsiine pravo : pidruchnyk* [Information law: textbook]. Kharkiv : Burun i K. 333 s. [in Ukrainian]
5. Ministerstvo oborony Ukrainy (2024). Official site [Official site]. Retrieved from: <https://www.mil.gov.ua/> [in Ukrainian]
6. Rada natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy (2024). Official site [Official site]. Retrieved from: <https://www.rnbo.gov.ua/> [in Ukrainian]
7. Stratehiia informatsiinoi bezpeky do 2025 r. (2014). Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/JG3TH00A> [in Ukrainian]
8. Tsentr stratehichnykh komunikatsii ta informatsiinoi bezpeky (2024). Retrieved from: <https://spravdi.gov.ua/> [in Ukrainian]
9. Tsymbaliuk V. S. (2001). *Problemy derzhavnoi informatsiinoi polityky: harmonizatsiia mizhnarodnoho i natsionalnoho informatsiinoho prava* [Problems of state information policy: harmonization of international and national information law]. *Pravove, normatyvne ta metrolohichne zabezpechennia systemy zakhystu informatsii v Ukraini*. Kyiv : NTUU "KPI". № 4. [in Ukrainian]

УДК 351.862.4(477):796.332

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2024-4-2>

МІЛІТАРИЗАЦІЯ ВЛАДОЮ РФ ФУТБОЛЬНИХ УЛЬТРАС (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ КОМПАНІЇ "ESPAÑOLA")

Кулик Сергій Михайлович,

кандидат політичних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0001-7520-7426

Дослідження виконано в межах Модуля Жана Моне "EU Counteraction to FIMI" (№ 101172342 ERASMUS-JMO-2024-MODULE).

This study was conducted in the framework of the Jean Monnet Module "EU Counteraction to FIMI" (№ 101172342 ERASMUS-JMO-2024-MODULE).

Одним із військових формувань Російської Федерації, що воює проти України є військова організація "Española". Її створили восени 2022 р. із фанатів провідних футбольних клубів Росії, які у мирному житті є запеклими опонентами у фанатських розбірках. Керівництво ПВК стверджує, що такі люди воюють краще за мобілізованих, бо більш мотивовані і дисципліновані, загартовані у фанатських сутичках. Кількість членів цього бандугруповання досягає тризначного числа. У лютому 2023 р. провладна партія «Єдина Росія» взяла шефство над "Española", підрозділ отримав статус приватної військової компанії (ПВК) і почав набирати бійців за допомогою рекрутингу. Мета статті – довести, що влада сучасної РФ свідомо мілітаризує російських футбольних ультрас, хулз після повномасштабного вторгнення на територію України у 2022 р. У дослідженні автор використав структурно-функціональний, психологічний і порівняльний методи, метод теорії груп. Простежено особливості формування, виникнення назви "Española", її ідеологію, моральної та фінансової підтримки ПВК спортивними клубами і організаціями Росії, окремими тренерами, футболістами. Звернута увага на спортивно-політичне протистояння між українськими і російськими фанатами у складі полку «Азов» і ПВК "Española" під час бойових дій, поширення фейків російською стороною про рух фанатів в Україні. Наведено спільне у створенні і діяльності ПВК "Española" і "Wagner". Доведено, що мілітаризація російського суспільства перейшла у воєнний психоз, стала елементом масової свідомості. Існує значна ймовірність того, що після закінчення війни російські фанати зможуть використати набутий військовий досвід для створення напруженості під час матчів на стадіонах світу та у навколофутбольному русі. Таким чином, влада Росії свідомо дискредитує вітчизняний та світовий рух фанатів та ультрас, поширює мілітаристичне сприйняття на увесь вболівальницький загал.

Ключові слова: національна безпека України, футбольні клуби, фанати, ультрас, хулз, приватні військові компанії, ПВК "Española" і "Wagner", ідеологія, мілітаризація.

Kulyk Serhii. Militarization of Football Ultras by the Russian Authorities (on the Example of the Activities of the Private Military Company "Española")

One of the military formations of the Russian Federation fighting against Ukraine is the military organization "Española". It was created in the fall of 2022 from fans of Russia's leading football clubs, who in peaceful life are fierce opponents in fan fights. The PMC leadership claims that such people fight better than mobilized ones, because they are more motivated and disciplined, hardened in fanatical fights. The number of members of the gang reaches three digits. In February 2023, the pro-ruling United Russia party took over "Española"; the unit was given the status of a private military campaign (PMC) and began recruiting fighters. The purpose of the article is to prove the modern Russian Federation authorities are deliberately militarizing Russian football ultras, hools after a full-scale invasion of the Ukraine territory in 2022. In the research, the author uses structural-functional, psychological and comparative methods, the method of group theory. The peculiarities of the formation, emergence of the name "Española", its ideology, moral and financial support of the PMC by sports clubs and organizations of Russia, individual coaches, football players are traced. Attention is drawn to the sports and political confrontation between Ukrainian and Russian fans in the "Azov" regiment and the "Española" PMC during hostilities,

the spread of fakes by the Russian side about the of fan movement in Ukraine. Commonalities in the creation and activity of "Española" and "Wagner" PMCs are given. It has been proven that the militarization of Russian society turned into war psychosis and became an element of mass consciousness. There is a significant possibility that after the end of the war, Russian fans will be able to use the acquired military experience to create tension during matches in the stadiums of the world and in the surrounding football movement. Thus, the Russian authorities deliberately discredit the domestic and world movement of fans and ultras, spread militaristic perception to the entire fan base.

Key words: national security of Ukraine, football clubs, fans, ultras, hools, private military companies, PMC "Española" and "Wagner", ideology, militarization.

Вступ. Починаючи із 2014 р., на боці Російської Федерації проти України, воюють окрім регулярних військових частин, різні добровольчі загони, групи найманців. Влада Росії намагалась об'єднати їх під керівництвом більш потужних структур, головні з яких – система БАРС (розшифровують як «Бойовий армійський резерв країни», інколи літеру С розшифровують як «спеціальний») і приватна військова компанія (ПВК) «Редут». Незважаючи на те, що найманство в РФ заборонене законом і тривалий час приватна військова компанія ніяк не була описана законодавчо, в країні діє понад десять приватних військових і охоронних компаній. З точки зору законодавства України ПВК – це злочинні бандитські угруповання, терористи, найманці, бойовики. У різні роки Росія використовувала бойовиків у тридцяти країнах світу. Більшість ПВК пов'язані з Міністерством оборони, Федеральною службою безпеки (ФСБ) або Головним розвідувальним управлінням (ГРУ) [1]. Група "Española" (інколи пишуть «Эспаньола» (рос.)) – одна із низки ПВК, що воюють проти ЗСУ. Так, влада м. Москва формує найманців із «Мосгазу», «Московського метрополитена», «Гормосту» і «Мосводоканалу»; батальон «Уран» підтримує «Роскосмос»; загін «Союз», до якого входять майстри бойових мистецтв, фінансує «Сбербанк, «Росатом» і «Русгидро». Приватні комерційні компанії «Русал», «Новатэк», ПИК, «Моспромстрой» теж мають свої підрозділи на українському фронті [2]. Серед менших воєнізованих формувань – «Поток» енергетичного гіганта «Газпрому», «Редут» (створене у 2008 р., охороняло в Сирії об'єкти компанії «Стройтрансгаз», яку контролює

друг В. Путіна Г. Тимченко), «Патриот», «Православное братство», «ЕНОТ» та інші. ПВК "Wagner" після придушення заколоту її лідера Є. Пригожина увійшла до складу збройних сил РФ.

Існування батальйону "Española", сформованого із фанатів російських футбольних клубів, не приховують ні ЗМІ, ні спортивна спільнота. У цій статті слова «фанати, ультрас, хулз» ми вживаємо у розумінні саме радикальний фанатський хуліганський рух. Голова благодійного фонду «Русь Сидяча» (Москва) журналістка О. Романова стверджує, що футбольні ультрас – це стратегічний резерв президента РФ В. Путіна, підтримку яких він зумів завойовувати поступово. На початку 2000-х рр. президент Росії відвідав могилу футбольного фаната, якого вбили у бійці ультрас. Вони це сприйняли як належно і запам'ятали. У Кремлі усвідомили значення і вплив ультрас, тому від початку повномасштабної війни з Україною включили їх у свої мілітарні задуми. «Ультрас – це маргінали, вони не офісна і не літературна публіка. Це ще один достатньо потужний резерв поповнення сил. Зручний резерв, зокрема для провладної партії «Єдина Росія» [3].

При цьому, в 2018 р. російський режим почав активно «воювати» проти фанатів, що було зумовлено необхідністю створення «гарної картинки» перед проведенням Чемпіонату світу з футболу в Росії. Із 2017 р. влада почала запроваджувати Fan ID. Фанатам, котрі раніше були помічені у хуліганських розбірках, складно було отримати паспорт вболівальника. Багато фанів його бойкотували, вважаючи це принизливою вимогою. Відтоді будь-яка активність фанатів перебувала під пильною увагою представників сило-

вих установ, на них активно заводили кримінальні справи. Також законодавчо закріпили покарання за демонстрацію схожих з нацистськими знаків на банерах або одязі. Частина фанів вважала, що влада РФ посилила репресії після подій на Майдані у 2014 р. в Україні, адже у них активну участь брали українські футбольні хулз. У підсумку такі дії влади РФ викликали незадоволення фанатів. Спеціальні «бригади» ультрас – хулз в Росії, як правило, мають зв'язки у кримінальному світі й часто виконують завдання безпосередньо не пов'язані з футболем. Їх неодноразово «просили» брати участь у заходах для охорони відомих політиків і у політичних акціях. Наприклад, фанати охороняли з'їзд патріотичного руху «Наші» у таборі на оз. Селігер у Тверській області, куди регулярно приїжджав В. Путін [4]. Російські угруповання отримували замовлення на «створення напруженості» в інших країнах під час своїх виїздів, як це трапилось на «Євро-2016» у Франції, де росіяни вчинили масову бійку [5]. Тому російські хулз ще до війни з Україною (у 2014 р.) були частково мілітаризовані.

Поняття «мілітаризація» виникло у 1841 р. у значенні «військовий дух, пристрась до війни чи військової практики». Мілітаризація – це багатоплановий соціальний процес, покликаний забезпечити підтримку збройним силам та сформувати соціальні структури для підтримки збройних сил [6]. Мілітаризація країни – процес підпорядкування різних сфер життя держави військовим цілям, що передбачає нарощування озброєнь і зміцнення військово-економічної могутності з метою підготовки та здійснення війни [7, 172]. Це перенесення форм і методів військової організації в сферу цивільних відносин [8]. І. Савчук пропонує таке визначення мілітаризації – це створення та збільшення кількості членів парамілітарних формувань та формування у суспільстві образу ворога з однієї із сусідніх країн [9]. Кандидат політичних наук В. Добіжа вважає, що сутність явища «мілітаризм» слід розкривати і як ідеологічну доктрину, і як політичний режим або світо-

гляд та спосіб життя, і як трансформацію суспільної свідомості з врахуванням воєнних інтересів [10].

Американський дослідник А. Вагтс у своїй книзі «Історії мілітаризму» пояснював, що мілітаризм є сукупністю звичаїв, уявлень та інтересів, які хоч і пов'язані з війнами й арміями, проте обов'язково претендують на значно більше, ніж просто задоволення військових потреб. Мілітаризм спирається на підхід кастовий і культовий, на владу й віру. Армія влаштована так, що служить не меті підготовки до можливої війни, а інтересам військових, є за своїм змістом мілітаристською. А. Вагтс підкреслював, що носіями мілітаристського мислення не обов'язково є військові. Він увів поняття «цивільного мілітаризму, який визначає як безумовне прийняття воєнних цінностей, манер, принципів і відносин. При цьому пріоритет надають воєнним судженням, міркуванням, а героїчне виявляється переважно у військовій службі та військових діях, підготовка до яких становить головний інтерес держави, і на які повинні витрачати головні ресурси» [11]. Саме такий цивільний мілітаризм продукує сучасна російська політична еліта. Мета мілітаризації – змусити людей прийняти війну, полюбити її та вважати «нормальним явищем». Мілітаризація – це перетворення цивільних осіб у солдатів, а через створення певних типів солдатів – створення певних типів чоловіків та жінок; створення нових типів, концепцій і розуміння «громадян» й прийняття цих нових типів категорій та способів існування. Це процес соціального, політичного та військового відтворення держави через військові цінності, їх гегемонія. Мілітаризація держави та загроза війни чи воєнного конфлікту породжують у суспільстві страх, насильство та нестабільність [6].

Огляд останніх досліджень і публікацій. Матеріалом дослідження слугували переважно публікації журналістів українських інформаційних і спортивних (Tribuna, Ukrfootball) видань, дописи військовослужбовців ЗСУ у соціальних мережах. Наявність російських джерел

у дослідженні ми пояснюємо тим, що це опозиційні до сучасної влади РФ видання – «Новая Газета», «Черта». Іноземні ЗМІ писали про «Espanola» переважно у контексті того, як російські фанати перейшли на бік В. Путіна. Ґрунтовні дослідження вітчизняних науковців з цієї теми поки що нечисленні.

Мета статті – довести, що влада сучасної РФ свідомо милітаризує російських футбольних ультрас, хулз після повномасштабного вторгнення на територію України у 2022 р.

Методи дослідження. Автор використав структурно-функціональний метод для аналізу структури і функцій підрозділів ПВК «Espanola», взаємодії між ВПК. Психологічний метод був ефективний при аналізі мотивації фанів, а також поведінки, висловлювань командного складу, бійців ПВК в мирних умовах та умовах ведення військових дій. За допомогою порівняльного методу ми виокремили спільне у створенні і діяльності ПВК «Espanola» і «Wagner». Метод теорії груп дав можливість розглянути діяльність ультрас, хулз як боротьбу за лідерство у своєму середовищі, а діяльність ВПК як боротьбу за владу, тиск на неї при прийнятті важливих політичних рішень.

Результати дослідження. Російські ультрас і футбольні фанати активно підтримали війну проти України. Приватна військова компанія «Espanola», або, як вони самі себе називають, «1-ша фанатська добровольча розвідувально-штурмова бригада», або «Військова організація «Espanola», була створена після вторгнення в Україну – восени 2022 р. Її сформували С. Орлов і О. Ходаковський – колишній командир спецпідрозділу СБУ «Альфа» в Донецькій області, колаборант, який перейшов на сторону влади самопроголошеної ДНР, командир батальйону «Восток». С. Орлов (1981 р. н.) із 1995 р. відвідує футбольний сектор ЦСКА, радикальний член ультрас найстарішого в Росії угруповання «Red-Blue Warriors» («Червоно-сині воїни»)¹,

у якому відомий як «Стас пернатий» [12]. Він був призваний в збройні сили РФ у 1999 р., служив у повітряно-десантних військах, брав участь у Другій чеченській кампанії, пройшов багато «гарячих точок». У 2014 р. С. Орлов із групою ультрас приїхав у Горлівку для «захисту родичів», воював проти української армії як доброволець у «бригаді» І. Безлера («Бес»), був його помічником. Завдяки знанню мов, координував іноземних найманців, тому отримав позивний «Іспанець». Згодом створив і був командиром розвідувальної роти «Череп і кістки», який «відзначився» під час боїв за Горлівку і Дебальцеве [12]. Після завершення активної фази бойових дій наприкінці 2015 р. залишив Донбас, вступив до «Союзу добровольців Донбасу» (СДД). Ця організація створена за участю на той момент помічника президента В. Путіна – В. Суркова, основного куратора українського питання, якого називали «сірим кардиналом Кремля». СДД постачав бійців в добровольчі загони БАРСУ, і в «Редут».

Ще раніше С. Орлов потрапив у міжнародний скандал за участю Росії. Тоді два працівники Головного розвідувального управління (ГРУ) РФ готували державний переворот у Чорногорії. За версією місцевої влади, його планували на 16 жовтня 2016 р., у день парламентських виборів. Саме тоді вони організували замах на прем'єр міністра країни М. Джукановича (пізніше став президентом), щоб запобігти вступу Республіки Чорногорія в НАТО. За інформацією міжнародної розвідувальної спільноти «InformNapalm», С. Орлов прибув у Чорногорію 30 вересня [13], але про подальші його дії нічого невідомо.

Різні автори у своїх публікаціях називають «Espanola» підрозділом, батальйоном, угрупованням, формуванням, воєнізованою бандою, приватною військовою компанією. Це вказує на її тривалий невизначений юридичний статус в Росії та безпосередньо у складі інших військових частин. «Espanola» спочатку входило до складу загону «Таврида» під егідою Міноборони РФ, пізніше «Восток» самопроголошеної ДНР,

¹ Емблема RBW – череп SS-Totenkopf-Division (емблема Третьої танкової дивізії СС «Третя голова»), обрамлений кельтським хрестом (у середовищі неонацистів – символ переваги білої раси).

ще пізніше діяло у складі батальйону ПВК «Редут», підконтрольного Міноборони РФ. Із середини липня 2022 р. входить до 114-ї окремої мотострілецької Єнакіївсько-Дунайської бригади (створена на базі бригади «Восток» О. Ходаковського) [12].

У лютому 2023 р. провладна партія «Єдина Росія» взяла шефство над "Esrañola", підрозділ отримав статус ПВК і почав набирати бійців за допомогою рекрутингу [14]. Хоча стверджують, що "Esrañola" й надалі керує «Редут» (за ним закріплена правова і фінансова сторона). Кожен новобранець буде підписувати контракт з «Редутом» [15]. У ПВК є артилерія, зенітне озброєння, снайперські команди, дрони, власний полігон для воєнної підготовки новобранців – їх навчають розмінуванню, пілотуванню дронів, керувати системами ПРО.

ПВК "Esrañola" створили з фанатів футбольних клубів (ФК), переважно ЦСКА і «Спартак» – найстаріших фанформувальників Росії. Кістяк становлять також ультрас донецького «Шахтаря», які воювали на боці сепаратистів на Донбасі. Туди також увійшли радикальні фанати сімферопольської «Таврії», мариупольського «Іллічівця», московських клубів – «Динамо», «Локомотив», «Торпедо», ФК «Зеніт» (Санкт-Петербург), «Урал» (Єкатеринбург), «Шинник» (Ярославль), «Орел», «Ростов», «Нижній Новгород», «Кубань» (Краснодар), «Сатурн» (Раменське). "Esrañola" включає сумно-відомих «Орловських м'ясників» ("Orel Butchers"²) [16]. Зауважимо важливий факт: у мирному житті клуби «Спартак» і «ЦСКА» є запеклими опонентами у фанатських розбірках. Водночас, при відборі до "Esrañola" не враховують приналежність до певного клубу. С. Орлов пояснює, що такі люди «воюють краще за мобілізованих, адже більш мотивовані і дисципліновані», загартовані у фанатських сутичках. Дехто з російських

фанатів зізналися, що поїхали воювати проти України саме за додатковими емоціями, яких їм бракувало в навколофутбольних сутичках [17].

Ідеологія "Esrañola" – це неконтрольована суміш світоглядів, ідеологій. Насамперед, це наративи «русского міра» (з елементами російського православ'я, язичництва), російського націоналізму (за білу расу, проти темношкірих), нацизму, неонацизму та різних субкультур. Прапор ПВК – чорна тканина, на якій зображений череп («голова Адама») з перехрещеними кістками та круговим написом, що є 11 та 12-им членом «Символу віри»: «Чаю воскресенія будущого и жизни будущого века. Аминь». Це запозичено із особистого прапора російського генерала Я. Бакланова, який брав участь у Кавказькій війні царської Росії (1817–1864 рр.). Я. Бакланов був одним із козацьких командирів, які брали безпосередню участь у придушенні чеченського повстання під командуванням Шаміля. За свою жорстокість і систематичне винищення чеченських поселень отримав прізвисько «Даджал», тобто «Сатана» [18]. У сучасній Росії його вважають одним із легенд військової «доблесті» і національних героїв.

У ПВК популярне гасло російських націоналістів «Один за всіх, і всі за одного!». Використовують й такі: «Честь! Вірність! Вітчизна!», «Не відступати й не здаватись» [19], «Всіх вбити, все забрати». Частина найманців відкрито дотримуються ультраправих поглядів. «Те, що вони є футбольними фанатами, футбольними хуліганами, я ось це беру і ставлю у величезний жирний плюс, бо люди вже заздалегідь сюди приходять духові, після полян, після бійок у містах та на стадіонах. І, використовуючи цей дух, спрямовуючи його в потрібне русло, виходить просто бомба», – так М. Турканов, один з керівників у ПВК, характеризував бійців. У деяких з них більше сотні виїздів на заздалегідь обумовлені і спонтанні масові кулачні бійки» [15].

Бійці "Esrañola" не приховують своїх відверто неонацистських поглядів.

² Орловські м'ясники – 12 червня 2016 р. на Чемпіонаті Європи з футболу пройшов матч Англія – Росія. Перед і після гри в Марселі відбулися бійки за участі російських уболівальників. У результаті бійок постраждали 35 осіб, переважно англійці. Французька преса писала про те, що жоден із росіян не був затриманий за участь у бійках.

У них переважають татування нацистської свастики [20], або татування-напис "España" (напр., С. Орлов). Так, Михайла «Пітбуля» Турканова у 2019 р. оштрафували за публічну демонстрацію нацистської символіки. У нього на правому плечі татування у вигляді свастики, на лівому плечі знак білого братства, кельтський хрест, на правому передпліччі напис "A.C.A.B", дві вісімки, на правому зап'ясті цифра 14 в сонці. «Пітбуль» заявляв, що використання таких символів А.Гітлером «нічого не означає» [4]. Незважаючи на це, у лютому 2023 р. він став кавалером ордена Мужності – військово-патріотичне співтовариство козаків «Північно-Слов'янська громада» вручило йому орден Мужності за участь у війні в Україні. В жовтні другий орден Мужності – за участь у боях під Бахмутом – отримав особисто з рук генерала В. Алексєєва, куратора «Редута» з ГРУ [15].

Вкрите татуваннями все тіло ще одного керівника "España" – В. Суботіна (позивний "Вихідний"). Серед них хрест, що нагадує військовий орден, який вручали у нацистській Німеччині, та павутина, що популярна серед скінхедів. Він відкрито заявляє, що є «російським націоналістом»: «Націоналізм складається з любові до своєї нації, країни, це чудове почуття. Тому моя найголовніша мета у Спеціальній військовій операції (СВО) – боротьба з русофобією, яка процвітає на Заході та в Україні за допомогою Заходу» [21]. Для В. Суботіна фанатський «двіж» був невід'ємною частиною його життя шістнадцять років, він брав участь у вуличних сутичках, безладах, забивних бійках «на найсерйознішому рівні, серед найбільш серйозних колективів». За його словами, про військову кар'єру він ніколи не мріяв, хоча проходив службу в армії. В юності «дуже переживав», що на його життя не припаде глобального воєнного конфлікту, і тому не зможе проявити себе як справжній чоловік, «відкрити всі свої найкращі риси». Він часто фотографувався у військовій формі і давав інтерв'ю на тлі чорножовто-білого прапора і герба Російської

імперії. Стверджував, що дуже любив його як частину історії своєї країни і уточнював, що «на цей момент» ідеальним прапором вважає такий же, але з коловоротом (восьмипроменева свастика) посередині. Це символізує об'єднання язичницького та християнського. Для російських людей – це прапор, який має висвітлювати дорогу. Християни, язичники, фанати «Спартака», фанати ЦСКА повинні об'єднатися, щоб будувати більшу Росію» [4]. Зазначимо, що коловорот внесли до Федерального списку екстремістських матеріалів, а його демонстрацію прирівняли до пропаганди нацистської чи екстремістської символіки і це карають адміністративним штрафом чи арештом. В. Суботін не вважає у коловороті, як і у свастиці, нічого поганого, оскільки, на його думку, це старослов'янський символ і його використовують багато військових у ДНР. Серед інших татувань є язичницькі символи, молот Тора, старослов'янські руни, сонцевороти. В. Суботін постійно звертався до російської історії. Як аргумент він наводив той факт, що свастику у Росії використовували ще до нацистської Німеччини, наприклад на 250-рублевій банкноті, випущеній Тимчасовим урядом. Головною помилкою комунізму, через яку, зокрема, розпочалася сучасна війна, він вважав визначення кордонів України, якій було віддано дуже багато областей. «Якщо ми поринемо в історію, то Харків, Одесу, Луганськ, Донецьк заснувала та будувала Російська імперія. Тому там говоритимуть російською, житимуть російською і любитимуть російською» [4].

"España" активно розширює свою соціальну базу серед підлітків і молоді. Наприкінці грудня 2022 р. у Раменському міському окрузі Московської області відбувся дитячий футбольний турнір на підтримку добровольців, які воюють в Україні. У його відкритті брали участь представники "España" і групи "Wagner". У турнірі брала участь дитяча футбольна команда під назвою «Еспаньола». Її учасники були одягнені в спортивну форму, стилізовану під темний камуфляж, символ команди – пірат,

на капелюхові якого зображено череп і схрещені кістки [4]. Пропагандистська кампанія ПВК включає також громадські ініціативи та гуманітарну роботу в окупованих регіонах України, наприклад, створення молодіжної футбольної команди. Отже, у своїй пропаганді "Española" представляє патріотичне послання футбольних ультрас, які долають попередні розбіжності й об'єдналися заради націоналістичних цілей [14].

Формування громадської думки про анти«Азов»ське походження підрозділу "Española". Після початку збройної анексії РФ АР Крим та частини Донецької і Луганської областей у 2014 р. ультрас та хулз багатьох футбольних клубів України одними з перших вступили до лав ЗСУ і добровольчих формувань. Зважаючи на цей факт, у ПВК "Española" визнають, що були створені на противагу українським футбольним вболівальникам, які пішли захищати свою країну зі зброєю в руках. Загальновідомо, що український полк «Азов» на перших етапах у 2014 р. формували з ультрас різних клубів України. Командир "Española" С. Орлов стверджує, що російські фанати спочатку не підтримували СВО, але потім «побачили, як «азовці» ставляться до полонених, і вирішили вирушити на фронт». Найманці "Española" не приховують особливої ненависті до «азовців», адже серед членів російського угруповання є українські зрадники з футбольного середовища, які перейшли на бік РФ. Підтвердженням «Азовського» походження "Española" є те, що 3 березня 2024 р. «зі зброєю у руках при виконанні бойового завдання» загинув начальник розвідки цієї бригади В. Суботін ("Вихідний»), який раніше належав до «хуліганів» ЦСКА. В одному з відео він обіцяв російським школярам, які будуть вчитися на «п'ятірки», «привезти вухо «азовця», яке відріже його товариш» [22].

Моральну і фінансову підтримку "Española" надають російські футбольні клуби, окремі тренери і гравці, фанати і бізнесмени з середовища російських ультрас. Серед спонсорів – начальник служби безпеки «Російських залізниць»

В. Шендрік (із 2016 р.). Раніше він служив у спецпідрозділі ФСБ «Вымпел», вів бізнес разом з братами А. і Б. Ротенбергами – друзями президента РФ В. Путіна, а також із сім'єю політика П. Федяєва. Забезпеченням "Española" також займається І. Ханін – футбольний уболівальник і брат голови адміністрації Раменського міського округу Московської області М. Ханіна.

Найпомітнішим вихідцем із фанспільноти, хто підтримував "Española" медійно та фінансово був А. Малосолов, співзасновник "Red-Blue Warriors" та «Всеросійського об'єднання вболівальників» (ВОВ). ВОВ була створена під патронажем Російського футбольного союзу (РФС) у 2007 р. і за вказівкою ФСБ РФ. Крім того, працював прес-секретарем РФС (2005–2010 рр.), радіоведучим на «Спорт FM». Відомий расистським скандалом: у 2017 р. А. Малосолов назвав нападника Луїса Адріано «мавпою спартаківською» [23]. У лютому 2023 р. керівництво ПВК розіслало листи до всіх клубів Російської Прем'єр-ліги (РПЛ) і Футбольної національної ліги (ФНЛ) «з вимогою визначитися – на чийй стороні вони», а також «чітко позначити свою позицію в підтримці армії Росії чи України разом з країнами НАТО». На це надійшло лише дві відповіді – від ФК «Шинник» (Ярославль) і тренера «Акрона» (Тольятті) Є. Калешіна [21]. «Шинник» надіслав офіційного листа підтримки: «Клуб дякує вам за професіоналізм, героїзм і відвагу, які демонструє підрозділ "Española" у важливому та життєво необхідному заході – СВО» [24]. У грудні 2023 р. головні тренери ФК «Аланія» (Владикавказ) Є. Калешін і К. Бердієв «Динамо» (Махачкала), як представники Першої ліги, відвідали окуповане Росією українське місто Маріуполь. Вони зустрілись з бійцями батальону і передали їм подарунки, фінансову допомогу (2 млн рублів), що її зібрали представники ФНЛ. Популярний опозиційний російський коментатор О. Андронов у себе в Telegram-каналі іронічно прокоментував цей вчинок Є. Калешіна: «Напевно, йому вбили в голову, що він

звільняє Лобановського від Бандери» [25]. У листопаді 2022 р., коли українські військові ліквідували російського загарбника М. Шаманіна з "Еспаñoла", то ФК ЦСКА опублікував лист, у якому «висловив співчуття родині загиблого». Цей лист підписали капітан команди І. Акінфєєв і президент клубу Є. Гінер. Хокейний клуб (ХК) ЦСКА передав їм «у знак підтримки й солідарності» мікроавтобус [26].

На початку вересня 2023 р. гравці ХК ЦСКА (Москва) вийшли на розминку перед матчем Континентальної хокейної ліги проти «Ак Барса» у спеціальній формі. На ній було зображено літеру "Z" – один із символів повномасштабного вторгнення РФ на територію України та емблема батальйону "Еспаñoла". Символічне вкидання шайби перед матчем зробили командир батальйону з позивним «Іспанець» та командир розвідувальної роти – "Вихідний". Перед початком поєдинку на арені пролунали слова підтримки бойовикам. Присутній на матчі ексгравець футбольного клубу ЦСКА А. Соломатін, який вступив до лав терористів, вручив вдовам та рідним ліквідованих ЗСУ окупантів, джерсі з підписами усіх гравців хокейного клубу [27]. Пізніше А. Соломатін скаржився на те, що не всі футболісти в Росії підтримували його дії, коли доводилося випрошувати у них гроші. На це активно скаржились й представники "Еспаñoла" у соцмережах.

ПВК "Еспаñoла" бере активну участь у бойових діях в Україні. Вперше її зафіксували у великих боях під час облоги Маріуполя і Бахмута, штурмах «Азовсталі». "Еспаñoла" була представлена по всій лінії фронту, переважно у Запорізькій і Херсонській областях. Раніше ПВК, оскільки була пов'язана з угрупованням «Восток», діяла переважно на окупованих РФ територіях Донецької області під Соледаром, Вугледаром, Авдіївкою. 14 серпня 2023 р. на південному фланзі Бахмутського напрямку ЗСУ розбили підрозділ з "Еспаñoла", до якого входили фанати ЦСКА, а саме, знищили роту бійців, три танки та дві броньовані машини. Пресофіцер 3-ї ОШБр ЗСУ О. Бородін

розповів, що коли росіяни контратакують, то вони «починають кидати підрозділи «Ахмат» або фанатів, яким чомусь надають значно кращу техніку, ніж штатним військовим підрозділам, що тут стояли раніше. Незрозуміло з яких причин. Але, наприклад, Т-90М «Прорив» – один із топових, дуже дорогих танків. І коли вони їх штурмують трьома штуками, то це навіть дивно, раніше вони все відпрацьовували людьми» [28].

ВПК "Еспаñoла" використовують для «загороджувальних загонів», які не дають регулярним військам РФ втікати з поля бою. Це зближує їх зі спецпризначенцями Р. Кадірова [29]. Відома ця ПВК й іншими «подвигами». Так, до дня перемоги у травні 2023 р. в окупованому Маріуполі підрозділ зібрався на пошкодженій після боїв за місто арені стадіону імені В. Бойка і влаштував там стрілянину в небо, піро-шоу, проскандував «заряди» "Еспаñoла", пісні «Катюша», а також «Знаєш ли ты» – неофіційний гімн вболівальників ФК «Спартак», яку вони виконують під час матчів. При цьому на трибунах вони розвісили прапори Росії, СРСР та Російської імперії, символіку ФК «Зеніт», «Спартак», ЦСКА [30]. Бійці "Еспаñoла" використовують футбольну лексику для опису ходу бойових дій. Наприклад, про свою передислокацію під Бахмут (серпень 2023 р.) вони повідомили так: «навколофутбольне дербі року», «дербі вестімо почалось» (дербі – спортивний поєдинок між командами з одного міста чи одного регіону, зазвичай вирізняється особливою запеклістю й принциповістю; вестімо (рос.) – поза сумнівом) [24].

Спортивно-політичне протистояння між українськими і російськими фанатами простежуємо під час бойових дій. Наприклад, український військовий Андрій Макогін, вболівальник ФК «Карпати» (Львів), «підірвав» соцмережі фотографією з фронту, на якій показав захоплений ворожий трофей – він розтягнув шарф московського «Спартака», наступивши на нього лівою ногою. Фото на своїй сторінці у Twitter він прокоментував так: «Вас в**** Львів «Карпати»» [31]. Інший випадок: один із

російських окупантів, уболівальник «Спартак», загинув, загубивши шарф. Ця світлина миттєво стала вірусною, зібравши численні лайки та коментарі. Користувачі соцмереж висловили свою підтримку діям ЗСУ: «Банка тушонкі, ромбіком знак, тут похоронен московській Спартак». Така ж «зустріч» відбулася на передових позиціях між воїнами ЗСУ, які в цивільному житті є ультрас ФК «Волинь» (Луцьк), і вже знищеними шанувальниками «Спартак» [32].

ПВК "Espanola" поширює фейки про рух фанатів в Україні. До 2014 р. між російськими і українськими футбольними фанатами були тісні контакти. Але після подій на Майдані багато російських фанатів відвернулись від українських «колег». Замполіт "Espanola" з позивним «Хрест» вважає, що все почалось «з українських понтів і зарозумілості на хвилі Майдана»: «типу ми тут такі полум'яні революціонери. Скинули гніт, а ви як сиділи «під п'ятою системою», так і сидите. Потім Крим, Донбас. А винні наче ми всі [російські фанати – С. Кулик] в цьому – і хто підтримував, і хто не підтримував анексію Криму». За його словами, у перші дні після 24 лютого 2022 р. багато хто з навколофутбольного середовища сприймали дії РФ «не надто схвально». Однак невдовзі погляди російських фанів змінилися під впливом антиукраїнської пропаганди і поширених нею фейків. Їхній вплив виявився у тому, що коли «з усіх прасок, з усіх куточків земної кулі посипалося: «Росіяни здохніть!», відтоді для російських ультрас війна «пішла не за уряд, не за систему вже, а за Батьківщину, за життя та майбутнє своїх дітей, за свою власність і землю». «Хрест» вважає, що за роки війни українські фанати «всєбічно втратили людяність» і «з ніг до голови забиті різними бафометами рогатими (Бафомет – ім'я диявола, символ сатанізму). У нас же лики святих у розташуваннях розвішані. Вони із власним населенням як окупанти і нелюди поводяться, над полоненим знущаються, змагаючись у садизмі. Ми ж хоч і доволі безжальні, ми не святі, так, але й не садисти» [4].

Різноманітні фейки поширюють власні Telegram-канали ВПК: <https://t.me/spainrus/946>; Espanola|Военная организация «Эспаньола». ОФ; офіційна сторінка у соціальній мережі «Вконтакте». Також засоби масової комунікації активно висвітлюють діяльність "Espanola". Російські пропагандисти транслюють у ЗМІ, загальнонаціональних каналах сюжети про діяльність ПВК, знімають документальні фільми. Так, в одному з них С. Орлов хвалився, як вони викрали в Маріуполі маленьке левеня [26]. Спортивний канал «Матч ТВ» розповідав про поїздку футбольних тренерів у гості до бійців батальйону [33]. Одного з керівників ПВК М. Турканова («Пітбуля») відкрито інтерв'юють російські державні інформгентства. Інформаційним «хітом» соцмереж став вступ до лав "Espanola" футболіста А. Сметаніна.

ПВК "Espanola" добре укомплектована і туди непросто потрапити. Набір здійснюють з осіб, які мають бойові і технічні навички: розвідників-диверсантів, снайперів, операторів дронів, РЕБ, ППО, ПТУР, зв'язківців, механіків-водіїв, лікарів. "Espanola" розділена на три «відсіки». Перший – ветерани з досвідом бойових дій, переважно з розвідувальної роти «Череп і кістки». Другий – бійці без досвіду, резерв, який проходить підготовку. Третій – гуманітарне крило, яке опікується забезпеченням "Espanola" і збором коштів [12]. Вербування здійснюють за допомогою соціальних мереж і пропагандистських кампаній ПВК, що включають в себе громадські ініціативи та гуманітарну роботу в окупованих регіонах України [14]. Вербують і чоловіків, і жінок. Вербувальні центри і тренувальні табори діють у багатьох містах РФ. «Перевестися» зі «звичайних» збройних сил РФ у ПВК "Espanola" не можна. Перший контракт новобранці укладають на півроку із ПВК «Редут», куди входить "Espanola". Це дозволяє зробити його терміновим. Наказ Міністерства оборони РФ про дію контрактів до «кінця СВО» на цей підрозділ не підпадає [34]. У головному штабі "Espanola", розташованому у Москві, а також

у Санкт-Петербурзі, кандидати проходять співбесіди. Після відбору рекрутів навчають на полігонах у Підмосков'ї та поблизу Санкт-Петербурга. Їм пояснюють базові принципи роботи розвідзагонів, навчають тактичної медицини, вогневої підготовки (пістолети "Glock" і "Cz"; АК-47). Потім їх відправляють на основний полігон на окупованій території України – т. зв. піонерський табір «Зірочка» і розподіляють бійців по бойових загонах [12].

Чисельність підрозділу не розкривають. За словами командира "Espanola" С. Орлова, до неї спочатку входило 500 осіб, включаючи сто операторів дронів-камікадзе. За іншою інформацією, станом на лютий 2023 р. чисельність становила лише 150 осіб. Також він заявляв про плани сформувати свій окремий батальйон [12]. За оцінками доктора С. Голла, викладача російської та пострадянської політики в Університеті Бата (Великобританія), елітний армійський підрозділ нараховує майже тисячу осіб і його активно підтримує Кремль упродовж усієї війни [14]. У Telegram-каналі "Espanola" зазначено, що шанс потрапити до них є у «топових хуліганів, лютих відморозків, просто чітких хлопців». С. Орлов переконував, що «набрав собі найлютіших бійців, котрі стали справжніми профі, і, з власного досвіду стверджував, що в бойових ситуаціях, інколи, найвідчайдушніші хулігани і в минулому двієчники проявляють себе набагато краще, ніж стандартні люди» [4]. За словами Л. Веббера, співзасновника дослідницької мережі "Militant Wire", добровольча бригада, як і ПВК «Вагнер» раніше, «діє з певним ступенем незалежності» від збройних сил Росії і навіть іноді висловлювала критику на адресу уряду та Міноборони РФ [14].

Відомими новобранцями ПВК є Андрій Соломатін і Михайло «Пітбуль» Турканов. Колишній гравець збірної РФ, московських ЦСКА, «Локомотива» і «Оболоні» (Київ), за яку зіграв дев'ять матчів у 2005 р., 7 серпня 2023 р. оголосив про свій вступ у батальйон. Він отримав псевдо «Солома» і перебував під

Бахмутом. А. Соломатін відомий своїми висловлюваннями, наприклад, «я б не узагальнював про братський (український – С. Кулик) народ. Є Схід, є Одеса – це одна історія, а є западщина. Ось з ними ми ніколи братами не були. У Західній Україні ненависть до росіян була завжди» [35]. М. Турканов – колишній борець і тренер ММА, представник «Коаліції» – ультрас ФК «Зеніт», відомий своїми нацистськими татуваннями [14]. Він сидів у в'язниці за вимагання, а нині керує підрозділом зенітних установок. Новобранцям ПВК військова підготовка потрібна не завжди. Жінок набирають на посади снайперів, у штурмові загони, в медицину, зв'язок, у підрозділи РЕБ, РЕР та БПЛА. Наприклад, відомо про жінку-бійця групи спецрозвідки "Espanola" на псевдо «Гроза», яка під Бахмутом допомагала в складних ситуаціях цілодобово коректувати вогонь артилерії і суміжних підрозділів. 3 січня 2024 р. Головне управління розвідки Міністерства оборони України повідомило, що до ПВК "Espanola" також набирають пересічних цивільних осіб із зубожілих «суб'єктів» РФ та тимчасово окупованих територій України. Останніх використовують у «м'ясних» штурмах для створення статусу «бойового підрозділу».

У пунктах рекрутингу добровольцям пропонують укласти перший контракт на півроку, при цьому їм передбачена одноразова виплата 50 тис. рублів. Під час підписання першого контракту один-два місяці – це навчання та бойове злагодження. У цей час зарплата становить 110–120 тис. руб. У зоні бойових дій суму збільшують вдвічі. Згідно контракту, передбачені такі «страхові виплати»: 1 млн руб. – легке поранення; 2 млн руб. – поранення середньої тяжкості; 3 млн руб. – важке поранення; у випадку смерті родичі отримують 5 млн руб. Однак для більшості новобранців перший бій є останнім. Загиблих та важкопоранених з рекрутованих осіб росіяни не вивозять з поля бою, а оформляють «зниклими безвісти», щоб не виплачувати родичам кошти [36]. Можливий і другий контракт

(від трьох місяців), але його обговорюють індивідуально.

З усіх існуючих ВПК, що створені у РФ, "Espanola" найчастіше порівнюють із «Wagner». Ми помітили дуже багато спільно, а саме: 1) позивні їх засновників стали назвами їх підрозділів, пізніше ПВК; 2) перші підрозділи цих ПВК були створені ще у 2014 р. на окупованому Донбасі, а починаючи із 2022 р. вони воювали в одному районі бойових дій; 3) подібні знаки розрізнення – череп; 4) культивування ідеології Третього Рейху, неонацизму, окультизму; 5) використання відповідної свастики і тату; 6) наявність власних тренувальних баз; 7) їх фінансували із бюджету РФ, вони діяли в координації з силовими структурами РФ як паралельне чи тіньове збройне формування, яке складно притягнути до будь-якої відповідальності; 8) система вербування новобранців для війни в Україні (вербувальні центри у великих містах РФ; зниження вимог до кандидатів і без бойового досвіду); 9) приєднання або функціонування цих ВПК у складі ВПК «Редут»; 10) використання їх як основної ударної сили під час бойових дій; 11) широке висвітлення діяльності цих ВПК у ЗМК, документальних фільмах. Таким чином, стверджуємо, що ПВК в Росії створюють і діють за певними чітко відпрацьованими схемами за участі і під контролем силових структур РФ.

Висновки. З початку російсько-української війни, у РФ посилилась стійка тенденція до того, що багато великих державних і комерційних компаній створюють свої приватні армії. Так, ПВК "Espanola" була створена із футбольних фанатів вже після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, як «альтернативне джерело» живої сили. Спочатку батальйон формували як добровольчий підрозділ, пізніше його включили до складу збройних сил ДНР. Із 2023 р. "Espanola" потрапила «під крило» партії «Єдина Росія». Саме за її гроші угруповання перетворили на приватну військову компанію і розпочали активний рекрутинг. Попри те, що точну чисельність "Espanola" вста-

новити важко, вона добре озброєна і бере активну участь у бойових діях на важливих ділянках російсько-українського фронту. Формування у 2022 р. "Espanola" дещо дисонує із офіційною політикою влади РФ щодо фанатів. Фактично, агресивна зовнішня політика В. Путіна створила у російському суспільстві образ ворога (для російських фанатів таким є український полк «Азов»), і цим сприяла поширенню правих ідеологій у російському суспільстві. При цьому, на нашу думку, влада РФ продовжує контролювати дії російських фанатів. Так, внаслідок їхньої загибелі, інвалідизації під час російсько-української війни це призведе до значного зменшення кількості членів фанатських угруповань, отже їх активності. Ще частина фанів інтегрується в збройні сили, силові структури РФ, або вони матимуть на них потужний компромат. Також частина фанів банально перейдуть вікову межу своєї активної навколофутбольної діяльності, або втратять до неї зацікавленість.

У створенні "Espanola" влада РФ спиралася на кастовий підхід. Саме у середовищі ультрас поширений культ грубої фізичної сили, групового насилля до фанатів інших команд. Мілітаризація владою РФ саме ультрас була зумовлена тим, що це, фактично, були вже готові бійці, які мали досвід кулачних боїв, дотримувались певного кодексу і способу життя, тобто «люди після бійок на стадіонах». Героїчне у їхньому розумінні – це фізичне знищення ворога. Тому сприйняття війни як нормального явища було лише одним з етапів виховання з фанатів «універсальних солдатів», що й декларувала ПВК "Espanola". Політична доцільність поступилась спортивним мотивам, бо під час формування ПВК не враховували належність фанів до різних, інколи конкуруючих, фан-угруповань. Не дивно, що багато членів ПВК мають чималий шлейф воєнних злочинів на території України. Успіхи у вербуванні до лав ПВК ми пояснюємо, по-перше, у довільному і санкціонованому владою поєднанні різноманітних ідеологій, субкультур,

релігії і окультизму; по-друге, просуванням історичних наративів «руського міра» – про «велику Росію» і «могутній СРСР»; по-третє, матеріальним заохоченням добровольців, їхнім юридичним статусом (у листопаді 2022 р. у РФ був прийнятий закон, який прирівнює співробітників ПВК до військовослужбовців, які служать у збройних силах за контрактом). Водночас, цю ПВК, як і більш відому “Wagner”, влада РФ використовувала на найбільш критичних напрямках російсько-українського фронту, дуже часто як «гарматне м’ясо». Соціальну підтримку «фанатському спецназу» забезпечували безпосередньо футбольні клуби, управлінські структури російського футболу (Російський футбольний союз, Російська Прем’єр-ліга, Футбольна національна ліга, навколофутбольні громадянські інституції (Всеросійське об’єднання вболівальників, створення молодіжних команд з однойменними назвами. Ця ПВК активно створює фейки про звірства українських фанатів у складі полку «Азов» проти власного цивільного населення і російських солдатів. Саме цим вони обґрунтовують необхідність насилля, жорстокість у своїй поведінці з українцями. Окрім того, діяльність і участь у бойових діях “Españaola” активно висвітлюють російські пропагандисти у державних ЗМІ. Мілітаризація фанатського руху є частиною системи мілітаризації суспіль-

ної свідомості громадян у Росії. Також влада РФ свідомо дискредитує вітчизняний та світовий рух фанатів та ультрас. Вона поширює мілітаристичне сприйняття на увесь вболівальницький загал. З цією метою у журналістських матеріалах у російських ЗМК свідомо «допускають» неточність слововживання і підміну понять щодо назви різних категорій вболівальників – фанати, ультрас, хулз, тобто, усі вони зведені в одну категорію – хулз.

Перспективи подальших досліджень зумовлені тим, що ПВК “Españaola” бере активну участь у бойових діях, продовжує вербувати фанатів і багатьох з них Україна визнала військовими злочинцями. В кінці січня 2023 р. у російській пресі з’явилась інформація про створення другого загону фанатів – батальйону «Москва» на базі 106-ї дивізії Повітряно-десантних військ. Батальйон формують із московських представників навколофутболу і чоловіків із регіонів РФ. «Москва» проходила бойове злагодження і орієнтовно ближче до весни її мали відправити на передову. Також викликає занепокоєння той факт, що після закінчення війни, ці фанати опиняться на трибунах стадіонів країн світу, і можуть використати набутий досвід насилля у навколофутбольному русі. Нині там «лідирують» ультрас Балкан і Росії. Тобто, це питання національної і регіональної безпеки країн Європи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Охорона Москви та ПВК «Еспаньола»: як Путін намагається вберегти себе за допомогою найманців. *Відео*. URL: <https://uatv.ua/uk/ohorona-moskvy-ta-pvk-espanola-yak-putin-pamagaetsya-vberegty-sebe-za-dopomogoyu-najmantsiv/> (дата звернення: 30.08.2024).
2. Анин Р., Романовский Р. Братья Ротенберги создают свою частную армию из ЧВК футбольных фанатов. URL: <https://stories.media/stories/2024/03/04/espaniola/> (дата звернення: 30.08.2024).
3. Поджинська Ю. Дуже зручний резерв, – Романова пояснила, яку нову ПВК має партія Путіна. URL: https://24tv.ua/partiya-putina-yedina-rosiya-maye-svoyu-pvk-espanola-shhorgo_n2465541 (дата звернення: 31.08.2024).
4. Фанаты войны: как футбольные хулиганы воюют в Украине и как с этим связаны Владислав Сурков и «Единая Россия». URL: <https://cherta.media/story/fans-of-war/> (дата звернення: 02.09.2024).
5. От «туристов» до «хулз»: «12-й игрок» и его классификация. URL: <https://football.ua/countrieselse/365729-ot-turistov-do-khulz-12-jj-igrok-i-ego-klassifikacija.html> (дата звернення: 02.09.2024).
6. Мілітаризм – що це таке. Мілітаризація суспільства та держави, суть і політика. URL: <https://termin.in.ua/militaryzm-militarizatsiia/> (дата звернення: 02.09.2024).

7. Романюк Н. Мілітаризація країни. *Сучасна політична лексика: енциклопед. словник-довідник* / І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін. ; за наук. ред. Хоми Н. М. Львів: «Новий Світ-2000», 2015. 396 с.
8. Мілітаризація. ВУЕ. URL: <https://vue.gov.ua/Мілітаризація> (дата звернення: 02.09.2024).
9. Савчук І. Г. Мілітаризація. *Словник суспільної географії*. URL: <https://geohub.org.ua/pode/4207> (дата звернення: 02.09.2024).
10. Добіжа В. В. Мілітаризм як прояв сучасного українського суспільства. *Розвиток освіти, науки, економіки в умовах інтеграційних процесів* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Вінниця : ВННІЕ ТНЕУ, 2017. Т. 1. Ч. 2. С. 96-97. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23408/1/96-97.pdf> (дата звернення: 02.09.2024).
11. Vagts A. A. *History of Militarism: Civilian and Military*. New York: Meridian Books, 1959. 463 p. P. 13–15.
12. Станіслав Орлов. URL: <https://evocation.info/uk/stanislav-orlov/> (дата звернення: 03.09.2024).
13. Лісунов Д., Батурін О., Петренко С. Навіщо Суркову приватна армія: СДД як резерв Росгвардії. URL: <https://informnapalm.org/ua/navishho-surkovu-pryvatna-armiya-sdd-yak-rezerv-rosghvardiyi/> (дата звернення: 05.09.2024).
14. ПВК «Еспаньола»: що відомо про нову приватну армію Кремля – розслідування Militant Wire. URL: https://antikor.com.ua/articles/684803-chvk_espanjola_chno_izvestno_o_novoj_chastnoj_armii_kremlja__rassledovanie_militant_wire (дата звернення: 04.09.2024).
15. Фохт Е. «Армія на полставки». Кто управляет российскими нерегулярными формированиями, воюющими в Украине? Исследование Би-би-си. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-67454788> (дата звернення: 06.09.2024).
16. Parfitt T. Russian football hooligans put rivalry aside to fight for Putin in Ukraine. URL: <https://www.thetimes.com/world/russia-ukraine-war/article/russian-football-hooligans-put-rivalry-aside-to-fight-for-putin-in-ukraine-r5prnr0pc> (дата звернення: 05.09.2024).
17. Краснолуцька О. Протывага Азову: що відомо про проєкт Путіна. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/russia/4652789-protyvaha-azovu-scho-vido-mo-pro-proiekt-putina> (дата звернення: 09.09.2024).
18. Історія України. Матеріали з української та всесвітньої історії. URL: <https://uaistoria.com/бакланов-яків/> (дата звернення: 08.09.2024).
19. Mas C. La Española: la unidad de ultras del fútbol ruso que lucha contra Ucrania. URL: https://es.ara.cat/internacional/europa/espanola-unidad-ultras-futbol-ruso-lucha-ucrania_1_4713788.html (дата звернення: 10.09.2024).
20. Липчанський М. ПВК Вагнера набирає у свої лави людей з нацистськими татуюваннями – ЗМІ. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/russia/45877-73-pvk-vahnera-nabyraie-u-svoi-lavy-luidei-z-natsystskymu-tatuivanniamu-zmi> (дата звернення: 08.09.2024).
21. Калинин А. Появились «футболисты» в окопах под огнем. Кто входит в ЧВК «Эспаньола», которую называют батальоном футбольных фанатов: называем этих людей поименно. URL: <https://novayagazeta.eu/articles/2023/08/13/poiavilis-futbolisty-v-okopakh-pod-ognem> (дата звернення: 11.09.2024).
22. Загинув російський неонацист Субботін, який обіцяв дітям «вухо азовця». Відео. Окупант раніше воював під Маріуполем та Бахмутом. *Chas News*. URL: <https://chas.news/news/zaginu-rosiiskii-neonatsist-subbotin-yakii-obi-tsyav-dityam-vuho-azovtsya-video> (дата звернення: 11.09.2024).
23. Російського журналіста судять за расизм на адресу Луїса Адріано. URL: <https://sport.ua/uk/news/457946-rossiyskogo-zhurnalista-sudyat-za-rasizm-v-adres-luisa-adriano> (дата звернення: 12.09.2024).
24. Варварик К. ЗСУ розгромили роту піхоти російських фанатів «Еспаньйола». Нещодавно туди вступив ексфутболіст збірної РФ та «Оболоні». *Блог – ЗСУ переможуть!* URL: https://ua.tribuna.com/uk/blogs/peremogazsu/3085382-zsu-rozgromyly-rotu-pixoty-rosijskix-fanativ-espanjola-neshhod/?utm_source=copy (дата звернення: 12.09.2024).
25. «Звільняє Лобановського від Бандери». Російський тренер поїхав на фронт підтримати вбивство українців. *Відео*. URL: <https://uazmi.org/news/post/5120cb0fa536ad565eae7df865953c8b> (дата звернення: 11.09.2024).

26. Саджениця І. Покидьки-фанати і ненависть до «Азову»: що відомо про ПВК «Еспаньола», що воює проти ЗСУ. URL: https://sport.24tv.ua/batalyon-espanola-hto-tse-yak-fanatosiyskih-klubiv-vouyuyut_n2373447 (дата звернення: 14.09.2024).

27. Гравці ЦСКА вийшли на розминку перед матчем КХЛ у формі, присвяченій терористичному батальйону Espanola. URL: <https://ua.tribuna.com/uk/hockey/100000092361-igroki-czaska-vyshli-na-razminku-pered-matchem-khl-v-formi/> (дата звернення: 14.09.2024).

28. Одноліток Т. ЗСУ відбили сильний штурм під Бахмутом: розгромлено «фанатський спецназ». URL: <https://www.unian.ua/war/zsu-vidbili-silniy-shturm-pid-bahmutom-znishchenoridkisine-yavishche-z-fanatskogo-specnazu-12361479.html> (дата звернення: 15.09.2024).

29. Григоров А. Схожі на кадирівців: боєць ЗСУ розповів про підрозділ російських ультрас «Еспаньола». URL: https://24tv.ua/zsu-rozbili-rosiyskih-ultras-chim-pidrozdil-espanyolapagaduye_n2373277 (дата звернення: 17.09.2024).

30. Решнюк М. Окупанти з підрозділу російських ультрас влаштували стрілянину на стадіоні в Маріуполі. І записали все на відео. *Блог – Ноу Баланса*. URL: <https://ua.tribuna.com/uk/tribuna/blogs/imbalance/3078512-okupanty-z-pidrozdilu-rosijskix-ultras-vlashtuvaly-strilyanynu/> (дата звернення: 17.09.2024).

31. Марк Ворошилов. Московський «Спартак» під ногами: боєць ЗСУ та фанат «Карпат» підірвав соцмережі фото з трофеєм. URL: https://sport.dialog.ua/ukr/290239_1708250486 (дата звернення: 15.09.2024).

32. Глухенький В. Ультрас Волині зустрілися з фанатами Спартака: який вийшов результат – фото. URL: <https://ukrfootball.ua/news/ultras-volini-zustrilisya-z-fanatami-spartaka-yakii-viishov-rezultat-foto/> (дата звернення: 14.09.2024).

33. Тренер «Алани» Калешин: «Отвезли в Мариуполь новогодние подарки ребятам. Мирная жизнь возвращается в город». URL: https://matchtv.ru/football/matchtvnews_NI1999466_Trener_Alanii_Kaleshin_Otvezli_v_Mariupol_novogodnije_podarki_rebatam_Mirnaja_zhizn_vozvrashhajetsa_v_gorod (дата звернення: 12.09.2024).

34. Мулько А. Не тільки снайпери та оператори дронів: окупанти почали набирати жінок на нову спеціальність. URL: <https://war.telegraf.com.ua/ukr/novosti-rossii/2023-11-28/5819924-ne-tolko-snaupery-i-operatory-dronov-ok-kupanty-nachali-nabirat-zhenshchin-na-novuyu-spetsialnost> (дата звернення: 10.09.2024).

35. Екс-захисник ЦСКА Соломатін: «У 95-му «Локомотив» узяв Тараса із Західної України. Було видно, що він просто ненавидить усіх нас». URL: https://ua.tribuna.com/football/100000066112-ekszashhitnik-czaska-solomatin-v95m-lokomotiv-vzyal-taras/?utm_source=sory (дата звернення: 04.09.2024).

36. Партія путіна «єдина росія» активізує рекрутинг у власну приватну армію. URL: Telegram-канал / Головне управління розвідки МО України (дата звернення: 11.09.2024).

REFERENCES:

1. Freedom (2024). Okhorona Moskvy ta PVK "Espanola": yak Putin namahaietsia vberehty sebe za dopomohoiu naimantsiv [Security of Moscow and PMC "Espanyola": how Putin tries to protect himself with the help of mercenaries]. Video. Retrieved from: <https://uatv.ua/uk/ohorona-moskvy-ta-pvk-espanola-yak-putin-namagayetsya-vberegty-sebe-za-dopomogoyu-najmantsiv/> [in Ukrainian].

2. Anin R., Romanovskij R. (2024). Bratya Rotenbergi sozdayut svoyu chastnuyu armiyu iz ChVK futbolnikh fanatov [The Rotenberg brothers are creating their own private army of football fans' PMCs]. Retrieved from: <https://istories.media/stories/2024/03/04/espaniola/> [in Russian]

3. Podzhynska Yu. (2024). Duzhe zruchnyi rezerv, – Romanova poiasnyla, yaku novu PVK maie partiia Putina [A very convenient reserve, – Romanova explained what kind of new PMC Putin's party has]. Retrieved from: https://24tv.ua/partiya-putina-yedina-rosiya-maye-svoyu-pvk-espanola-shho-pro_n2465541 [in Ukrainian].

4. Akhmedova Yu. (2023). Fanati voini: kak futbolnie khuligani voyuyut v Ukraine i kak s etim svyazani Vladislav Surkov i "Edinaya Rossiya" [War fans: how football hooligans fight in Ukraine and how Vladislav Surkov and United Russia are connected to it]. Retrieved from: <https://cherta.media/story/fans-of-war/> [in Russian].

5. N.a. (2018). Ot "turistov" do "khulz": «12-i igrok" i yego klassifikatsiya [From "Tourists" to "Hulz": "12th Player" and its classification]. Retrieved from: <https://football.ua/countrieselse/365729-ot-turistov-do-khulz-12-jj-igrok-i-ego-klassifikacija.html> [in Russian].

6. N.a. (n.d.). Militaryzm – shcho tse take. Militarizatsiia suspilstva ta derzhavy, sut i polityka [What is militarism? Militarization of society and the state, essence and politics]. Retrieved from: <https://termin.in.ua/militaryzm-militarizatsiia/> [in Ukrainian].
7. Romaniuk N., Vdovychyn I., Uhryn L., Shypunov H. ta in. (2015). Militaryzatsiia krainy. Suchasna politychna leksyka: entsykloped. slovnyk-dovidnyk [Militarization of the country. Modern political vocabulary: an encyclopedia. reference dictionary]. Lviv: "Novyi Svit-2000». 396 s. [in Ukrainian].
8. Great Ukrainian encyclopedia (n.d.). Militaryzatsiia [Militarization]. Retrieved from: <https://vue.gov.ua/Мілітаризація> [in Ukrainian].
9. Savchuk I. H. (n.d.). Militaryzatsiia [Militarization]. Slovnyk suspilnoi heohrafii. Retrieved from: <https://geohub.org.ua/node/4207> [in Ukrainian].
10. Dobizha V. V. (2017). Militaryzm yak proiav suchasnoho ukrainskoho suspilstva [Militarism as a manifestation of modern Ukrainian society]. *Rozvytok osvity, nauky, ekonomiky v umovakh intehratsiinykh protsesiv* : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. Vinnytsia : VNNIE TNEU. T. 1. Ch. 2. S. 96-97. Retrieved from: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23408/1/96-97.pdf> [in Ukrainian].
11. Vagts A. A. (1959). History of Militarism: Civilian and Military. New York: Meridian Books. 463 p. P. 13–15.
12. N.a. (n.d.). Biohrafia Stanislava Orlova [Biography of Stanislav Orlov]. Retrieved from: <https://evocation.info/uk/stanislav-orlov/> [in Ukrainian].
13. Lisunov D., Baturin O., Petrenko S. (2017). Navishcho Surkovu pryvatna armiia: SDD yak rezerv Roshvardii [Why does Surkov have a private army: SDD as a reserve of the Russian Guard]. Retrieved from: <https://informnapalm.org/ua/navishho-surkovu-pryvatna-armiya-sdd-yak-rezerv-rosgvardiyi/> [in Ukrainian].
14. Militant Wire (2024). PVK "Espanola": shcho vidomo pro novu pryvatnu armiiu Kremliia – rozsliduvannia Militant Wire ["Espanyola": what is known about the Kremlin's new private army – Militant Wire investigation]. Retrieved from: https://antikor.com.ua/articles/684803-chvk_espanjola_cho_izvestno_o_novoj_chastnoj_armii_kremlja__rassledovanie_militant_wire [in Ukrainian].
15. Foht E., Goryashko S., Ivshina O. (2023). "Armiya na polstavki". Kto upravlyaet rossiiskimi neregulyarnymi formirovaniyami, voyuyushchimi v Ukraine? Issledovanie Bi-bi-si ['Part-time army': Who runs Russian irregulars fighting in Ukraine? BBC investigation]. Retrieved from: <https://www.bbc.com/russian/news-67454788> [in Russian].
16. Parfitt T. (2022). Russian football hooligans put rivalry aside to fight for Putin in Ukraine. Retrieved from: <https://www.thetimes.com/world/russia-ukraine-war/article/russian-football-hooligans-put-rivalry-aside-to-fight-for-putin-in-ukraine-r5pnr0pc>
17. Krasnolutska O. (2024). Protyvaha Azovu: shcho vidomo pro proiekt Putina [Counterweight to Azov: what is known about Putin's project]. Retrieved from: <https://ua.korrespondent.net/world/russia/4652789-protivaha-azovu-scho-vido-mo-pro-proiekt-putina> [in Ukrainian].
18. N.a. (n.d.). Istoriia Ukrainy. Materialy z ukrainskoi ta vsesvitnoi istorii. Baklanov Yakiv [History of Ukraine. Materials from Ukrainian and world history. Baklanov Yakiv]. Retrieved from: <https://uaistoria.com/бакланов-яків/> [in Ukrainian].
19. Mas C. (2023). La Española: la unidad de ultras del fútbol ruso que lucha contra Ucrania. Retrieved from: https://es.ara.cat/internacional/europa/espanola-unidad-ultras-futbol-ruso-lucha-ucrania_1_4713788.html [in Spanish].
20. Lypchanskyi M. (2023). PVK Vahnera nabyraie u svoi lavy liudei z natsystskymy tatuivanniamy – ZMI [Wagner's PMC recruits people with Nazi tattoos – mass media]. Retrieved from: <https://ua.korrespondent.net/world/russia/4587773-pvk-vahnera-nabyraie-u-svoi-lavy-liudei-z-natsystskymy-tatuivanniamy-zmi> [in Ukrainian].
21. Kalinin A. (2023). Poyavilis "futbolisti" v okopakh pod ognem. Kto vkhodit v ChVK "Espanola", kotoruyu nazivayut batalonom futbolnikh fanatov: nazivaem etikh lyudei poimennenno ["Football players" appeared in the trenches under fire. Who is part of the PMC "Espanyola", which is called a battalion of football fans: we call these people by name]. Retrieved from: <https://novayagazeta.eu/articles/2023/08/13/poiavilis-futbolisty-v-okopakh-pod-ognem> [in Russian].
22. Chas News (2024). Zahynuv rosiiskyi neonatsyst Subbotin, yakyi obitsiav ditiam "vukho azovtsia". Video [The Russian neo-Nazi Subbotin, who promised children "the ear of an Azov",

died. Video.]. Retrieved from: <https://chas.news/news/zagynuv-rosiiskii-neonatsist-subbotin-yakii-obitsyav-dityam-vuho-azovtsya-video> [in Ukrainian].

23. N.a. (2019). Rosiiskoho zhurnalista sudiat za rasyzm na adresu Luisa Adriano [A Russian journalist is on trial for racism against Luis Adriano]. Retrieved from: <https://sport.ua/uk/news/457946-rossiyskogo-zhurnalista-sudyat-za-rasizm-v-adres-luisa-adriano> [in Ukrainian].

24. Varvarek K. (2023). ZSU rozghromyly rotu pikhoty rosiiskykh fanativ "Espaniola". Neshchodavno tudy vstupyv eksfutbolist zbirnoi RF ta "Oboloni" [The Armed Forces of Ukraine defeated an infantry company of Russian Espanyol fans. Recently, an ex-football player of the Russian national team and "Obolon" entered there]. Bloh – ZSU peremozhut! Retrieved from: https://ua.tribuna.com/uk/blogs/peremogazsu/3085382-zsu-rozghromyly-rotu-pixoty-rosijskyx-fanativ-espanjola-neshhod/?utm_source=copy [in Ukrainian].

25. N.a. (2023). "Zvilniaie Lobanovskoho vid Bandery". Rosiiskyi trener poikhav na front pidtrymaty vbyvstvo ukraintsiv. Video ["Releases Lobanovskyi from Bandera". The Russian coach went to the front to support the killing of Ukrainians. Video]. Retrieved from: <https://uazmi.org/news/post/5120cb0fa536ad565eae7df865953c8b> [in Ukrainian].

26. Sadzhenytsia I. (2024). Pokydky-fanaty i nenavyst do "Azovu": shcho vidomo pro PVK "Espanola", shcho voiuie proty ZSU [Trash fans and hatred for "Azov": what is known about PMK "Espanyola", which is fighting against the Armed Forces]. Retrieved from: https://sport.24tv.ua/batalyon-espanola-hto-tse-yak-fanati-rosiyskih-klubiv-voyuyut_n2373447 [in Ukrainian].

27. Shovkopliias Ya. (2023). Hravtsi TsSKA vyishly na rozmynku pered matchem KHL u formi, prysviachenii terorystychnomu batalionu Espanola [CSKA players went to warm-up before the KHL match in uniforms dedicated to the Espanola terrorist battalion]. Retrieved from: <https://ua.tribuna.com/uk/hockey/100000092361-igroki-czaska-vyshli-na-razminku-pered-matchem-khl-v-form/> [in Ukrainian]

28. Odnolitok T. (2023). ZSU vidbyly sylnyi shturm pid Bakhmutom: rozghromleno "fanatskyi spetsnaz" [The Armed Forces of Ukraine repelled a strong assault near Bakhmut: the "fanatic special forces" were defeated]. Retrieved from: <https://www.unian.ua/war/zsu-vidbili-silniy-shturm-pid-bahmutom-znishcheno-ridkisne-yavishche-z-fanatskogo-specnazu-12361479.html> [in Ukrainian].

29. Hryhorov A. (2023). Skhozhi na kadyrivtsiv: boiets ZSU rozpoviv pro pidrozdil rosiiskykh ultras "Espanola" [Similar to Kadyrivians: a soldier of the Armed Forces spoke about the "Espanyola" unit of the Russian ultras]. Retrieved from: https://24tv.ua/zsu-rozbili-rosiyskih-ultras-chim-pidrozdil-espanyola-nagaduye_n2373277 [in Ukrainian].

30. Reshniuk M. (2023). Okupanty z pidrozdilu rosiiskykh ultras vlashtuvaly strilianynu na stadioni v Mariupoli. I zapysaly vse na video [Occupants from a unit of Russian ultras staged a shooting at the stadium in Mariupol. And they recorded everything on video]. Bloh – Nou Balansa. Retrieved from: <https://ua.tribuna.com/uk/tribuna/blogs/imbalance/3078512-okupanty-z-pidrozdilu-rosijskyx-ultras-vlashtuvaly-strilyanynu/> [in Ukrainian].

31. Voroshylov Mark (2024). Moskovskiyi "Spartak" pid nohamy: boiets ZSU ta fanat "Karpats" pidirvav sotsmerezhi foto z trofeiem [Moscow "Spartak" underfoot: a soldier of the Armed Forces and a "Karpats" fan blew up a photo with a trophy on social networks]. Retrieved from: https://sport.dialog.ua/ukr/290239_1708250486 [in Ukrainian].

32. Hlukhenkyi V. (2023). Ultras Volyni zustrilysia z fanatamy Spartaka: yakyi vyishov rezultat – foto [Ultras Volyn met with Spartak fans: what was the result – photo]. Retrieved from: <https://ukrfootball.ua/news/ultras-volini-zustrilysya-z-fanatami-spartaka-yakii-viishov-rezultat-foto/> [in Ukrainian].

33. N.a. (2023). Trener "Alanyy" Kaleshyn: "Otvezly v Maryupol novohodnye podarky rebiatam. Myrnaia zhyzn vozvrashchaetsia v horod" [Alania coach Kaleshin: "We brought New Year's gifts to the guys in Mariupol. Peaceful life is returning to the city."]. Retrieved from: https://matchtv.ru/football/matchtvnews_NI1999466_Trener_Alanii_Kaleshin_Otvezli_v_Mariupol_novogodnije_podarki_rebatam_Mirnaja_zhizn_vozvrashhajetsia_v_gorod [in Russian].

34. Mulko A. (2023). Ne tilky snapery ta operatory droniv: okupanty pochaly nabyraty zhinok na novu spetsialnist [Not only snipers and drone operators: the occupiers began to recruit women for a new specialty]. Retrieved from: <https://war.telegraf.com.ua/ukr/novosti-rossii/2023-11-28/5819924-ne-tolko-snapery-i-operatory-dronov-ok-kupanty-nachali-nabirat-zhenshchin-na-novuyu-spetsialnost> [in Ukrainian].

35. Chernyavskiy I. (2023). Eks-zakhysnyk TsSKA Solomatin: "U 95-mu "Lokomotyv" uziav Tarasa iz Zakhidnoi Ukrainy. Bulo vydno, shcho vin prosto nenavydyt usikh nas" [Ex-CSKA defender Solomatin: "In 1995, Lokomotiv took Taras from Western Ukraine. It was clear that he just hates all of us"]. Retrieved from: https://ua.tribuna.com/football/1000000066112-ekszashhitnik-czska-solomatin-v95m-lokomotiv-vzyal-taras/?utm_source=copy [in Ukrainian].

36. Partia putina "iedinaia rossia" aktyvizuie rekrutynh u vlasnu pryvatnu armiiu. Retrieved from: Telegram-kanal / Holovne upravlinnia rozvidky MO Ukrainy [in Ukrainian].

ПАТРІОТИЗМ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ РЕСУРС НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ЗМІЦНЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Лісовський Володимир Миколайович,

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри національної безпеки та політичного аналізу

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

ORCID ID: 0000-003-4101-7290

Бахтін Анатолій Михайлович,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри національної безпеки та політичного аналізу

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

ORCID ID: 0009-0000-6818-6911

Стаття розкриває важливість патріотичних цінностей у забезпеченні національної безпеки та стабільності держави, а також досліджується концепція патріотизму як фундаментального ресурсу для консолідації громадянського суспільства, що в свою чергу стає потужним інструментом протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам. Автор аналізує, як патріотизм впливає на формування сильної національної ідентичності та громадянської свідомості, що є вирішальними чинниками в забезпеченні стійкості державних інститутів у період соціальних і політичних змін. Особлива увага приділяється аналізу механізмів формування патріотичних настроїв через освітню систему та засоби масової інформації.

У статті також розглядаються підходи до інтеграції патріотизму в стратегії національної безпеки України. Це охоплює не лише підвищення патріотичної свідомості, але й важливість збалансованого підходу до реалізації національних інтересів у контексті глобальних викликів і міжнародних зобов'язань держави. Увага зосереджується на тому, як патріотизм може слугувати стабілізуючим чинником, що допомагає зміцнювати державу зсередини, водночас утримуючи її інтегрованою у світовий контекст.

Ключові слова: глобалізація, держава, патріотизм, національні інтереси, національна безпека.

Lisovskyi Volodymyr, Bakhtin Anatoly. Patriotism as a strategic resource of national security: strengthening civil society in Ukraine

The article reveals the importance of patriotic values in ensuring national security and stability of the state, and explores the concept of patriotism as a fundamental resource for consolidating civil society, which in turn becomes a powerful tool for countering external and internal threats. The author analyses how patriotism affects the formation of a strong national identity and civic consciousness, which are crucial factors in ensuring the sustainability of state institutions in times of social and political change. Particular attention is paid to the analysis of the mechanisms of formation of patriotic sentiments through the educational system and the media.

The article also examines approaches to integrating patriotism into Ukraine's national security strategy. This includes not only raising patriotic consciousness, but also the importance of a balanced approach to the realisation of national interests in the context of global challenges and the state's international obligations. Attention is focused on how patriotism can serve as a stabilising factor that helps to strengthen the state from within, while keeping it integrated into the global context.

Key words: globalisation, state, patriotism, national interests, national security.

Актуальність дослідження обумовлена сучасними політичними, соціальними та військовими викликами, з якими стикається Україна. В умовах тривалої агресії з боку Росії, окупації час-

тини територій, а також інформаційної війни, патріотизм стає не лише символом національної єдності, але й важливим елементом державної стратегії безпеки. Кожен історичний період має свою

унікальність та розвивається відповідно до парадигм, характерних лише для нього. З плином тисячоліть змінюються не тільки суспільні ідеали, які можуть виглядати незмінними, але і «вічні інтереси», такі як безпека та цілісність держави, а також прагнення до її благополуччя та розвитку.

Історія розвитку української держави свідчить, що протягом усього часу її існування країна зіштовхувалася з низкою зовнішніх загроз. З часом зникали одні загрози, на їх місце з'являлися інші, однак повністю безпечних періодів у її історії не було ніколи і, як вказує сучасний стан речей, не існує й досі. Ця неперервна наявність зовнішніх викликів вимагає від держави постійної уваги та адаптації до мінливих умов міжнародного середовища, що є ключовим у забезпеченні її тривалого існування та процвітання.

На сучасному етапі Україна активно шукає своє місце у глобальному співтоваристві, намагаючись адаптуватися до нових реалій міжнародних відносин. Ці зміни були значною мірою викликані збройною агресією Росії, що спонукала до переосмислення традиційних пріоритетів внутрішньої та зовнішньої політики України. Новий геополітичний контекст відкрив перед країною можливості для проведення глибокого комплексного аналізу та використання її унікального геостратегічного становища.

Завдяки своєму розташуванню на європейському континенті, на стику західної католицької та ісламської цивілізацій, Україна має унікальну можливість виступати як стабілізуючий фактор, який може значно впливати як на регіональний, так і на глобальний рівнях. Вибір правильної стратегії національної безпеки може допомогти Україні максимально реалізувати цей потенціал.

У відповідь на зовнішні виклики, Україна сфокусувала свою стратегію на інтеграцію з європейськими та євроатлантичними структурами, що є визначальними для її зовнішньополітичної орієнтації. Це спрямування передбачає налагодження нових господарських та транспортних зв'язків, взаємодію

в оборонній сфері, захист державних кордонів, а також вирішення етнополітичних і територіальних конфліктів, що є критичними для забезпечення стабільного розвитку держави в умовах сучасності.

Метою статті є дослідження ролі патріотизму як ключового чинника в забезпеченні національної безпеки України, а також аналіз його впливу на консолідацію громадянського суспільства. Стаття ставить за мету виявити механізми, за допомогою яких патріотичні цінності сприяють зміцненню національної ідентичності, підвищенню громадянської активності та формуванню стійкості до зовнішніх та внутрішніх загроз. Окремо розглядається роль освіти, медіа та історичної пам'яті у формуванні патріотичних настроїв, а також інтеграція патріотизму в стратегії національної безпеки України.

Захист Вітчизни є обов'язком громадянина кожної держави. Вимоги статті 17 та 65 Конституції України мають не лише юридичний, а й моральний характер, що залежить від рівня патріотичного виховання та моралі молоді.

У сучасному світі патріотизм виступає не лише як моральна категорія, а й як важливий стратегічний ресурс, що впливає на стабільність та розвиток держав. У контексті України, де держава переживає період значних соціально-політичних викликів, патріотизм набуває особливого значення у зміцненні національної безпеки та розвитку громадянського суспільства.

Війна Росії проти України внесла значні зміни у стратегію національно-патріотичного виховання як на рівні державних керівників, так і в суспільстві загалом. Агресія спричинила значне збільшення патріотичної свідомості серед громадян, оскільки захист суверенітету та територіальної цілісності став першочерговим завданням. Це призвело до виникнення численних громадських ініціатив, спрямованих на підтримку Збройних Сил та допомогу постраждалим регіонам.

Вплив війни на стратегію національно-патріотичного виховання підсилив

розуміння того, що справжній патріотизм не обмежується символічними діями чи словами, а вимагає активної участі кожного громадянина у захисті та розвитку держави. Все це спрямовано на формування нового покоління українців, які вирости в умовах війни і готові захищати свою країну не тільки словом, але й ділом.

На державному рівні зусилля були зосереджені на формуванні і утвердженні цілісної системи патріотичного виховання через освітні програми та мас-медіа. У школах та інших закладах освіти посилено виховання поваги до історичної спадщини, культурних традицій, військових дій та героїзму захисників України. Введено нові навчальні курси, які висвітлюють сучасні виклики та наголошують на важливості оборони країни.

Керівництво країни взяло курс на зміцнення громадянської єдності через загальнонаціональні кампанії та заходи, які сприяють формуванню громадянської відповідальності та активної громадянської позиції. Це також включало залучення молоді до волонтерської та оборонної діяльності, що виховує відчуття відданості та обов'язку перед Батьківщиною.

Патріотизм може бути визначений як любов до своєї країни та готовність підтримувати її інтереси, особливо в складних умовах. Вчені стверджують, що патріотизм сприяє соціальній когезії, зміцнює національну ідентичність та мотивує громадян до активної участі в житті країни. Це, в свою чергу, формує стійке суспільство, здатне протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам.

Національна безпека України тісно пов'язана з підтримкою та розвитком патріотичних настроїв серед населення. За часів політичних криз та військових конфліктів, таких як анексія Криму та війна на сході країни, патріотизм стає вирішальним у збереженні територіальної цілісності та суверенітету. Виховання громадян, які віддані своїй країні, може значно зменшити вплив іноземних дестабілізаційних кампаній та внутрішніх сепаратистських рухів.

Громадянське суспільство в Україні може бути значно посилене через сприяння патріотичному вихованню, яке підкріплюється освітою, медіа та культурними ініціативами. Важливим є не просто формальне вшанування символів державності, а залучення громадян до реальної участі у громадському житті та прийнятті важливих рішень. Це сприяє формуванню відповідальності, правової свідомості та активізації громадян у захисті національних інтересів, що є основою стабільності та прогресу держави.

Патріотизм, у широкому розумінні, не просто стимулює любов до рідної землі чи культури, але й виступає як стратегічний ресурс національної безпеки. В умовах сучасної глобалізації та зростаючих міжнародних викликів, зміцнення громадянського суспільства в Україні через розвиток патріотичних почуттів стає особливо актуальним. Патріотизм може слугувати потужним інструментом об'єднання нації, зміцнення державності та суверенітету, особливо в контексті протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам.

Громадянське суспільство в Україні, яке активізувалося в останні роки, зокрема через Революцію Гідності та подальші військові конфлікти, показало значний рівень патріотичного піднесення. Це піднесення, однак, необхідно підтримувати та розвивати не лише через державні інституції, а й через освіту, культуру та медіа. Школи, університети, недержавні організації, ЗМІ мають відігравати ключову роль у формуванні глибокого розуміння патріотизму, який не зводиться до поверхневих символів, але охоплює відданість ідеям демократії, прав людини, справедливості та розвитку.

Важливим аспектом стимулювання патріотизму є забезпечення доступу до об'єктивної інформації про історичні, культурні, соціальні та політичні реалії країни. Саме знання дозволяє громадянам критично оцінювати минуле та сьогоднішнє, формувати власну думку та відстоювати свої позиції. Освічена молодь, що усвідомлює свою національну ідентичність, здатна адаптуватися до змін

у глобальному світі, зберігаючи при цьому вірність своїм корінням та цінностям.

Держава має створювати умови для розвитку громадських ініціатив, підтримувати проекти, спрямовані на вивчення історії України, захист національних символів, пам'яті історичних подій, а також заохочувати діалог між різними культурними та етнічними групами в країні. Зміцнення культурної самобутності та повага до різноманітності можуть стати фундаментом для консолідації нації.

Важливо також враховувати, що патріотизм не має перетворюватися на націоналізм чи ізоляціонізм. Здоровий патріотизм включає відкритість до світу, готовність до співпраці та обміну досвідом з іншими країнами. У глобалізованому світі Україні необхідно знайти баланс між захистом національних інтересів та інтеграцією в міжнародні процеси, враховуючи при цьому власні стратегічні цілі на шляху до сталого розвитку.

Окрім того, громадянське суспільство повинно активно включатися в процеси прийняття рішень на національному рівні, впливаючи на формування внутрішньої та зовнішньої політики. Взаємодія з владними структурами, з одного боку, та з громадськістю, з іншого, допоможе уникнути конфліктів та зміцнить довіру між державою та її громадянами.

Ефективність патріотичного виховання в значній мірі залежить від залучення молоді до культурного, наукового та громадського життя країни. Молодь має стати основою для розвитку нових ідей та ініціатив, які ведуть до зміцнення державності та національної безпеки.

Натомість, патріотизм як стратегічний ресурс національної безпеки не лише сприяє зміцненню громадянського суспільства, а й виступає як ключовий чинник формуванні стійкості України до зовнішніх і внутрішніх викликів. Відтак, розвиток патріотичних почуттів, підкріплений глибокими знаннями та відповідальністю перед суспільством, має стати одним із пріоритетів у державній політиці України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вказує на зростаючу увагу до цього питання в умовах сучасних глобальних викликів, зокрема для держав, що знаходяться в ситуації збройного конфлікту та інформаційної агресії. Багато авторів акцентують увагу на ролі патріотизму у формуванні національної ідентичності та його впливі на мобілізацію суспільства в період кризових ситуацій. Ось декілька відомих імен:

Самуель Хантінгтон – американський політичний науковець, який відомий своєю теорією «зіткнення цивілізацій», де він обговорює культурний та ідентичний аспект глобальних конфліктів, який має безпосереднє відношення до патріотизму;

Френсіс Фукуяма – автор теорії «кінця історії», досліджує як ідентичність та цінності, включаючи патріотизм, впливають на глобальну політику та безпеку;

Роберт Патнем – відомий своїми роботами з соціального капіталу, які включають роль громадянського суспільства та патріотизму у зміцненні демократії. В Україні цією проблемою також займаються багато вчених:

Зокрема, у роботах С. Білоконя [2] та О. Гриценка [3] розглядається патріотизм як ключовий чинник національної єдності, що сприяє стійкості державних інститутів перед зовнішніми загрозами. Вони відзначають, що в умовах інформаційної війни, яка активно ведеться проти України, патріотизм виступає як інструмент боротьби з дезінформацією та пропагандою, формуючи в суспільстві довіру до державних інституцій та підвищуючи громадянську відповідальність.

Дослідження В. Ліпкан [6] та О. Сироти [7] підкреслюють важливість інтеграції патріотичних цінностей у державну політику та освітні програми. Вони наголошують, що патріотичне виховання молоді сприяє зміцненню громадянської активності, що є критично важливим для національної безпеки в умовах збройного конфлікту.

Важливу роль також відіграє культурна політика, зокрема використання історичної пам'яті для формування єдиної національної ідентичності,

як зазначають Л. Смолій [8] та В. Горбатьок [4] у своїх роботах.

Аналіз публікацій вказує на актуальність досліджень у сфері взаємодії патріотизму та громадянського суспільства. Вчені наголошують на тому, що розвиток патріотизму є не лише питанням виховання, але й частиною стратегічного підходу до забезпечення національної безпеки.

Зокрема, науковці А. Баранов та Ю. Шаповал зазначають, що патріотичні настрої можуть слугувати інструментом для ефективного реагування на виклики сучасного світу, зокрема в умовах глобалізації та зміцнення геополітичних суперечностей [1]. Валерій Бебик – дослідник у галузі соціальної комунікації та психології, займається питаннями національної ідентичності та виховання патріотизму; Олександр Палій – політолог, що акцентує увагу на стратегіях національної безпеки та їхньому впливі на зовнішню політику України; Віталій Номоконов – відомий своїми працями у сфері міжнародних відносин та національної безпеки, включаючи аспекти патріотизму. Ці вчені допомагають глибше зрозуміти як патріотизм може бути використаний як стратегічний ресурс для зміцнення національної безпеки та громадянського суспільства [5].

Отже, сучасні дослідження та публікації підкреслюють важливість патріотизму як стратегічного ресурсу для забезпечення національної безпеки та зміцнення громадянського суспільства. Водночас існує необхідність подальших досліджень щодо інтеграції патріотичних цінностей у державну політику та формування єдиної національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Патріотизм, як стратегічний ресурс національної безпеки, відіграє важливу роль у консолідації громадянського суспільства та зміцненні держави перед зовнішніми і внутрішніми викликами.

Інтеграція патріотизму в стратегії національної безпеки є ключовим аспектом для зміцнення держави, є важливим збалансованим підходом,

який враховує міжнародні зобов'язання України та необхідність демократичних реформ. Президент Володимир Зеленський активно залучений у зміцнення національної безпеки України, що часто підкреслюється його участю на міжнародних форумах і зустрічах. Наприклад, під час свого візиту до Сполучених Штатів, Зеленський звернувся до Конгресу з проханням про подальшу підтримку, підкреслюючи, що допомога від США є вкладом у глобальну безпеку та демократію.

Він також активно веде діяльність щодо розробки та впровадження стратегій у сферах оборони, економіки, енергетики, кібербезпеки, які є ключовими для національної безпеки України.

Володимир Зеленський активно відстоює та підкреслює важливість національної безпеки України на міжнародному рівні. Одним із важливих аспектів його зусиль є просування України на шляху до вступу в НАТО, що було чітко висловлено під час його виступів на різних міжнародних форумах, таких як Мюнхенська конференція з безпеки. Голова держави також неодноразово звертався до світової спільноти з закликами посилити санкції проти Росії, що агресивно веде війну проти України, а також підкреслював необхідність міжнародної підтримки в питаннях повернення Криму.

Окрім того, президент активно використовує свій міжнародний вплив для залучення інвестицій в оборонний сектор України, розуміючи, що модернізація та озброєння української армії є ключовими для зміцнення державної безпеки, а також виступає за розвиток кібербезпеки як важливого елемента національної безпеки, з огляду на зростаючі кіберзагрози. На рівні внутрішньої політики, В. Зеленський прагне реформувати внутрішні органи безпеки, а також поліцію і судову систему, щоб вони були більш ефективними та менш схильними до корупції. Він також активно сприяє розвитку громадянського суспільства, яке може ефективно контролювати дії уряду і забезпечувати виконання прав і свобод громадян.

У цілому, зусилля президента у сфері національної безпеки демонструють його відданість захисту інтересів України на міжнародній арені та вдома, підкреслюючи роль України як активного учасника міжнародних відносин у контексті забезпечення глобальної безпеки і стабільності.

Висновки. На сучасному етапі важливо зосередити увагу на комплексних заходах національно-патріотичного виховання, які сприятимуть зміцненню безпеки держави. Ось декілька ключових напрямів:

1. Освітні програми:

– Розробка і впровадження навчальних курсів у школах і закладах вищої освіти, що висвітлюють історію України, зокрема сучасні конфлікти та героїчний опір громадян.

– Включення програм критичного мислення та медіаграмотності, які допомагають молоді аналізувати інформацію та відмежовуватись від пропаганди.

2. Громадські ініціативи:

– Організація публічних лекцій, семінарів, дискусійних клубів, де обговорюються питання національної ідентичності, важливості суверенітету і способи захисту державних інтересів.

– Залучення громадян до волонтерської діяльності, що підтримує армію і допомагає постраждалим від конфліктів.

3. Культурні заходи:

– Проведення фестивалів, виставок, концертів та інших заходів, які відображають національну культуру та історію, стимулюючи гордість за власну країну.

– Видання книг, створення фільмів і документальних проєктів про національних героїв та значущі події в історії України.

4. Співпраця з ЗМІ.

– Співпраця з медіа для освітлення успіхів українців в різних сферах, поширення позитивних історій, що зміцнюють національний дух.

– Розробка телевізійних та радіо-програм, які популяризують ідеї патріотизму і громадянської активності.

5. Підтримка з боку держави.

– Розробка державних програм, що фінансуються урядом і спрямовані на підтримку освітніх і культурних ініціатив, спрямованих на підвищення національної самосвідомості та патріотизму.

– Створення і підтримка національних символів, меморіалів та музеїв, що сприяють вшановленню історичної пам'яті та підвищенню патріотичного духу серед громадян України.

Таким чином, національно-патріотичне виховання є ключовим елементом у зміцненні державної безпеки України. Впровадження цілеспрямованих заходів і програм, що включають історичну освіту, громадську активність, та розвиток відповідальності за долю країни, може значно посилити соціальну згуртованість та підтримати стійкість суспільства перед викликами сучасності. Такі дії не лише виховують глибоку повагу до національних цінностей та традицій, але й сприяють формуванню готовності кожного громадянина активно захищати інтереси своєї країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранов А., Шаповал Ю. Патріотичне виховання в умовах глобалізації: виклики для України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2019. Вип. 26. С. 127–138.
2. Білоконь С. Патріотизм як фактор консолідації українського суспільства. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України*. 2021. Вип. 110. С. 58–72.
3. Гриценко О. Інформаційна війна та патріотизм: вплив на національну безпеку України. *Журнал національної безпеки і оборони*. 2020. № 5. С. 34–47.
4. Горбатюк В. Культурна політика як інструмент формування національної ідентичності. *Наукові праці Національної академії державного управління при Президентові України*. 2021. Вип. 13. С. 43–57.
5. Кремінь В. Національна безпека України: сучасний стан та перспективи зміцнення. Київ : Видавництво «Академія», 2019. 368 с.

6. Ліпкан В. Стратегія національної безпеки України: роль патріотизму в зміцненні державності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2021. № 14. С. 92–104.

7. Сирота О. Освітня система як інструмент формування патріотизму в молоді. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2019. № 3. С. 51–63.

8. Смолій Л. Історична пам'ять як інструмент патріотичного виховання в Україні. *Український історичний журнал*. 2020. № 2. С. 16–30.

REFERENCES:

1. Baranov A., Shapoval Yu. (2019). Patriotychne vykhovannia v umovakh hlobalizatsii: vyklyky dlia Ukrainy [Patriotic education in the conditions of globalization: challenges for Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. Vyp. 26. S. 127–138 [in Ukrainian].

2. Bilokon S. (2021). Patriotyzm yak faktor konsolidatsii ukrainskoho suspilstva [Patriotism as a factor of consolidation of Ukrainian society]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen imeni I. F. Kurasa NAN Ukrainy*. Vyp. 110. S. 58–72 [in Ukrainian].

3. Hrytsenko O. (2020). Informatsiina viina ta patriotyzm: vplyv na natsionalnu bezpeku Ukrainy [Information warfare and patriotism: impact on national security of Ukraine]. *Zhurnal natsionalnoi bezpeky i oborony*. № 5. S. 34–47 [in Ukrainian].

4. Horbatiuk V. (2021). Kulturna polityka yak instrument formuvannia natsionalnoi identychnosti [Cultural policy as a tool of national identity formation]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*. Vyp. 13. S. 43–57 [in Ukrainian].

5. Kremin V. (2019). Natsionalna bezpeka Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy zmitsnennia [National security of Ukraine: current state and prospects for strengthening]. Kyiv: Vydavnytstvo "Akademiia". 368 s. [in Ukrainian].

6. Lipkan V. (2021). Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy: rol patriotyzmu v zmitsnenni derzhavnosti [Ukraine's national security strategy: the role of patriotism in strengthening statehood]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. № 14. S. 92–104 [in Ukrainian].

7. Syrota O. (2019). Osvitnia systema yak instrument formuvannia patriotyzmu v molodi [The educational system as a tool for the formation of patriotism in young people]. *Pedahohika i psykhohohiia profesiinoi osvity*. № 3. S. 51–63 [in Ukrainian].

8. Smolii L. (2020). Istorychna pamiat yak instrument patriotychnoho vykhovannia v Ukraini [Historical memory as a tool of patriotic education in Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 2. S. 16–30 [in Ukrainian].

УДК 349.2;344.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2024-4-4>

СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ КЛАСИФІКАЦІЙНІ ВИМІРИ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ

Ніколаєнко Наталія Олександрівна,

доктор політичних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри національної безпеки та політичного аналізу,
керівник Навчально-наукового центру дослідження
гібридних загроз національної безпеки на Півдні України,
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
ORCID ID: 0000-0002-2558-4749

Діордіца Оксана Сергіївна,

провідний фахівець кафедри національної безпеки та політичного аналізу
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

У статті розглядаються основні визначення поняття «колабораціонізм». Проведено історичний екскурс до виникнення та прояву даного явища під час Другої Світової війни, окреслено основні форми колаборації, вказано причини, за якими та чи інша людина може прийняти для себе рішення про злочинну співпрацю з державою-агресором. У статті авторка дійшла висновку, що явище колабораціонізму залежить від багатьох факторів: від економічних до військових та ідеологічних. Коло впливу агресора на потенційного колаборанта досить велике, тому відстежити та покарати зрадників буває досить не просто. Колабораціонізм як феномен війни – це складне суспільно-психологічне явище добровільної, зокрема ідейно-вмотивованої співпраці з ворогом у політичній, військовій, економічній, соціокультурній сферах життя, результатом якої є підрив національної безпеки країни, створення загрози державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційного ладу та іншим національним інтересам держави. Зазначається, що колаборація – це завжди умисна діяльність на шкоду власному народу та державі, тому сьогодні врегулювання правових відносин на окупованих територіях України та зонах бойових дій неможливе без відновлення справедливості та обмеження ряду прав осіб, причетних до колабораціонізму, що можливо вирішити виключно законом.

Ключові слова: національна безпека, тимчасово окуповані території, колабораціонізм, політична комунікація, політико-правова регламентація, політичні процеси, колаборант, державна зрада, колабораціоністи, колабораційна діяльність.

Nikolaienko Nataliya, Diorditsa Oksana. The essence and main classification dimensions of collaborationism

The article considers the main definitions of the term "collaboration". A historical excursion to the emergence and manifestation of this phenomenon during the Second World War is conducted, the main forms of collaboration are outlined, and the reasons for which this or that person may make a decision about criminal cooperation with the aggressor state are indicated. In the article, the author came to the conclusion that the phenomenon of collaboration depends on many factors: from economic to military and ideological. The circle of influence of the aggressor on a potential collaborator is quite large, therefore, it is not easy to track down and punish traitors. Collaboration as a phenomenon of a war is a complex socio-psychological phenomenon of voluntary, in particular, ideologically motivated cooperation with the enemy in the political, military, economic, socio-cultural spheres of life, the result of which is the undermining of the national security of the country, the posing a threat to state sovereignty, territorial integrity, the constitutional order and other national interests of the state. It is noted that collaboration is always a deliberate activity to the detriment of its own people and the state, therefore today the settlement of legal relations on the occupied territories of Ukraine and war zones is impossible without restoring justice and restricting a number of rights of individuals involved in collaboration, that it is possible to resolve exclusively by law

Key words: national security, temporarily occupied territories, political communication, political and legal regulation, political processes, collaboration, political communication, political and legal regulation, political processes, collaborator, treason, collaborationists, collaborative activity.

Актуальність дослідження. Термін «колабораціонізм» вперше з'явився у Франції, частина політикуму якої ще у 1940-му році відмовилася від опору агресії Німеччини і стала на шлях співробітництва з нацистським урядом.

Поняття колаборації з'явилося в контексті співпраці вішістської Франції з нацистською Німеччиною. Після Другої Світової війни слово «колаборація» в багатьох мовах (українській, польській, німецькій, данській) на щодень почали використовувати у значенні «зрада» або «співпраця з ворогом». У науковому значенні цей термін означає різні форми співпраці між окупаційною владою та місцевим населенням і їхніми елітами.

Не існує однієї точної дефініції колаборації. Цей термін вживають на позначення і політичної співпраці з окупантом, і служби у збройних формуваннях (колаборація військова) [1].

Мета статті – дослідити сутність явища колабораціонізму та визначити його основні кваліфікаційні виміри в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «колабораціонізм» почав активно входити в політичний дискус українських науковців з подіями 2014 року, а саме окупацією російською федерацією Криму, початком Антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях, так званої «русской весны» – спроби російської влади розхитати соціальне становище українців у Південних та Східних областях, спробами схилити більшу частину населення до співпраці шляхом демонстрацій, радянської символіки та риторики про «соціалістичне майбутнє».

Особливо актуальним це поняття стало після 24 лютого 2022 року, під час повномасштабного вторгнення російської федерації та територію України.

В українському суспільстві є очевидний запит на покарання колаборантів, але й тим часом, присутнє роздратування тим, що покарання за таку діяльність не відповідає ступені тяжкості злочину, та й відсоток визнання винуватості в українських судах у справах колаборантів – не надто високий.

За даними Руху «ЧЕСНО», за підсумками 2022 року він складав 10 % [2].

Такий малий відсоток може бути пов'язаний з декількома факторами:

1. На даний час значна більшість колаборантів знаходиться на тимчасово окупованих територіях;

2. Проблема з кваліфікуванням злочину, адже, законодавство, яке стосується колаборації є новим для України;

3. Проблема з визначенням міри добровільності людини, яка пішла на співпрацю з окупантом;

Визначення «колабораціонізм» пережило складну еволюцію. Свою назву воно взяло від французького "collaboration" – співпраця, співробітництво – усвідомлене, добровільне та зумисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам. У законодавстві більшості країн колабораціонізм кваліфіковано як злочин проти своєї держави, зрада. Залежно від рівня заподіяної шкоди колаборантом у правових нормах передбачено або довгострокове ув'язнення, або смертна кара [3].

В Україні покарання за здійснення колаборантом своєї протиправної діяльності визначається Кримінальним Кодексом України, а саме, Статтею 111 «Колабораційна діяльність». Назва визначена саме так для того, щоб була можливість відрізнити це поняття від інших кримінальних правопорушень, зокрема державної зради [4].

Стаття передбачає покарання у вигляді заборони обіймати певні посади, займатися певною діяльністю від 10 до 15 років, а також, можливе позбавлення волі строком від 12 до 15 років з можливістю конфіскації майна. Якщо ж діяльність колаборанта призвела до смерті людей, йому загрожує довічне ув'язнення, заборона обіймати певні посади, займатися певною діяльністю від 10 до 15 років з можливістю конфіскації майна.

Колабораціонізм можна кваліфікувати по-різному:

– це і публічне заперечення громадянином України здійснення збройної

агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України; публічні заклики громадянином України до підтримки рішень дій держави-агресора, збройних формувань та окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України (цивільний колабораціонізм);

– це може бути і добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (політичний колабораціонізм) [4].

Деякі науковці, такі як Валентина Шайкан, сутнісною ознакою колабораціонізму називає «добровільну чи вимушену співпрацю з ворогом у будь-яких сферах життя, що носили ознаки злочину». У методологічній частині свого фундаментального дослідження авторка ніби виводить за дужки пособництво та трудову діяльність робітників, селян, службовців адміністративних та інших установ, учителів, лікарів, агрономів та інших фахівців, чия суспільна активність під час окупації була спрямована на виживання. Вид співпраці за відсутності ознак злочину слід вважати таким, що не підлягає переслідуванню [5].

Явище колабораціонізму, на думку Валентини та Валерія Шайкан, виявляється неоднозначно в усіх його аспектах: юридичному, політичному, етичному, ідеологічному. В період Другої світової війни, колабораціонізм захоплювався і поширювався внаслідок дії навмисно створюваних гітлерівцями універсальних механізмів соціально-психологічного впливу на місцеве населення: наслідування, навіювання, зараження, переконання, залякування тощо. Необхідно розрізняти колабораціонізм націй, які мали власну державність напередодні Другої світової війни, і колабора-

ціонізм тих націй, що її не мали. Українці опинилися між двох злочинних окупацій, і їм необхідно було обрати меншу за злочином [6].

Автор відповідної дефініції в «Енциклопедії історії України» Іван Дерейко визначає колабораціонізм як добровільну співпрацю (на противагу вимушеній праці) окремих груп чи прошарків населення окупованих територій з окупантами. Водночас дослідник зазначає, що простежується дихотомія між власне колабораціонізмом, який передбачає наявність політичної угоди з окупантом, «кооперуванням» з окупаційною владою в цивільних галузях, а також «спільне ведення війни» (англ. co-belligerence) на боці окупаційних сил [7].

Це може означати, що які б високі не були цінності та погляди у людей, в умовах окупації примусово, добровільно, несвідомо, системно чи несистемно вони вступають у практику колаборації з ворогом. Навіть громадяни, які обирають шлях спротиву, задля виживання та боротьби змушені тимчасово прикидатися лояльними до окупаційної влади.

Намагаючись аналізувати ці протиріччя та складну й багатоманітну картину співпраці з ворогами як на бездержавних територіях, так і на територіях окупованих держав, Гелінада Грінченко та Елеонора Нарвселіус зосередили увагу на спробі виробити «формулу зради», зафіксувавши її соціологічні, моральні, політичні та психологічні аспекти. Дослідниці акцентували на тому, що «зрада» – це дії, сконцентровані навколо довіри, кордони якої було порушено. Водночас носіями зруйнованої довіри, правди та лояльності не обов'язково мусить бути держава, а відтак зрада та нестача відданості в часи війни трактувалися як такі, що здійснювалися щодо спільноти, до тих, хто був умовним своїм [8].

Сьогодні фахівці виділяють три основні форми колабораціонізму, а саме: державно-політичну, ідеологічну та військову.

У 1968 році історик С. Хоффманн запропонував провести відмінність між цими формами колабораціонізму.

На його думку, державно-політичний колабораціонізм може бути добровільним або примусовим. Він спрямований на підтримання громадського порядку та економічного життя (інтереси, що розділяються як окупантами, так і окупованими).

Друга форма колабораціонізму – ідеологічна – навмисна та індивідуальна, мотивована переконанням або ідеологічною угодою.

Польський історик Чеслав Мадайчик також розрізняє «шкідливий» і «корисний» колабораціонізм, але межі між цими формами співпраці досить розмиті [9].

Дослідник Я. Грицак називає види колабораціонізму – вимушений, добровільний та ідеологічний. Він зазначає, що навіть приречених на знищення євреїв примусили створити юденрати та поліцію для виконання німецьких розпоряджень, що стосувалися гетто. Автор зазначає, що в українському варіанті саме ідеологічний вид колабораціонізму не мав домінуючого місця. Дослідник погоджується з думкою Джона Армстронга, який дійшов висновку, що український колабораціонізм є найбільш чітко вираженим прикладом переважання етнічних мотивів [10].

Досить спрощений підхід до визначення терміну колабораціонізму належить О. Гісему та О. Мартинюку. Як вважають ці автори, колабораціонізм – явище, притаманне періоду Другої світової війни, означає співпрацю урядів, окремих осіб з окупантами. При цьому вони виокремлюють колабораціонізм – економічний, політичний, військовий, релігійний. Тому й колабораціоністами, за означенням цих авторів, є особи, які співпрацювали з окупаційною владою [11].

Науковець І. Дерейко, визначаючи походження терміну колабораціонізм, виходить із того, що нерівноправність партнерів і необхідність співпрацювати з окупантом своєї країни зумовила розрізнення термінів «співпраця» та «колабораціонізм» спочатку в суто агітаційних матеріалах країн антигітлерівської коаліції, а згодом і в історичній літературі. Для автора військовий колабораціонізм, який виник на Заході, завжди

був наслідком колабораціонізму політичного.

Здебільшого І. Дерейко розглядає проблеми військового колабораціонізму, тобто участі українців та представників інших національностей, радянських військовополонених у місцевих формуваннях німецької армії та поліції РКУ. Дослідник встановлює, що національний склад колаборантів був неоднорідний – основну масу становило місцеве населення конкретних регіонів (українці, кримські татари, поляки, білоруси), траплялися також росіяни, кавказці, євреї тощо [12].

У подальших працях І. Дерейко визначає колабораціонізм як добровільну співпрацю (на противагу вимушеній праці) окремих груп чи прошарків населення окупованих територій з окупантами. Він називає такі види колабораціонізму: побутовий, адміністративний, економічний, військовий, політичний та військово-політичний [13].

За даними досліджень, до колаборантів найчастіше належали такі соціальні групи: 1) інтелігенція (вчителі, лікарі, священики тощо); 2) репресовані та їхні родичі (силоміць колективізовані селяни або особи, чиї родичі стали жертвами політичних репресій); 3) асоціальні елементи (люди з кримінальним минулим, пияки, маргінали); 4) радянські військовополонені.

Отже, проблема колаборації набуває стереоскопічного вигляду, рельєфного, не одновимірного, де з одними лекалами підходити не можна. Крім того, навіть тепер в історичній науці, позбавленій ідеологічного диктату, розуміння колабораціонізму не вкладається в певні рамки, щодо яких є консенсус. Отож в історіографічній площині під час кожної спроби вивести дефініцію колабораціонізму для українського випадку це поняття постає як значення, що не задовольняє умови системи.

Висновки. Колабораціонізм як елемент військових дій має багатогранне суспільно-психологічне, історичне явище, яке в цілому характеризується ідейно вмотивованою співпрацею з ворогом у політичній, військовій, економічній,

соціокультурній сферах життя, результатом якої є завдання шкоди національній безпеці країни, створення загрози державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам держави.

Отже, колаборація – це в більшості з умисна діяльність на шкоду державі, але зустрічаються випадки, коли важко

класифікувати це явище, тільки як добровільну згоду співпраці з ворогом. Сьогодні врегулювання правових відносин на окупованих територіях України та зонах бойових дій неможливе без відновлення справедливості та обмеження ряду прав осіб, причетних до колабораціонізму, що можливо вирішити виключно законом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шайкан В. О. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» і військової зони в роки Другої світової війни. Кривий Ріг : Мінерал, 2005. 466 с.
2. Шайкан В., Шайкан В. Ідеологічні рудименти і український національно-визвольний рух. *Друга світова війна і доля народів України* : матеріали 2-ї Всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 30–31 жовтня 2006 р. Київ : Зовнішторгвидав, 2007. С. 369–380.
3. Енциклопедія історії України, редкол.: В.А. Смолій та ін. НАН України, Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2007. Т. 4. 528 с.
4. Narvselius E. And Grinchenko G. "FormulasofBetrayal": Traitors, Collaborators and Desertersin Contemporary European Politics of Memory, Traitors, Collaborators and Deserters in Contemporary European Politics of Memory. *Formulas of Betrayal*. 2018. 413 p.
5. Янковський Т. М., Золотар І. Колаборація. URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/themes/reherit/collaboration>
6. Леонов О. Колабораціонізм: очевидний злочин з неочевидними знаками. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3741121-kolaboracionizm-ocevidnij-zlocin-z-neocevidnimi-oznakami.html>.
7. Грабовський С. І. Колабораціонізм. Енциклопедія Сучасної України. редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-4446>
8. Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu>.
9. Колабораціонізм – що це таке і хто такі колаборанти. URL: https://termin.in.ua/kolaboratsionizm/#Formi_kolaboracionizmu.
10. Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміна колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії. *Військово-історичний меридіан* : електронний науковий фаховий журнал. 2019. Вип. 1 (23). С. 5–24.
11. Гісем О.В., Мартинюк О.О. Голокост в Україні (1941–1944): Словник-довідник. Вид. 2-ге, випр. і доп. Київ : Сфера, 2007. 100 с.
12. Дерейко І. Місцеві формування німецької армії та поліції у Райхскомісаріаті «Україна» (1941–1944 роки), Ін-т історії України НАН України. Київ, 2012. 174 с.
13. Дерейко І. Колабораціонізм, поняття, Енциклопедія історії України: Т. 4., редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін., НАН України, Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2007. 528 с.
14. Олещенко Ю. Хто із голів громад має провадження щодо злочинів проти нацбезпеки? 2024. URL: https://www.chesno.org/post/6121/?fbclid=IwY2xjawFjWXleHRuA2FlbQIxMQABVhbQTos91FI2VyMfhkxapsqKmkiiP1DO2650Nu7XmpsBbHZ-BtpkMhVMDQw_aem_GPC6HjWmMzHIXG5wyCgSrQ.

REFERENCES:

1. Shaikan V. O. (2005). Kolaboratsionizm na terytorii reikhskomisariatu "Ukraina" i viiskovoi zony v roky Druhoi svitovoi viiny [Collaborationism on the territory of the Reichskommissariat "Ukraine" and the military zone during the Second World War]. Kryvyi Rih: Mineral. 466 s. [in Ukrainian].
2. Shaikan V., Shaikan V. (2007). Ideolohichni rudymenty i ukrainskyi natsionalno-vyzvolnyi rukh [Ideological rudiments and the Ukrainian national liberation movement]. *Druha svitova*

viina i dolia narodiv Ukrainy: materialy 2-yi Vseukrainskoi naukovoï konferentsii. Kyiv: Zovnishtorhvydav. S. 369–380 [in Ukrainian].

3. Smolii V. A. ta in. (2007). Entsyklopediia istorii Ukrainy [Encyclopedia of the history of Ukraine]. NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy, K.: Naukova dumka. T. 4. 528 s. [in Ukrainian].

4. Narvselius E., Grinchenko G. (2018). "FormulasofBetrayal": Traitors, Collaborators and Deserters in Contemporary European Politics of Memory, Traitors, Collaborators and Deserters in Contemporary European Politics of Memory. *Formulas of Betrayal*. 413 p.

5. Yankovskyi T. M., Zolotar I. (2019). Kolaboratsiia [Collaboration]. Retrieved from: <https://lia.lvivcenter.org/uk/themes/reherit/collaboration> [in Ukrainian].

6. Leonov O. (2023). Kolaboratsionizm: ochevydnyi zlochyn z neochevydnyimi znakamy [Collaborationism: an obvious crime with non-obvious signs]. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3741121-kolaboracionizm-ocevidnij-zlocin-z-neocevidnimi-oznakami.html> [in Ukrainian]

7. Hrabovskyi S. I. (2014). Kolaboratsionizm [Collaboration]. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy. NTSh, K. : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-4446> [in Ukrainian].

8. Khavroniuk M. (2022). Kryminalna vidpovidalnist za kolaboratsionizm [Criminal liability for collaborationism]. Retrieved from: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu> [in Ukrainian].

9. N.a. (n.d.). Kolaboratsionizm – shcho tse take i khto taki kolaboranty [Collaborationism – what is it and who are the collaborators]. Retrieved from: https://termin.in.ua/kolaboratsionizm/#Formi_kolaboracionizmu [in Ukrainian].

10. Honcharenko O. (2019). Problemy instytutsiinoho vyznachennia termina kolaboratsionizmu, yoho vydiv ta oznak u suchasniï vitchyznianiï istoriohrafii [Problems of the institutional definition of the term collaborationism, its types and signs in modern domestic historiography]. *Military-historical meridian: electronic scientific journal*. Vyp. 1 (23). S. 5–24. [in Ukrainian].

11. Hisem O.V., Martyniuk O.O. (2007). Holokost v Ukraini (1941–1944): Slovnyk-dovidnyk [The Holocaust in Ukraine (1941–1944): Dictionary-reference]. Vyd. 2-he, vypr. i dop., Kyiv: Sfera. 100 s. [in Ukrainian].

12. Dereiko I. (2012). Mistsevi formuvannia nimetskoï armii ta politsii u Raikhskomisariati "Ukraina" (1941–1944 roky) [Local formations of the German army and police in the Reichskommissariat "Ukraine" (1941–1944)]. In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, Kyiv. 174 s. [in Ukrainian].

13. Dereiko I. (2007). Kolaboratsionizm, poniattia [Collaborationism, concept]. Entsyklopediia istorii Ukrainy: T. 4., NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy, Kyiv: Naukova dumka. 528 s. [in Ukrainian].

14. Oleshchenko Yu. (2024). Khto iz holiv hromad maie provadzheniia shchodo zlochyniv proty natsbezpeky? [Which of the heads of communities has proceedings regarding crimes against national security?]. Retrieved from: https://www.chesno.org/post/6121/?fbclid=IwY2xjawFjWXxleHRuA2FlbQIxMQABHbQTos91FI2VyMfhkxapsqKmkiiP1DO2650Nu7XmpsBbHZ-BtpkMhVMDQw_aem_GPC6HjWmMzHIXG5wyCgSrQ [in Ukrainian].

УДК 355.01:316.776.23«2022/2024»

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2024-4-5>

ВІТЧИЗНЯНА ТА ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА ПРОТИДІЇ ВОРОЖИМ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИМ ОПЕРАЦІЯМ 2022–2024 РР.

Стрелков Владислав Володимирович,

Ph. D., старший викладач кафедри національної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0001-8436-3260

Дриганюк Діана Олександрівна,

здобувач кафедри національної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0009-0000-9760-9549

В рамках даного дослідження автори здійснили комплексний аналіз інформаційно-психологічних операцій, що проводилися російською федерацією проти України за період 2022–2024 рр., з метою виявлення методів, цілей та наслідків їх втілення. Дослідники розглянули конкретні стратегії та тактики, що використовувалися Росією для проведення інформаційно-психологічних операцій, включаючи дезінформацію, пропаганду, кібератаки та інші форми психологічного впливу. Значну увагу приділено аналізу впливу проведення інформаційно-психологічних операцій на українське суспільство, внутрішню політику, міжнародні відносини та економіку України. Також автори висвітлили заходи, вжиті нашою державою та міжнародною спільнотою для протидії проведенню інформаційно-психологічних операцій в інформаційному просторі України, надали оцінку їх ефективності та визначили кращі практики у сфері інформаційної безпеки на основі зарубіжного досвіду.

Автори дослідження акцентують увагу читачів на тому, що аналіз інформаційно-психологічних операцій, які здійснювала Росія протягом 2022–2024 рр., є критично важливим для розробки та впровадження ефективних контрзаходів. Вони повинні включати в собі як тактичні, так і стратегічні аспекти, спрямовані на забезпечення національної безпеки, захист національних інтересів в інформаційному просторі та збереження довіри суспільства до державних інституцій. Дослідники встановили, що інформаційно-психологічні операції РФ проти України проводилися комплексно, включали такі компоненти як дезінформація, пропаганда, кібератаки та інші форми психологічного впливу. Вони мали на меті дестабілізацію ситуації в Україні, дискредитацію українського керівництва, створення паніки серед населення та посилення внутрішніх конфліктів. Ці операції були добре сплановані та здійснювалися через різноманітні канали, що зробило їх надзвичайно ефективними у досягненні поставлених цілей.

Ключові слова: інформаційно-психологічні операції, національна безпека, гібридна війна, пропаганда, дезінформація, міжнародні організації.

Strelkov Vladyslav, Dryhaniuk Diana. Domestic and foreign practice of countering enemy information and psychological operation 2022–2024

Within the framework of this study, the authors carried out a comprehensive analysis of informational and psychological operations carried out by the Russian Federation against Ukraine in the period 2022–2024, with the aim of identifying the methods, goals and consequences of their implementation. The researchers examined specific strategies and tactics used by Russia to conduct information and psychological operations, including disinformation, propaganda, cyberattacks and other forms of psychological influence. Considerable attention is paid to the analysis of the impact of information and psychological operations on Ukrainian society, domestic politics, international relations and the economy of Ukraine. The authors also highlighted the measures taken by our state and the international community to counter the conduct of information and psychological operations in the information space of Ukraine, provided an assessment of their effectiveness and identified best practices in the field of information security based on foreign experience.

The authors of the study draw readers' attention to the fact that the analysis of information and psychological operations carried out by Russia during 2022-2024 is critically important for

the development and implementation of effective countermeasures. They should include both tactical and strategic aspects aimed at ensuring national security, protecting national interests in the information space, and maintaining public trust in state institutions. The researchers established that the informational and psychological operations of the Russian Federation against Ukraine were carried out in a complex manner, including such components as disinformation, propaganda, cyberattacks and other forms of psychological influence. They were aimed at destabilizing the situation in Ukraine, discrediting the Ukrainian leadership, creating panic among the population and intensifying internal conflicts. These operations were well planned and executed through various channels, which made them extremely effective in achieving their objectives.

Key words: *information and psychological operations, national security, hybrid warfare, propaganda, disinformation, international organizations.*

Вступ. Інформаційно-психологічні операції (далі в тексті – ІПСО) стали невід’ємною складовою сучасних гібридних воєн, де інформація використовується як зброя. Війна між Росією (далі в тексті – РФ) та Україною в цьому контексті є яскравим прикладом того, як дезінформація, пропаганда та інші форми ІПСО можуть впливати на хід конфліктів, політичні процеси і суспільні настрої.

Конфлікт між РФ та Україною набув нових масштабів з початком повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року, разом з яким РФ активно використовує ІПСО для підризу морального духу українців, поширення фейкових новин, створення паніки та розколу в суспільстві. Ці дії спрямовані не лише на внутрішню аудиторію, але й на міжнародну, щоб дискредитувати Україну на світовій арені та впливати на підтримку з боку західних країн.

Актуальність теми обумовлена й тим, що в сучасному глобалізованому світі інформаційні атаки можуть мати далекосяжні наслідки. Вони здатні впливати на політичні рішення, економічну стабільність та міжнародну безпеку. Вивчення ІПСО РФ проти України допоможе зрозуміти механізми та методи, які використовуються для ведення інформаційних війн, що є важливим для розробки стратегій захисту та протидії.

Тому, вивчення актуальних ІПСО РФ проти України (за період 2022–2024 рр.) є надзвичайно важливим для розуміння сучасних викликів у галузі інформаційної безпеки, розробки ефективних методів захисту від інформаційних атак та забезпечення стабільності та безпеки як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Матеріали та метод. У цьому дослідженні автори розглядають заходи, вжиті нашою державою та міжнародною спільнотою для протидії російським ІПСО, з метою оцінки їх ефективності та вивчення наявного досвіду задля визначення найкращих практик. Дослідження ґрунтується на публікаціях засобів масової інформації та звітах міжнародних організацій. Серед методів, що використовувалися авторами, слід відзначити такі: компаративного аналізу, контент-аналізу та “case-study”.

Результати. ІПСО є складовою частиною сучасних військових та політичних стратегій, що використовуються для впливу на свідомість і поведінку великих груп людей. Основною метою ІПСО є зміна сприйняття реальності у цільовій аудиторії через маніпуляцію інформацією, що може включати пропаганду, дезінформацію, поширення чуток, та інші засоби психологічного впливу [5].

ІПСО мають давню історію і використовувалися у військових конфліктах і політичних протиборствах різних епох. У сучасному контексті, з розвитком інформаційних технологій та глобальної комунікаційної мережі, ІПСО набули нових форм і масштабів. Інтернет, соціальні мережі, телебачення та інші медіа-платформи стали головними інструментами для проведення таких операцій. Використовуючи ці канали, агресори можуть швидко і ефективно поширювати необхідні їм наративи, впливаючи на широку аудиторію в різних країнах.

Одним з ключових елементів ІПСО є пропаганда, яка спрямована на створення і поширення певних ідей, що мають викликати емоційний відгук і формувати необхідні установки в суспільстві.

Пропаганда може бути як позитивною, так і негативною, але в контексті гібридних воєн вона часто використовується для дискредитації опонента, створення розколів у суспільстві та підриву довіри до уряду і державних інституцій [5].

Дезінформація є ще одним важливим компонентом ІПСО. Це цілеспрямоване поширення неправдивої або викривленої інформації з метою обману цільової аудиторії. Дезінформаційні кампанії можуть включати створення фейкових новин, маніпулювання фактами, використання підроблених документів та інших засобів для введення людей в оману. Основна мета дезінформації – створити хаос, викликати недовіру до офіційних джерел інформації та посіяти сумніви серед населення.

Психологічний вплив у рамках ІПСО може бути досягнутий через використання спеціально підібраних меседжів, спрямованих на емоційний стан людей. Це може включати залякування, поширення паніки, створення відчуття безнадії або, навпаки, надмірного оптимізму. Такі тактики використовуються для маніпулювання настроями і поведінкою людей, що може мати серйозні наслідки для суспільної стабільності [6].

Кіберпростір також став важливим полем для ІПСО. Кібератаки можуть бути спрямовані на викрадення конфіденційної інформації, поширення шкідливих програм, зламання інформаційних систем та дезорганізацію комунікаційних мереж. Це дозволяє агресорам не тільки отримувати важливі дані, але й сіяти недовіру та паніку серед населення.

В загальному, ІПСО є потужним інструментом впливу в руках держав та недержавних акторів, який використовується для досягнення стратегічних цілей без застосування відкритої військової сили. Вони дозволяють змінювати політичні та соціальні процеси, впливати на міжнародні відносини та здійснювати контроль над інформаційним простором. У сучасному світі, де інформація стала однією з найважливіших складових національної безпеки, розуміння та вміння протидіяти ІПСО є критично важливими для

захисту державних інтересів та забезпечення стабільності [6].

У період 2022–2024 рр. РФ здійснила чимало ІПСО проти України, вони мали значний вплив на різні аспекти життєдіяльності українського суспільства. Одним із найпомітніших прикладів була кампанія з дезінформації щодо подій на фронті. Російські медіа систематично публікували фейкові новини про нібито великі втрати серед українських військових, вигадані перемоги російської армії та інсценовані випадки здачі українських підрозділів у полон. Такі повідомлення поширювалися через соціальні мережі, телебачення та інші канали, спрямовані на підризу морального духу українського населення та зниження довіри до Збройних сил України [4 с. 40].

Ще одним прикладом стала дезінформаційна кампанія, спрямована на дискредитацію українського керівництва. Російські пропагандисти регулярно поширювали фейкові новини про корупцію у вищих ешелонах влади, зв'язки українських політиків з неонацистськими угрупованнями та їхню участь у незаконних схемах. Зокрема, часто фігурували вигадані історії про Президента Володимира Зеленського та його найближче оточення. Метою цих дій було підризу довіри населення до влади та створення внутрішньої політичної нестабільності [1].

У соціальних мережах активно діяли російські боти та тролі, які поширювали панічні настрої та фейкові повідомлення про нібито катастрофічний стан економіки, відсутність товарів першої необхідності, перебої в постачанні електроенергії та води. Ці повідомлення часто супроводжувалися фотографіями та відео, взятими з інших контекстів або спеціально створеними для викликання паніки. Такі інформаційні атаки мали на меті дестабілізацію суспільства та підвищення рівня тривожності серед громадян.

Російські кібератаки стали ще одним потужним інструментом ІПСО. У 2022–2024 рр. хакери, пов'язані з РФ, здійснили численні атаки на українські державні установи, енергетичну інфраструктуру та медіа. Одним із найбільш

резонансних випадків була атака на енергетичну компанію «Укренерго», що спричинила перебої в постачанні електроенергії на значних територіях. Крім того, були зламані сайти урядових установ, що спричинило витік важливої інформації та дезорганізацію їх роботи. Ці кібератаки були спрямовані на підрив критичної інфраструктури та посилення хаосу в країні [4 с. 40–41].

Психологічний вплив здійснювався також через культурну війну. Російська пропаганда намагалася використати мовне питання для розколу українського суспільства, наголошуючи на утисках російськомовного населення. Поширювалися вигадані історії про заборону російської мови в школах та на роботі, а також про переслідування за використання російської мови у повсякденному житті. Ці дії мали на меті посилення внутрішніх конфліктів та створення напруженості між різними частинами населення.

Конкретним прикладом ІПсО стала також кампанія зі створення паніки під час воєнних дій. Російські джерела поширювали фейкові повідомлення про нібито заплановані великомасштабні атаки на цивільні об'єкти, що змушувало людей покидати свої домівки і створювало хаос. Одним із найбільш помітних випадків була фейкова інформація про заплановані удари по великих містах, таких як Київ, Львів та Харків, що викликало масову евакуацію і паніку серед населення [4 с. 42].

З огляду на викладене вище, можемо говорити про те, що ІПсО РФ проти України в 2022–2024 рр. були комплексними і включали дезінформацію, пропаганду, кібератаки та інші форми психологічного впливу. Вони мали на меті дестабілізацію ситуації в Україні, дискредитацію українського керівництва, створення паніки серед населення та посилення внутрішніх конфліктів. Ці операції були добре сплановані та здійснювалися через різноманітні канали, що робило їх надзвичайно ефективними у досягненні поставлених цілей.

Значну роль у протистоянні російським ІПсО відіграли міжнародні органі-

зації та країни-союзники, які своєчасно забезпечили різнопланову підтримку та протидію цим загрозам [1, с. 139].

Північноатлантичний альянс (далі – НАТО) та Європейський Союз (далі – ЄС) активізували свої зусилля у сфері кібербезпеки та інформаційної безпеки. НАТО, наприклад, надає технічну допомогу та консультації щодо захисту критичної інфраструктури від кібератак, організовував тренінги для українських фахівців з інформаційної безпеки та кіберзахисту. Співпраця в рамках кіберцентрів НАТО, таких як Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence в Таллінні, забезпечила обмін передовими практиками та методами захисту [2].

ЄС також відіграв важливу роль у боротьбі з російськими ІПсО. ЄС запровадив санкції проти російських пропагандистів та медіа, які поширювали дезінформацію. Крім того, Європейська служба зовнішніх справ активно працювала над викриттям фейкових новин та дезінформаційних кампаній через проєкт East StratCom Task Force та його платформу EUvsDisinfo. Ця платформа моніорила і аналізувала дезінформацію, публікувала спростування та навчала громадськість розпізнавати фейки [3].

Серед країн-союзників Сполучені Штати Америки (далі – США) були одними з найактивніших у наданні допомоги Україні в протидії ІПсО. США надавали Україні фінансову та технічну допомогу для зміцнення кібербезпеки, підтримували незалежні медіа та громадські організації, що протидіють поширенню дезінформації. Агентства, такі як Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), фінансували програми з підвищення медіаграмотності та критичного мислення серед українців.

Велика Британія також активно підтримувала Україну в боротьбі з інформаційними загрозами. Британські урядові організації надавали консультації щодо комунікаційних стратегій, допомагали у викритті дезінформації та підтримували українські медіа в забезпеченні правдивої та перевіреної інформації. Крім того, британські експерти

проводили навчання для українських журналістів і державних службовців щодо ефективної комунікації в умовах кризи [3].

Міжнародні організації, такі як Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), також сприяли зусиллям з протидії ІПСО. ОБСЄ здійснювала моніторинг інформаційного простору, документувала випадки дезінформації та пропаганди, а також надавала платформи для діалогу і обміну інформацією між державами-членами.

Висновки. Проаналізувавши публікації в засобах масової інформації та дослідивши безпекову політику зарубіжних інституцій та міжнародних організацій, можемо зробити висновок, що ІПСО РФ проти України в досліджуваній період свідчать про масштабність і систематичність цих заходів, спрямованих на дестабілізацію українського суспільства, підрив національної єдності та дискредитацію державних інституцій. ІПСО РФ охопили широкий спектр тактик, включаючи дезінформацію, пропаганду, кібератаки та психологічний тиск, які були ретельно сплановані та спрямовані на досягнення стратегічної воєнної цілі щодо зламу опору та національної стійкості громадян України.

Кібератаки стали важливою складовою ІПСО, спрямованою на підрив

критичної інфраструктури, зламування державних систем та розповсюдження шкідливого програмного забезпечення. Атаки на українську енергетичну систему, урядові сайти та медіа-ресурси викликали значні перебої в роботі та посіяли паніку серед населення, що було частиною стратегічного плану з дестабілізації країни.

Російські дезінформаційні кампанії активно послуговувалися засобами масової інформації, соціальними мережами та інші платформами для поширення неправдивих новин, фейкових наративів та маніпулятивних повідомлень. Ці операції мали на меті створення хаосу, викликання паніки та недовіри до офіційних джерел інформації. Часто дезінформація була спрямована на дискредитацію українського керівництва, зокрема через фальшиві звинувачення у корупції та некомпетентності.

Пропагандистські зусилля РФ намагалися легітимізувати агресію проти України, поширюючи наративи про «неонацистський» режим у Києві та необхідність «захисту» російськомовного населення. Ці повідомлення були спрямовані не лише на внутрішню російську аудиторію, але й на міжнародне співтовариство, з метою виправдання агресивних дій і зменшення міжнародної підтримки України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики / П. П. Гай-Нижник та ін. Київ : МП Леся, 2016. 586 с.
2. ІПСО: як жити та працювати в епоху інформаційних атак. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3658359-ipso-ak-ziti-ta-pracuvati-v-epohu-informacijnih-atak.html> (дата звернення 22.05.2024).
3. Довгань К. Обережно, ІПСО: як розпізнати та протистояти російським гібридним загрозам. 2022. URL: https://24tv.ua/shho-take-ipso-yak-rozpiznati-protistoyati-rosiyskim-gibridnim_n2156656 (дата звернення 24.05.2024).
4. Присяжнюк Д. М. Застосування маніпулятивних психотехнологій з боку Росії в ЗМІ України. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка*. 2019. № 23. С. 250.
5. Вишневська А. Що таке ІПСО та як його застосовує Росія. 2022. URL: https://24tv.ua/ipso-shho-tse-take-yak-yogo-zastosovuye-rosiya-24-kanal_n2188897 (дата звернення 25.05.2024).
6. Гранатова К. Що таке ІПСО та як росія використовує їх у війні проти України. 2023. URL: <https://chas.news/current/scho-take-ipso-ta-yak-rosiya-vikoristovue-ih-u-viini-proti-ukraini> (дата звернення 28.05.2024).

REFERENCES:

1. Hai-Nyzhnyk P. P. (2016). Ahresia Rosii proty Ukrainy: istorychni peredumovy ta suchasni vyklyky [Russia's aggression against Ukraine: historical prerequisites and modern challenges]. Kyiv : MP Lesia. 586 s. [in Ukrainian].
2. Ukrinform (2024). IPSO: yak zhyty ta pratsiuvaty v epokhu informatsiinykh atak [IPSO: how to live and work in the age of information attacks]. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3658359-ipso-ak-ziti-ta-pracuvati-v-epohu-informacijnih-atak.html> [in Ukrainian].
3. Dovhan K. (2022). Oberezhno, IPSO: yak rozpiznaty ta protystoiaty rosiiskym hibrydnym zahrozam [Beware, IPSO: How to Recognize and Counter Russian Hybrid Threats]. Retrieved from: https://24tv.ua/shho-take-ipso-yak-rozpiznati-protistoyati-rosiyskim-gibridnim_n2156656 [in Ukrainian].
4. Prysiazhniuk D. M. (2019). Zastosuvannia manipulyatyvnykh psykhotekhnolohii z boku Rosii v ZMI Ukrainy [The use of manipulative psychotechnologies by Russia in the mass media of Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. H. Shevchenka*. № 23. S. 250 [in Ukrainian].
5. Vyshnevskaya A. (2022). Shcho take IPSO ta yak yoho zastosovuie Rosiia [What is IPSO and how is it applied by Russia]. Retrieved from: https://24tv.ua/ipso-shho-tse-take-yak-yogo-zastosovuye-rosiya-24-kanal_n2188897 [in Ukrainian].
6. Hranatova K. (2023). Shcho take IPSO ta yak rosiia vykorystovuie yikh u viini proty Ukrainy [What are IPSOs and how is Russia using them in the war against Ukraine]. Retrieved from: <https://chas.news/current/scho-take-ipso-ta-yak-rosiya-vikorystovue-ih-u-viini-proti-ukraini> [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІТОЛОГІЇ

УДК 316.3:355.4(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2024-4-6>

ГРОМАДСЬКА АКТИВНІСТЬ МОЛОДІ У ЧАС ВІЙНИ: СИНЕРГІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ТА ЕМПІРИЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ

Кузьмук Ольга Миколаївна,

кандидат соціологічних наук, доцент,

доцент кафедри політології та публічного управління

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0002-9729-1785

Researcher ID: S-5115-2017

Життя в умовах соціальної невизначеності та нестабільності створює ряд викликів та загроз, але, поруч з викликами, є і можливості, які є поштовхом до позитивних соціальних змін та якісних перетворень як громади так і країни в цілому. Зрештою, суспільна нестабільність та криза може проявити себе як своєрідний каталізатор для активізації громадської участі та активності, молодіжних рухів, які активно сприяють соціальним змінам та гуманітарній допомозі. Молоді люди виступають важливими агентами змін, залучаючи свої ресурси та енергію для допомоги постраждалим, організації гуманітарних акцій і захисту прав людини в умовах кризи. У статті досліджується роль молоді у громадській активності під час збройних конфліктів, зокрема їхній внесок у соціальні рухи, волонтерські ініціативи та підтримку місцевих громад.

Дослідження базується на якісному аналізі досвіду молодих активістів, їхніх мотивацій, викликів, з якими вони стикаються, та досягнень, яких їм вдається досягти в умовах війни. Авторка статті особливо акцентує увагу на механізмах, що сприяють залученню молоді до громадських ініціатив, включаючи використання соціальних медіа, нетворкінг та партнерство з уже існуючими організаціями. Ці аспекти підкреслюють, як сучасні технології змінюють традиційні підходи до волонтерства та активізму.

Крім того, стаття розглядає здатність молоді формувати нові соціальні зв'язки та створювати інноваційні рішення в умовах нестабільності, що свідчить про їхню гнучкість і адаптивність. Важливість підтримки молодіжних ініціатив підкреслюється як критичний елемент для зміцнення громадянського суспільства та забезпечення стійкості в кризових ситуаціях. Висновки статті можуть стати основою для розробки стратегій підтримки молоді, які сприятимуть розвитку соціальних змін у суспільстві.

Емпіричною основою статті є серія досліджень, проведених Аналітичним центром «Волинь» Волинського національного університету імені Лесі Українки. У фокусі уваги – дослідження, спрямовані на вивчення молоді та молодіжних ініціатив, зокрема на аналіз мотивацій, які спонукають молодих людей брати участь у соціальних акціях та волонтерських проєктах. Важливими аспектами є також вивчення впливу соціальних та економічних умов на активність молоді, а також їхні очікування щодо змін у суспільстві. Дослідження включає якісні методи, такі як інтерв'ю та фокус-групи, що дозволяє отримати глибше розуміння потреб та інтересів молодих активістів. Це дає змогу виявити не лише виклики, з якими вони стикаються, але й можливості для їхнього розвитку та участі в громадських ініціативах.

Дослідження акцентує на потенціалі молоді як рушійної сили під час воєнних конфліктів, відкриваючи нові перспективи для вивчення їхньої ролі у формуванні соціального порядку. Це дослідження також має на меті підвищити усвідомлення суспільства щодо важливості активної участі молоді в громадських справах, а також надати рекомендації для політиків, які прагнуть підтримувати молодіжні ініціативи в контексті соціальної справедливості та прав людини.

Крім того, стаття розглядає здатність молоді формувати нові соціальні зв'язки та створювати інноваційні рішення в умовах нестабільності, що свідчить про їхню гнучкість і адап-

тивність. Важливість підтримки молодіжних ініціатив підкреслюється як критичний елемент для зміцнення громадянського суспільства та забезпечення стійкості в кризових ситуаціях. Висновки статті можуть слугувати основою для розробки стратегій підтримки молоді, які сприятимуть розвитку соціальних змін у суспільстві, підкреслюючи синергію між теоретичними концепціями та емпіричною реальністю громадської активності.

Ключові слова: громадська активність, молодь, війна, соціальні рухи, волонтерство, гуманітарна допомога, правозахисна діяльність, громадянське суспільство, соціальні зв'язки, агенти змін.

Kuzmuk Olga. Youth activism during wartime: synergy of theoretical concepts and empirical reality of civic engagement

Life in conditions of social uncertainty and instability presents a series of challenges and threats, but alongside these challenges, there are also opportunities that serve as a catalyst for positive social change and qualitative transformations both within communities and at the national level. Ultimately, societal instability and crisis can act as a unique catalyst for the activation of civic participation and activism, particularly among youth movements, which actively contribute to social change and humanitarian assistance. Young people play a crucial role as agents of change, mobilizing their resources and energy to help those affected, organize humanitarian actions, and protect human rights in times of crisis.

The article thoroughly examines the role of youth in civic activity during armed conflicts, focusing on their contributions to social movements, volunteer initiatives, and support for local communities. The research is based on a qualitative analysis of the experiences of young activists, their motivations, the challenges they face, and the achievements they attain in wartime conditions. The author particularly emphasizes the mechanisms that facilitate youth engagement in civic initiatives, including the use of social media, networking, and partnerships with existing organizations. These aspects highlight how modern technologies are transforming traditional approaches to volunteering and activism.

Furthermore, the article explores the ability of youth to form new social connections and create innovative solutions in conditions of instability, demonstrating their flexibility and adaptability. The importance of supporting youth initiatives is underscored as a critical element for strengthening civil society and ensuring resilience in crisis situations. The conclusions of the article may serve as a foundation for developing strategies to support youth that will foster social change within society.

The empirical foundation of the article consists of a series of studies conducted by the Analytical Center "Volyn" at Lesya Ukrainka Volyn National University. The focus of these studies is on examining youth and youth initiatives, particularly analyzing the motivations that encourage young people to participate in social actions and volunteer projects. Important aspects also include studying the impact of social and economic conditions on youth activity, as well as their expectations regarding changes in society. The research employs qualitative methods, such as interviews and focus groups, which allow for a deeper understanding of the needs and interests of young activists. This enables the identification of not only the challenges they face but also the opportunities for their development and participation in civic initiatives.

The research emphasizes the potential of youth as a driving force during armed conflicts, opening new perspectives for studying their role in shaping social order. This study also aims to raise societal awareness about the significance of active youth participation in civic affairs, as well as to provide recommendations for policymakers seeking to support youth initiatives in the context of social justice and human rights.

Furthermore, the article examines the ability of young people to form new social connections and create innovative solutions in conditions of instability, demonstrating their flexibility and adaptability. The importance of supporting youth initiatives is emphasized as a critical element for strengthening civil society and ensuring resilience in crisis situations. The conclusions of the article can serve as a foundation for developing strategies to support youth, promoting social change in society while highlighting the synergy between theoretical concepts and the empirical reality of civic engagement.

Key words: civic activity, youth, war, social movements, volunteering, humanitarian aid, human rights activism, civil society, social connections, agents of change.

У контексті збройних конфліктів, таких як війна в Україні, дослідження громадської активності молоді набуває особливого значення. Війна суттєво змі-

нює динаміку молодіжної активності, впливаючи на рівень мобілізації та згуртованості молодого покоління, структуру молодіжних організацій, а також

відображається на відносинах між державою та молодіжним громадянським суспільством. Аналіз громадської активності молоді в умовах війни дозволяє зрозуміти, як збройні конфлікти змінюють політичну і соціальну поведінку молодих людей, а також які фактори сприяють або, навпаки, перешкоджають підтриманню демократичних процесів у кризові періоди. Дослідження молодіжного активізму в таких умовах виявляє, як молодь стає двигуном соціальних змін, активно залучаючи свої голоси у важливі суспільні питання та проявляючи солідарність в умовах викликів, що постають перед країною.

Методологія дослідження громадської активності молоді в умовах війни вимагає застосування комплексного наукового підходу, який інтегрує різноманітні методи та принципи аналізу [10]. Основою методологічного інструментарію є системний підхід, що дозволяє розглядати молодіжну активність як складну систему з численними взаємопов'язаними елементами. Це включає аналіз індивідуальних дій молоді, діяльності молодіжних організацій, впливу медіа на формування молодіжних поглядів, а також соціальних і економічних чинників, що впливають на їхню активність. Застосування системного підходу сприяє глибшому розумінню закономірностей у молодіжній поведінці під час війни та виявленню взаємозв'язків між різними компонентами політичної активності молоді. Таке дослідження дозволяє виявити, як молодь адаптується до змін у соціально-політичному середовищі та які чинники спонукають їх до активного залучення у суспільні процеси.

Громадська активність молоді визначається як участь молодих людей у діяльності, спрямованій на поліпшення якості життя в суспільстві через громадські ініціативи та організації. Ця активність може бути як формальною, так і неформальною, охоплюючи широкий спектр дій – від волонтерства до участі у молодіжних рухах та ініціативах, що мають на меті впровадження соціальних змін. Молодіжна активність є важливою

складовою громадянського суспільства, яке відіграє ключову роль у підтримці демократичних цінностей та розвитку соціальної взаємодії [11].

Дослідження громадянської активності молоді є важливим предметом аналізу в соціології, політології та культурології, оскільки воно відображає участь молоді у суспільних процесах, їхню здатність впливати на політичні рішення та соціальні зміни. У контексті війни форма і зміст цієї активності можуть зазнавати значних змін, що потребує глибшого теоретичного осмислення. Особливо важливо вивчати, як молодь адаптується до нових викликів і які нові форми активності виникають у відповідь на кризові ситуації.

Поняття «громадянська активність» молоді досліджується через призму впливу війни на їхню поведінку, мотивацію та залученість у соціальні рухи, що вимагає глибшого теоретичного осмислення в умовах сучасних викликів. Дослідження цих аспектів допомагає зрозуміти, як молодь адаптується до нових реалій і стає активним агентом змін у суспільстві [9].

Фактори, що впливають на громадську активність молоді, включають соціально-економічні умови, оскільки війна часто призводить до економічних труднощів, що може стимулювати молодих людей до активнішої участі в соціальних рухах. Політична нестабільність може сприяти формуванню нових форм активності, коли молодь починає вимагати своїх прав і свобод. Емоційний стан молодих людей, їх переживання та мотивації під час війни можуть суттєво вплинути на їх готовність до громадських дій. У кризові часи молодь часто стає ініціатором нових ідей та проектів, що можуть допомогти їхнім громадам подолати труднощі. Ці фактори формують не лише індивідуальні рішення, а й колективні дії, які можуть суттєво змінити соціальний ландшафт в умовах війни [12; 13].

Сучасна вітчизняна наука виробила різноманітні підходи до вивчення феномену громадянської активності молоді, акцентуючи увагу на соціально-економічних, політичних і духовних чинниках

самоорганізації. Внесок в дослідження громадянської активності молоді в українському суспільстві зроблено багатьма науковцями. У працях таких дослідників, як В. Андрущенко, О. Бабкіна, В. Бакіров та інших, аналізуються соціально-економічні, політичні та духовні чинники, які впливають на активність молоді в умовах кризи. Питання політичної комунікації в мережі аналізують С. Барматова, С. Гнатюк та Д. Дубов, які вивчають, як молодь використовує цифрові платформи для активізації своїх дій під час війни. Соціальний аспект активності молоді розглядається у контексті здатності впливати на політичні рішення та участі в суспільних процесах, що досліджується В. Вороною та С. Войтовичем, Є. Головахою, О. Кучеренком, які акцентують увагу на ролі молоді у формуванні громадянського суспільства під час війни.

Проблеми функціонування інститутів громадянського суспільства та їх вплив на молодіжну активність обговорюють М. Головатий і Н. Отрешко, адже під час війни молодь часто стає ініціатором нових форм активності. Окремі напрямки дослідження включають вивчення феномену громадянської активності через вплив соціальної політики (дослідження А. Арсеєнка) та психолого-педагогічних механізмів, умов і шляхів її формування, як зазначає К. Абульханова-Славська. Соціальний аспект молодіжної активності розглядається в роботах В. Ворони, С. Войтовича. Проблеми функціонування інститутів громадянського суспільства та їх вплив на молодіжну активність досліджуються у працях В. Бебика, Г. Зеленько та інших, що підкреслює важливість синергії між теоретичними концепціями та емпіричними даними в контексті молодіжної активності. Застосування комплексного підходу дозволяє глибше зрозуміти роль молоді у суспільних змінах під час збройних конфліктів.

Громадська активність молоді є важливим об'єктом дослідження, що охоплює різні теоретичні аспекти, які розкривають її природу, форми та фактори впливу у контексті війни. Однією

з ключових теорій є теорія соціальних рухів, розроблена такими авторами, як Ч. Тіллі, Д. Міллс і Р. Дорнбуш. Ця теорія акцентує увагу на колективних діях молодіжних груп, які прагнуть змінити соціальні, економічні або політичні умови в умовах збройного конфлікту. Соціальні рухи серед молоді часто виникають у відповідь на несправедливість або кризу, мобілізуючи молодих людей навколо спільних цілей, таких як захист прав людини, екологічні ініціативи чи підтримка бійців на фронті. Ч. Тіллі досліджував, як соціальні рухи можуть формувати політичний порядок і змінювати суспільні структури, що особливо актуально для молоді, яка стає активним агентом змін у складних умовах війни, тоді, коли громадська активність молоді виступає як важливий механізм соціальних трансформацій і підтримки демократичних цінностей [8].

Модель громадянської участі, представлена Р. Патнемом, Г. Алмондом і С. Вербою, підкреслює важливість соціальних зв'язків і довіри між молодими людьми для активної участі в суспільних процесах, особливо в умовах війни. Р. Патнем у своїй книзі "Bowling Alone" зазначає, що зменшення соціальної активності веде до ослаблення демократії, в той час як активність у громадах підвищує рівень громадянської відповідальності [5]. У контексті молодіжної участі, теорія Дж. Меркі та Л. Сандерс розглядає різні форми активності, включаючи волонтерство та молодіжні ініціативи.

Дж. Меркі підкреслює, що участь молоді може бути як формальною, так і неформальною, і що саме молоді люди часто стають рушійною силою змін під час криз.

У час війни молодь активно залучається до волонтерських програм, підтримує свої громади та організовує ініціативи, спрямовані на допомогу постраждалим. Ця активність не лише сприяє соціальному згуртуванню, але й формує нові моделі взаємодії між молодими людьми та суспільством, що є важливим аспектом для підтримки демократичних цінностей у складні часи.

Концепція громадянської відповідальності, розроблена Дж. Локком і Дж. Роулзом, акцентує на етичних зобов'язаннях молоді перед суспільством, особливо в умовах війни. Вони стверджують, що активна участь у політичних процесах є необхідною для забезпечення справедливості та захисту прав людини. У час кризи та суспільної нестабільності, молодь стає важливим агентом змін, активно залучаючись до громадських ініціатив і волонтерських програм [6]. Теорія активізму, яку досліджують сучасні активісти, зокрема Г. Тунберг, акцентує на практичних діях, спрямованих на вирішення соціальних, економічних або екологічних проблем. Г. Тунберг демонструє, як молодь може стати двигуном змін через організацію масових акцій та використання соціальних медіа для поширення інформації та мобілізації однолітків. У час війни ці практики набувають особливого значення, оскільки молоді люди активно використовують свої платформи для підтримки гуманітарних ініціатив, організації протестів та вираження солідарності з тими, хто постраждав від конфлікту. У такому випадку можемо фіксувати, що громадянська активність молоді стає ключовим елементом у боротьбі за справедливість і захист прав людини у кризові часи [7].

Громадянська активність молоді є багатогранним предметом дослідження, що охоплює різноманітні теоретичні аспекти, які допомагають зрозуміти її природу, форми та фактори впливу в умовах війни. Теорія політичної участі, запропонована С. Вербою і Г. Алмондом, досліджує способи, якими молоді люди можуть брати участь у політичному житті, включаючи голосування, участь у мітингах і громадських слуханнях. Автори акцентують на важливості політичної культури для стимулювання активності молоді, яка в кризові часи стає особливо активною у вимозі змін [1]. Інша важлива концепція – теорія громадянства, де Т. Джадт і Б. Андерсон вивчають, як ідентичність та належність до певної спільноти формують громадянську активність молоді. Т. Джадт

обговорює вплив історичних контекстів на розуміння громадянства, вказуючи на те, як війна може змінити сприйняття активності серед молоді. Б. Андерсон аналізує, як уявні спільноти формують політичне життя, підкреслюючи, що під час конфлікту молодь часто знаходить нові способи самоорганізації та мобілізації навколо спільних цілей, що сприяє їх активній участі у соціальних рухах і ініціативах. А отже, громадянська активність молоді в часи війни стає важливим індикатором соціальних змін і політичної свідомості.

Концепція соціального капіталу, розроблена Р. Патнемом і П. Бурдьє, є важливою для розуміння громадянської активності молоді в умовах війни. Соціальний капітал відноситься до мережі соціальних зв'язків, які сприяють кооперації та активності, що є критично важливим у кризові часи [2]. Р. Патнем підкреслює, що високий рівень соціального капіталу може підвищити рівень громадянської активності та участі в демократичних процесах, що особливо актуально для молоді, яка шукає способи підтримки своїх спільнот під час збройного конфлікту. Теорія колективної дії, представлена М. Ольсоном, пояснює, чому молоді люди, хоча й мають інтерес до колективних дій, часто не беруть у них участі. Ця теорія допомагає зрозуміти, чому деякі групи молоді стають активними в умовах війни, в той час як інші залишаються пасивними. У ситуаціях, коли колективні дії можуть призвести до значних змін, молодь часто знаходить нові способи організації та мобілізації, долаючи бар'єри, які зазвичай стримують участь. Таким чином, розуміння соціального капіталу і теорії колективної дії є ключовими для аналізу активності молоді у часи війни та їхнього внеску в соціальні зміни [5].

Концепція «активного громадянства», розроблена Дж. Сканланом і І. В. Бурнсом, є особливо актуальною для розуміння громадянської активності молоді в умовах війни. Автори акцентують на необхідності активного залучення молодих людей у процеси прийняття рішень, вважаючи, що активне громадянство

передбачає не лише участь у голосуванні, а й активну участь у місцевих ініціативах, волонтерстві та соціальних рухах [3].

Аналіз емпіричних даних дає підстави вважати, що молодь часто стає рушійною силою змін, організовуючи різноманітні акції підтримки, гуманітарні ініціативи та заходи, спрямовані на допомогу постраждалим. Це свідчить про те, що молоді люди не лише прагнуть бути почутими, але й активно впливають на свою громаду.

Феміністична теорія громадянської активності, представлена Н. Фрейзер і Дж. Батлер, також має важливе значення в контексті молодіжної участі. Вона досліджує, як гендерні аспекти впливають на участь у суспільних процесах, підкреслюючи, що молоді жінки можуть стати активними агентами змін у боротьбі за свої права та рівність. Під час війни, коли соціальні та політичні структури зазнають змін, молодь, зокрема молоді жінки, може відігравати ключову роль у просуванні ідей рівності та справедливості, формуючи нові моделі активності та залучення в суспільство [4].

З іншого боку, концепція екологічного активізму, яку представляють Б. Макіббен і Г. Тунберг, фокусується на екологічних рухах, що прагнуть боротися з кліматичними змінами та захищати навколишнє середовище. У контексті війни молодь не лише стикається з наслідками конфлікту, але й активно залучається до екологічних ініціатив, підвищуючи обізнаність про екологічні проблеми, які можуть загострюватися в умовах криз. Обидва автори акцентують увагу на важливості молодіжного активізму для привернення уваги до екологічних викликів, які постають перед суспільством у часи війни. Молодь стає важливим голосом у боротьбі за екологічну справедливість, вимагаючи від урядів та міжнародних організацій відповідальних дій.

Громадянська активність молоді є складним і багатогранним явищем, що охоплює різні теоретичні аспекти, які допомагають глибше зрозуміти її при-

роду та вплив на суспільство в умовах війни. Теорія демократичного активізму, розроблена Л. Даймондом і К. Керром, досліджує, як активність молодих громадян може підтримувати і зміцнювати демократичні процеси. Л. Даймонд підкреслює важливість участі у демократичних процесах для забезпечення стабільності та ефективності демократії, що стає особливо актуальним у кризові часи, коли молодь може виступати на захист своїх прав та цінностей. Концепція «громадянської протидії», представлена С. Беван і К. Костелло, фокусується на активності молоді, яка виступає проти несправедливих або репресивних політик. У час війни молодь активно бере участь у мирних протестах, кампаніях з прав людини та ініціативах, спрямованих на досягнення соціальних змін. Ця активність не лише сприяє формуванню нових соціальних норм, але й підсилює голос молоді в політичному житті, надаючи їй можливість бути агентами змін у своїх громадах. Таким чином, молодіжна громадянська активність під час війни виступає важливим фактором у формуванні демократичного суспільства та захисту прав людини.

Теорія трансформаційної активності, розроблена П. Дейвісом та Дж. Дорном, досліджує, як активність молоді може призводити до значних соціальних змін і трансформацій у суспільстві, особливо в умовах війни. Дослідники стверджують, що активність, зосереджена на соціальних питаннях, здатна викликати глибокі зміни у структурах влади. У часи конфлікту молодь часто виступає ініціатором змін, організовуючи акції, спрямовані на відстоювання прав людини та соціальної справедливості. Концепція електронного активізму, яку представляє К. Грін, також має важливе значення для розуміння молодіжної активності в час війни. У центрі уваги – роль соціальних медіа та технологій в організації активістських рухів, акцентуючи на тому, як електронні платформи можуть сприяти мобілізації та комунікації між активістами. У кризові часи молодь використовує соціальні медіа для обміну інформацією, координації дій та

підвищення видимості своїх ініціатив, що значно збільшує їхній вплив на суспільство. Таким чином, поєднання трансформаційної активності та електронного активізму дозволяє молоді не лише реагувати на виклики війни, але й ініціювати зміни, формуючи нові суспільні норми та сприяючи розвитку демократичних цінностей у своїх спільнотах.

Теорія культурного активізму, розроблена Г. Хадсоном і Т. Мітчеллом, є ключовим аспектом для розуміння громадської активності. Автори досліджують, як культура і мистецтво можуть слугувати потужними інструментами активізму, особливо в умовах кризових ситуацій. І справді, у часи конфлікту культурні практики здатні підвищувати обізнаність про соціальні проблеми, залучаючи нові аудиторії до активних дій.

Молодь використовує мистецтво, музику, театри та інші форми культурного вираження для привернення уваги до важливих питань, таких як права людини, соціальна справедливість та екологічні виклики. Наприклад, художні акції, концерти та театральні вистави можуть стати платформами для висловлення протесту проти несправедливості та репресій, а також для підтримки постраждалих від війни. Таким чином, культурний активізм молоді виступає не лише як форма вираження, але й як важливий механізм мобілізації суспільства для досягнення соціальних змін. У час війни цей активізм стає особливо актуальним, оскільки допомагає формувати нові ідеї та цінності, що сприяють розвитку демократичного суспільства в умовах нестабільності.

Концепція «активізму знизу», запропонована Е. Дефенбахом і Д. Грінфілдом, також має велике значення в контексті дослідження молодіжної активності. Вона акцентує увагу на важливості місцевих ініціатив, підкреслюючи, що зміни можуть починатися з маленьких, локальних проєктів, які поступово впливають на ширше суспільство. Молодь, залучаючи свої спільноти в місцеві акції, може створювати потужний ефект на національному рівні, формуючи нові соціальні норми та зміцнюючи солідар-

ність. Таким чином, поєднання культурного активізму та «активізму знизу» дозволяє молоді не лише реагувати на виклики війни, але й активно формувати нові ідеї та рішення, що сприяють розвитку демократичних цінностей і соціальної справедливості у суспільстві.

Крім того, концепція міжсекторального партнерства, розроблена К. Хаасом і М. Д. Меллоу, є надзвичайно актуальною для розуміння громадської активності молоді у час війни. Ця концепція досліджує співпрацю між державними, приватними та громадськими секторами для вирішення соціальних проблем, що набуває особливого значення в умовах збройного конфлікту. У часи кризи молодь часто виступає ініціатором таких партнерств, об'єднуючи зусилля різних секторів для забезпечення допомоги постраждалим, реалізації гуманітарних проєктів та підтримки місцевих громад. К. Хаас і М. Д. Меллоу вважають, що таке партнерство може сприяти більш ефективному вирішенню проблем через об'єднання ресурсів і експертизи, що є надзвичайно важливим у контексті обмежених можливостей, з якими стикаються громади під час війни. Таким чином, молодіжні ініціативи, які формують міжсекторальні партнерства, можуть створювати нові можливості для співпраці, розширюючи горизонти активності та впливаючи на соціальні зміни. Це не лише підвищує ефективність вирішення проблем, але й сприяє формуванню нових соціальних зв'язків та розвитку громадянського суспільства в умовах війни.

У процесі дослідження було виявлено, що молодь не лише реагує на виклики збройного конфлікту, але й активно формує нові ідеї та ініціативи, використовуючи різноманітні інструменти активізму. Теоретичні концепції, такі як культурний активізм, демократичний активізм та міжсекторальне партнерство, значною мірою пояснюють способи, якими молодь мобілізується для вирішення соціальних проблем під час війни. Емпіричні дані підтверджують ці теорії, демонструючи, як молодь використовує соціальні медіа та локальні

ініціативи для підвищення обізнаності та залучення до активних дій.

Концепція «активізму знизу» акцентує увагу на значущості малих, локальних проєктів і ініціатив, які мають потенціал для створення масштабного впливу на суспільство. У контексті громадської активності молоді це означає, що навіть невеликі дії можуть призвести до значних змін, якщо вони правильно скоординовані та підтримані місцевими спільнотами. Коли молодь залучає свої громади до участі в таких ініціативах, вона не лише підвищує рівень обізнаності про важливі соціальні питання, але й формує відчуття спільності та солідарності. Це може включати організацію заходів, таких як екологічні акції, культурні фестивалі, волонтерські програми або кампанії на захист прав людини. Ці ініціативи часто служать каталізатором для ширшого суспільного руху, оскільки вони можуть привернути увагу медіа, залучити нових учасників і створити платформу для обговорення важливих тем. У результаті, локальні проєкти

можуть стати основою для національних кампаній, сприяючи соціальним змінам на більш масштабному рівні. Зрештою, «активізм знизу» демонструє, що молодь, запускаючи маленькі, але значущі ініціативи, здатна з часом створювати потужний ефект, який має потенціал вплинути на політичні, економічні та соціальні структури в країні.

Співпраця між державними, приватними та громадськими секторами є ключовою для ефективного вирішення соціальних проблем під час війни, адже міжсекторальне партнерство дозволяє об'єднувати ресурси і експертизу, що сприяє більшій ефективності молодіжних ініціатив.

Узагальнюючи, громадська активність молоді у час війни є важливим чинником формування демократичного суспільства, розвитку активного громадянства та досягнення соціальних змін. Розуміння синергії між теоретичними концепціями та емпіричними даними відкриває нові перспективи для подальших досліджень у цій галузі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Almond G. A., Verba S. The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. Princeton : Princeton University Press, 1963.
2. Bourdieu P. Outline of a Theory of Practice. Cambridge: Cambridge University Press. 1977.
3. Foucault, M. The History of Sexuality. Volume 1: An Introduction. New York : Pantheon Books, 1976.
4. Fraser N. Justice Interruptus: Critical Reflections on the 'Postsocialist' Condition. New York : Routledge, 1997.
5. Putnam R. D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York : Simon & Schuster, 2000.
6. Rawls J. A Theory of Justice. Cambridge : Harvard University Press, 1971.
7. Thunberg G. No One Is Too Small to Make a Difference. London : Penguin Books, 2019.
8. Tilly C. Social Movements, 1768–2004. Boulder : Paradigm Publishers, 2004.
9. Бурін О. М. Проблеми впровадження концепції локальної демократії в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток* : електронний журнал. 2014. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=752>.
10. Гресько О. В. Роль і місце громадянської активності у процесі створення новин. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2015. № 2 (22). С. 76–80.
11. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2013. 536 с.
12. Лациба М. В., Старосольська С. П., Сидоренко Д. В. Громадські і благодійні організації в Україні. Реєстрація та діяльність. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 148 с.
13. Шайгородський Ю. Ж., Андрійчук Т. С., Дідух А. Я. Влада і суспільство: діалог через громадські ради : монографія. Київ : Паливода, 2011. 148 с.

REFERENCES:

1. Almond, G. A., & Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press.
2. Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Foucault, M. (1976). *The History of Sexuality, Volume 1: An Introduction*. New York: Pantheon Books.
4. Fraser, N. (1997). *Justice Interruptus: Critical Reflections on the 'Postsocialist' Condition*. New York: Routledge.
5. Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
6. Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Cambridge: Harvard University Press.
7. Thunberg, G. (2019). *No One Is Too Small to Make a Difference*. London: Penguin Books.
8. Tilly, C. (2004). *Social Movements, 1768–2004*. Boulder: Paradigm Publishers.
9. Burin, O. M. (2014). Problemy vprovadzhennya kontseptsiyi lokalnoyi demokratiyi v Ukrayini [Problems of implementing the concept of local democracy in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok. Elektronnyy zhurnal*. No. 9. Retrieved from: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=752> [in Ukrainian].
10. Hresko O. V. (2015). Rol i mistse hromadyanskoyi aktyvnosti u protsesi stvorenniya novyn [The role and place of civic activity in the process of creating news]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Sotsialni komunikatsiyi*. No. 2 (22). S. 76–80 [in Ukrainian].
11. Trebina M. P. (ed.). (2013). *Hromadyanske suspilstvo: politychni ta sotsialno-pravovi problemy rozvytku: monohrafiya* [Civil society: political and socio-legal development problems: monograph]. Kharkiv: Pravo. 536 p. [in Ukrainian].
12. Latsyba M. V., Starosolska S. P., Sydorenko D. V. (2019). *Hromadski i blahodiini orhanyzatsii v Ukraini. Reiestratsiya ta diyalnist* [Public and charitable organizations in Ukraine. Registration and activities]. Kyiv: TOV "Ahentstvo "Ukrayina". 148 p. [in Ukrainian].
13. Shaihorodskiy Yu. Zh., Andriichuk T. S., Didukh A. Ya. (2011). *Vlada i suspilstvo: dialoh cherez hromadski rady: monohrafiya* [Government and society: dialogue through public councils: monograph]. Kyiv: Palivoda. 148 p. [in Ukrainian].

ТРАЕКТОРІЯ ЗМІН ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ СУЧАСНОСТІ (КЕЙС УКРАЇНИ)

Лавриненко Ганна Андріївна,

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та соціології

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

ORCID ID: 0000-0001-7705-6545

Примуш Микола Васильович,

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та державного управління

Донецького національного університету імені Василя Стуса

ORCID ID: 0000-0001-5769-7345

Стаття присвячена дослідженню політичних конфліктів сучасності, аналізу їх різноманіття, умов та причин виникнення. Авторами розглянуто теоретичну базу дослідження, виділено різновиди та специфіку сучасних конфліктів. Зазначено, що сучасна глобалізація практично унеможливила фактор відособленості окремих держав у вирішенні світових протиріч. Множинність причин сучасних конфліктів призводить до збільшення кількості зацікавлених сторін, котрі, переслідуючи власні інтереси, можуть здійснювати неформальну підтримку одній зі сторін конфлікту, що фактично призводить до потенційного збільшення суб'єктів конфлікту. Авторами підкреслюється, що досягнення повного консенсусу у питаннях вирішення конфліктів є достатньо проблематичним у сучасному світі, зазвичай спостерігається перехід від одного стану в інший, змінення форми, характеру, різновиду, суб'єктного складу, цілей та пріоритетів. У зв'язку з чим рівень світової напруженості не згасає, а переводить політичну систему у стан перманентної турбулентності. Увага звернута на той факт, що наявність конфлікту притаманна практично кожній державі, проте не кожен з них перебуває в активній фазі. Значна увага у дослідженні приділяється моніторингу рівня насильницьких конфліктів по всьому світу. На основі даних ACLED Conflict Index авторами розглянуто 50 місць з найбільш напруженими конфліктами, які розрізняються за інтенсивністю, частотою і формою, а їх рівень характеризується як «екстремальний», «високий» і «турбулентний». Особлива увага авторами приділена воєнно-політичному конфлікту в Україні. Простежена динаміка позицій України у рейтингу рівня насильницьких конфліктів по всьому світу за останній рік. З'ясовано, що траєкторія змін воєнно-політичного конфлікту в Україні за останній рік демонструє погіршення ситуації. А тимчасовий успіх зумовлений стагнацією конфлікту та переходом його на стадію виснаження, а також триваючим зростанням загострення конфліктів в інших державах.

Ключові слова: конфлікт, політичний конфлікт, міждержавний конфлікт, універсальні тенденції, безпека, траєкторія змін.

Lavrynenko Hanna, Prymush Mykola. Trajectory of Changes in Contemporary Political Conflicts (the Case of Ukraine)

The article is dedicated to the study of contemporary political conflicts, analyzing their diversity, conditions, and causes. The authors examine the theoretical basis of the research, highlighting the types and specifics of modern conflicts. It is noted that modern globalization has practically made it impossible for individual states to resolve global contradictions in isolation. The multitude of causes behind today's conflicts leads to an increase in the number of interested parties, who, in pursuing their own interests, may provide informal support to one of the conflict parties. This, in fact, leads to a potential increase in the number of conflict actors. The authors emphasize that achieving full consensus on conflict resolution is quite problematic in today's world. Usually, there is a transition from one state to another, with changes in form, nature, types, the composition of actors, goals, and priorities. As a result, the level of global tension does not subside but instead moves the political system into a state of permanent turbulence. Attention is drawn to the fact that conflicts are present in almost every country, but not all of them are in an active

phase. Significant attention in the research is given to monitoring the level of violent conflicts around the world. Based on data from the ACLED Conflict Index, the authors review 50 places with the most intense conflicts, which vary in intensity, frequency, and form, and their levels are classified as "extreme," "high," and "turbulent." Special attention is given to the military-political conflict in Ukraine. The dynamics of Ukraine's position in the global ranking of violent conflicts over the past year are traced. It has been found that the trajectory of changes in the military-political conflict in Ukraine over the past year shows a worsening of the situation. The temporary success is due to the stagnation of the conflict and its transition to an exhaustion phase, as well as the continued escalation of conflicts in other countries.

Keywords: conflict, political conflict, interstate conflict, universal trends, security, trajectory of changes.

Актуальність дослідження. Сучасний світ стоїть на порозі нових випробувань, особливо що стосується існуючої безпекової системи. Адже тенденції до поширення конфліктів з кожним роком стають все менш оптимістичними. Світові глобалізаційні тенденції унеможливають відокремлення держав від наявних політичних процесів. Частина з них стає вимушеними учасниками, пасивно виконуючи відведені їм функції, інша ж у прагненні задовольнити власний інтерес починає виступати в якості формального або неформального суб'єкту конфлікту. Розширення масштабів конфліктів в умовах нестабільності світових політичних процесів, обумовлених загостренням політичних і соціально-економічних криз та конфронтацій ставить перед дослідниками завдання актуалізувати напрацювання в питаннях вирішення безпекових загроз з метою запобігання дестабілізації політичного розвитку окремих держав та регіонів [1; 2].

Загострення безпекової ситуації у Східній Європі, а саме поглиблення воєнно-політичного конфлікту на території України після 24 лютого 2022 р. дало поштовх до переосмислення вже існуючих наукових напрацювань та розробки нових механізмів спостереження, аналізу та прогнозування існуючих конфліктів. Особливе геополітичне положення України як зв'язуючого елементу між Європою та Азією, країнами блоку НАТО та їх опонентів, завжди викликало пильну увагу дослідників по всьому світу. Загострення протиріч та погіршення безпекової ситуації на даній території здатне вивести конфлікт на рівень світового масштабу з незворот-

ними наслідками, що і обумовлює актуальність дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні траєкторії змін політичних конфліктів сучасності, зокрема в Україні, та визначенні універсальних тенденцій умов їх виникнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переважаюча більшість дослідників міжнародних конфліктів воєнно-політичного характеру у своїх наукових пошуках ґрунтується на ідеях політичного реалізму та визначає конфліктне середовище в якості основи сучасної світової політики. Проблеми еволюції та трансформації конфліктів розглядаються у роботах П. Кемпбел, де вказується на проблеми процесу мирного врегулювання конфліктів, коли після укладання мирних договорів держави повертаються до збройного протистояння [3], та М. О'Хенлона, який наголошував на «застарілості» класичних міжнародних війн через збільшення кількості демократичних держав та втрату значимості чинника захоплення нових територій для економічного зростання держави [4].

Політологічні дослідження конфлікту, пов'язані з теоріями політичних груп, представлені у роботах Г. Моски, який наголошував, що в суспільстві завжди існують сили, готові змінити стару правлячу меншість шляхом відтворення соціальних конфліктів [5]. Німецький дослідник Ф. Оппенгеймер стверджував, що саме за допомогою конфлікту суспільству вдалося заснувати державу як правовий інститут, шляхом захоплення влади меншістю та підпорядкування більшості [6]. Крім того з кожним роком збільшується кількість

дослідницьких інститутів та організацій, що орієнтуються на практику розв'язання конфліктів [7]. Проте наявна дефрагментація наукових досліджень ставить перед дослідниками задачу узагальнюючого вивчення передумов, характеру перебігу та наслідків конфліктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конфлікт як явище, що відіграє ключову роль у житті держави і суспільства, у різних просторово-часових рамках здійснював потужний вплив на зміни у суспільно-політичному житті та породжував нові виклики для окремих соціальних груп, держав і світу загалом [8]. Під конфліктом розуміється найбільш гострий спосіб розв'язання важливих протиріч, які виникають у процесі взаємодії, що полягає в протидії суб'єктів конфлікту і супроводжується негативними емоціями [9, с. 59].

У свою чергу політичний конфлікт – це зіткнення, протиборство політичних суб'єктів (націй, держав, класів, політичних партій, організацій тощо), викликане протилежністю їх політичних інтересів, цінностей, поглядів, що зумовлені становищем і роллю влади [10, с. 19]. Його також можна розглядати як різновид взаємодії двох і більше сторін, в основі якої лежать соціально-економічні, політичні, етнонаціональні суперечності, що властиві будь-якому суспільству [11]. У випадку, якщо політичний конфлікт максимально загострюється і спостерігається застосування або загроза застосування військової сили, даний конфлікт стає вже воєнно-політичним, котрий в науковій літературі визначається як вид соціальної взаємодії, що являє собою вищу стадію розвитку антагоністичного протиріччя, яке складається стосовно політичної влади і вирішення якого досягається завданням шкоди кожній із сторін за допомогою військової сили [12, с. 63].

Коли масштаб протиріч досягає міжнародного рівня, то в якості суб'єктів конфлікту виступають безпосередньо держави або цілі коаліції держав, чий інтереси перетинаються і досягнення консенсусу мирним шляхом не вбачається можливим. З огляду на це

у науковій літературі прийнято виділяти [9, с. 193]:

- міждержавні конфлікти (обидві конфронтуючі сторони представлені державами чи їхніми коаліціями);

- національно-визвольні війни (одна зі сторін представлена державою): антиколоніальні, війни народів, проти расизму, а також проти урядів, які діють на противагу принципам демократії;

- внутрішні інтернаціоналізовані конфлікти (держава виступає помічником однієї зі сторін у внутрішньому конфлікті на території іншої держави).

Кожен із зазначених вище різновидів має свої особливості, проте сучасна глобалізація практично унеможливила фактор відособленості у вирішенні світових протиріч [13, с. 152]. Більш того, сучасні конфлікти не є монопричинними, вони все більше характеризуються множинністю проблем та суперечок, що сприяє збільшенню кількості зацікавлених сторін [14, с. 16]. Окремі держави з власних міркувань можуть здійснювати неформальну підтримку одній зі сторін конфлікту, а отже фактично це призводить до потенційного збільшення суб'єктів конфлікту.

Щодо специфіки міждержавних конфліктів, то вона визначається наступним [9, с. 193]:

- суб'єктами виступають держави чи коаліції;

- в основі міждержавних конфліктів лежить зіткнення національно-державних інтересів конфліктуючих сторін;

- міждержавний конфлікт є продовженням політики держав-учасників;

- сучасні міждержавні конфлікти одночасно локально і глобально впливають на міжнародні відносини;

- міждержавний конфлікт сьогодні несе небезпеку масової загибелі людей у країнах-учасницях і в усьому світі.

В основу класифікації міждержавних конфліктів може бути покладений широкий спектр характерних особливостей: починаючи від масштабів та засобів конфлікту і закінчуючи стратегічними цілями та інтересами його учасників. Щодо останнього, то провідні дослідники-конфліктологи виділяють декілька різновидів [9, с. 194]:

– конфлікт ідеологій (між державами з різними суспільно-політичними системами);

– конфлікти між державами з метою політичного панування у світі чи окремому регіоні;

– конфлікти, де сторони відстоюють економічні інтереси;

– територіальні конфлікти, засновані на територіальних протиріччях (захоплення чужих чи звільнення своїх територій);

– релігійні конфлікти.

Будь-який міждержавний конфлікт породжується широким спектром об'єктивних і суб'єктивних причин. Тому неможливо, аналізуючи конкретну ситуацію, віднести її тільки до того чи іншого різновиду конфлікту, оскільки зазвичай з основною причиною існує й декілька супутніх, які підсилюють і доповнюють основну [9 с. 195]. Також важливо враховувати ще один аспект – наявність соціально-економічних інтересів сторін, що відіграє одну з провідних ролей у всіх міждержавних конфліктах.

У сучасному світі достатньо складно дійти до повного консенсусу в питаннях вирішення конфліктів. Здебільшого вони переходять із одного стану в інший, змінюючи форму, характер, різновид, суб'єктний склад, цілі та пріоритети [15, с. 132]. Наразі у світі фіксується істотна напруженість та високий рівень конфліктогенності між державами та суспільствами, котрі знаходять прояви у різних типах: від громадянських воєн і заколотів до конкуренції картелів і соціального насильства [16, с. 21]. Експерти визнають, що останніми роками світ став набагато жорстокішим. З 2020 по 2023 рр. кількість конфліктів збільшилася більш ніж на 40 %, а станом на липень 2024 р. кількість інцидентів політичного насильства, зареєстрованих за останні 12 місяців, збільшилася на 15 % [17].

Загалом конфлікти тією чи іншою мірою мають місце практично в кожній державі, але, за даними ACLED Conflict Index [18], найвищі їх рівні зафіксовано в 50 місцях. Конфлікти розрізняються за інтенсивністю, частотою і формою.

Оцінка кожної держави здійснюється на основі аналізу даних про події політичного насильства, зібраних за останній рік, в рамках методології ACLED Conflict Index шляхом використання 4 індикаторів для вимірювання рівня конфлікту: смертність (рівень фатальності подій політичного насильства), небезпека (кількість актів політичного насильства спрямованих проти мирних громадян), дифузія (поширення насильства) та фрагментація (кількість недержавних організованих збройних угруповань задіяних у конфлікті). Держави ранжуються за кожним із цих чотирьох індикаторів (найменший числовий показник відповідає найбільшому рівню насильства), їх позиції визначають місце у загальному рейтингу. Ті держави, що посідають найвищі місця в рейтингу, переживають найгостріші та найважчі для врегулювання конфлікту.

На основі аналізу даних, зібраних за останній рік, за рівнем конфліктності держави розподіляються за наступним рейтингом [17]:

– «екстремальний» – Палестина, М'янма, Сирія, Мексика, Нігерія, Бразилія, Колумбія, Судан, Камерун, Пакистан;

– «високий» – Демократична Республіка Конго, Гаїті, Ємен, Індія, Україна, Ірак, Ефіопія, Малі, Бангладеш, Ліван, Ізраїль, Ямайка, Сомалі, Буркіна-Фасо, Гватемала, Кенія, Гондурас, Росія, Філіппіни, Тринідад і Тобаго;

– «турбулентний» – Афганістан, Венесуела, Мадагаскар, Бурунді, Пуерто-Ріко, Південна Африка, Центральноафриканська Республіка, Південний Судан, Нігер, Еквадор, Індонезія, Лівія, Бенін, Уганда, Туреччина, Мозамбік, Гана, Іран, Чад, Перу.

За даними ACLED Conflict Index на липень 2024 р. Україна посідає 15 місце у рейтингу [17], у січні 2024 р. займала 13 позицію [19], а у липні 2023 р. – 4 місце [20]. Відповідно до минулорічних показників позиції України в рейтингу знизилася і рівень конфлікту характеризується як «високий». Відповідну ситуацію ілюструє рейтинг воєнно-політичного конфлікту в Україні за ключовими індикаторами (рис. 1).

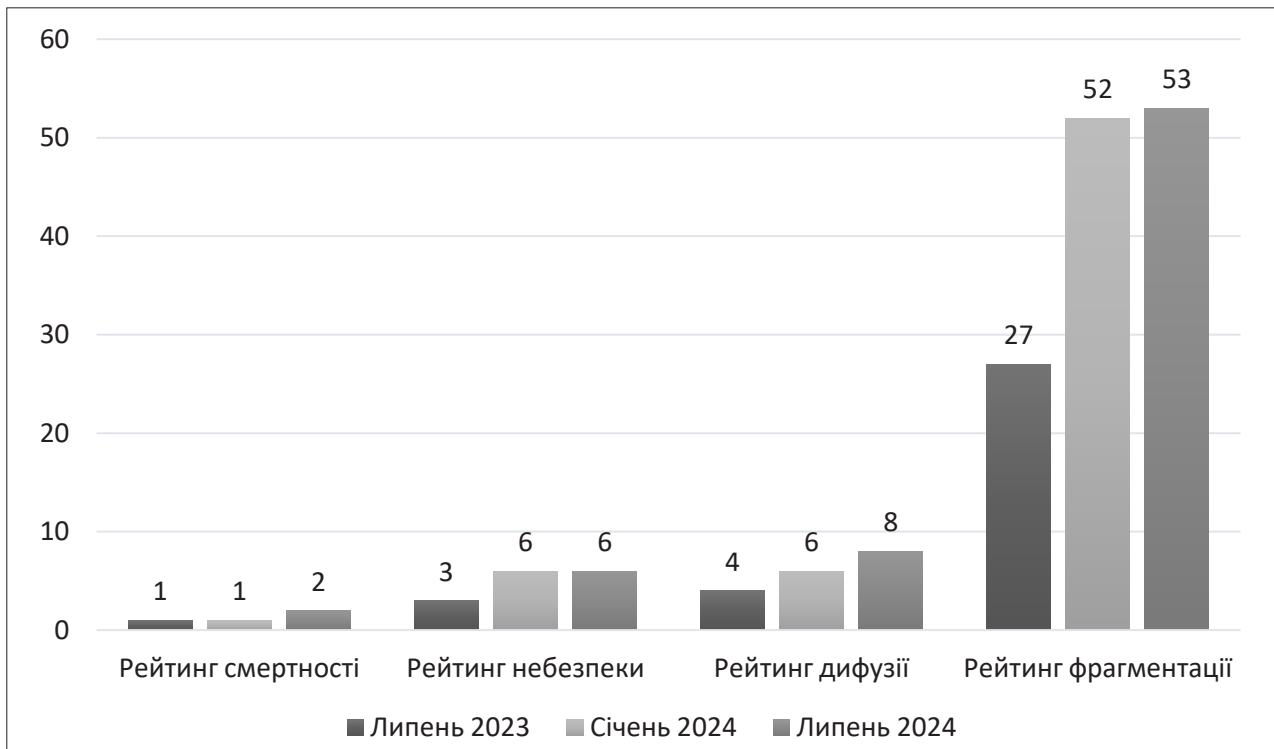

Рис. 1. Рейтинг воєнно-політичного конфлікту в Україні за ключовими індикаторами (липень 2023 – липень 2024 рр.)

* розроблено авторами на основі даних ACLED Conflict Index [17; 19; 20].

За період з липня 2023 р. по липень 2024 р. в Україні спостерігається збільшення кількісних показників за всіма 4 індикаторами майже вдвічі. Таким чином фіксується покращення ситуації з політичним насильством за рівнем фатальності подій, кількістю актів політичного насильства спрямованих проти українських мирних громадян, поширенням насильства по території держави, а також кількістю недержавних організованих збройних угруповань задіяних у конфлікті.

Проте погіршення позицій України в рейтингу, а відповідно покращення ситуації з поширенням політичного насильства відбулося не завдяки подоланню кризи та наближення до закінчення конфлікту, а з дещо інших причин [18].

По-перше, на даному етапі воєнно-політичний конфлікт в Україні перебуває на стадії виснаження. Не простежується жодних ознак його закінчення, можливі лише невеликі ознаки змін. Проте здебільшого за кількістю загиблих, воюючих сторін та місць активного пере-

бігу конфлікту спостерігається значний рівень стагнації.

По-друге, в інших державах фіксується загострення конфліктів. Це стосується зокрема збільшенню частоти подій, груп, що приймають участь у конфлікті, кількості місць на території держав, де розгортається активна фаза конфлікту. У той час, як в Україні рівень конфлікту протягом останнього року залишався відносно стабільним і послідовним. Саме тому триваюче зростання напруження та загострення конфліктів у інших державах знижує позиції України в рейтингу, а рівень конфліктності знижується від «екстремального» до «високого».

Висновки. Сучасна політична система переживає турбулентність в питаннях безпекового характеру, про що свідчить зростання кількості воєнно-політичних конфліктів, їх загострення та збільшення інцидентів політичного насилля. Специфіка міждержавних конфліктів характеризується множинністю проблем та суперечок, що сприяє збільшенню кількості зацікавлених сторін,

а отже поширенню конфлікту на все більші території. Досліджуючи міждержавні конфлікти важливо враховувати їх багатокомпонентний характер. Наявність широкого спектру об'єктивних і суб'єктивних причин, які доповнюють та підсилюють одна одну, а також множинність соціально-економічних інтересів сторін відіграють ключову роль у більшості міждержавних конфліктів.

Оскільки досягти повного вирішення політичних конфліктів достатньо складно, практично в кожній державі наразі спостерігаються конфлікти, котрі різняться за інтенсивністю, частотою і формою. У більшості випадків вони нікуди не зникають, а переходять із одного стану в інший, змінюючи форму, характер, різновид, суб'єктний склад, цілі та пріоритети.

Проведений на основі даних ACLED Conflict Index аналіз політичних конфліктів сучасності дозволив виявити наступні універсальні тенденції умов їх виникнення. Демократія не захищає країни від насильницької політики, особливо якщо

державна знаходиться у процесі демократизації. Навпаки, у період трансформації вони стають більш вразливими, особливо це стосується нестійких ("fragile") або неспроможних ("failed") держав. Крім того, різке зростання конфліктів спостерігається не тільки в умовно «бідних» країнах, оскільки багато держав з «екстремальним» або «високим» рівнем конфліктів характеризуються високим і стійким рівнем економічного і соціального розвитку.

Траєкторія змін воєнно-політичного конфлікту в Україні за останній рік демонструє погіршення ситуації. Незважаючи на пониження позицій держави у рейтингу рівнів насильницьких конфліктів по всьому світу, наближення до закінчення конфлікту у найближчій перспективі не спостерігається. Тимчасовий успіх є досить формальний і зумовлений з одного боку стагнацією конфлікту в Україні, який на даному етапі перебуває на стадії виснаження, а з іншого – триваючим зростанням загострення конфліктів в інших державах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Settlement, Resolution, Management, and Transformation: An Explanation of Terms. *Beyond Intractability*. URL: <https://www.beyondintractability.org/-essay/meaning-resolution> (дата звернення: 10.10.2024).
2. Wolff S. Conflict Management in Divided Societies: Theories and Practice. Taylor & Francis Group, 2013. 300 p.
3. Campbell P. J., MacKinnon A., Stevens C. R. Introduction to Global Studies. John Wiley & Sons Incorporated, 2011. 440 p.
4. O'Hanlon M. Coming Conflicts: Interstate War in the New Millennium. *Harvard International Review*. 2001. № 23. P. 42–46.
5. Mosca G. Elementi di Scienza Politica. 2nd ed. Torino : Fratelli Bocca, 1923. 514 p.
6. Oppenheimer F. Soziologische Streifzüge. Gesammelte Reden und Aufsätze. Zweiter Band. München, 1927. S. 159–187.
7. Global Conflict Trends. *Center for Systemic Peace*. URL: <http://www.systemicpeace.org/conflictrends.html> (дата звернення: 24.02.2020)
8. Conflict Transformation: A Multi-Dimensional Task. *Berghof Foundation*. URL: <https://berghof-foundation.org/library/conflict-transformation-a-multi-dimensional-task> (дата звернення: 13.10.2024).
9. Примуш М. В. Конфліктологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : ВД Професіонал, 2006. 288 с.
10. Лисенко Ю.В., Манелюк Ю.М. Політичний конфлікт і політична криза держави як чинники політичної трансформації. *Науковий журнал «ПОЛІТИКУС»*. 2022. № 6. С. 18–23.
11. Johan Galtung's Conflict Transformation Theory for Peaceful World: Top and Ceiling of Traditional Peacemaking. *TRANSCEND Media Service*. URL: <https://www.transcend.org/tms/2016/08/johan-galtungs-conflict-transformation-theory-for-peaceful-world-top-and-ceiling-of-traditional-peacemaking/> (дата звернення: 10.10.2024).
12. Перепелиця Г. М. Генезис конфліктів на посткомуністичному просторі Європи. Київ : Стилос, 2003. 254 с.

13. Білецька Ю. В. Стадії розвитку політичних конфліктів. Політична наука. *Контури міждисциплінарного перетину* : IV національний конвент МАСПН (Україна) 20–21 березня 2014 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 151–153.
14. Завгородня Ю. В. Форми впливу на політичний конфлікт: теоретичний аналіз. *Актуальні проблеми політики*. 2020. № 65. С. 12–17. DOI: <https://doi.org/10.32837/app.v0i65.300>.
15. Dunn D. J. *From Power Politics to Conflict Resolution: The Work of John W. Burton*. Palgrave Macmillan, 2004. 190 p.
16. Лавриненко Г. А. Конструктивне розв'язання конфліктів: форми, стратегії і способи вирішення. *Політичне життя*. 2023. № 1. С. 15–23. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.1.2>.
17. Conflict Index Results: July 2024 – ACLED. *ACLEDDATA*. URL: <https://acleddata.com/conflict-index/index-july-2024/> (дата звернення: 12.10.2024).
18. ACLED Conflict Index – ACLED. *ACLEDDATA*. URL: <https://acleddata.com/-conflict-index/> (дата звернення: 12.10.2024).
19. Conflict Index Results: January 2024 – ACLED. *ACLEDDATA*. URL: <https://acleddata.com/conflict-index/index-january-2024/> (дата звернення: 12.10.2024).
20. ACLED Conflict Index | July 2023. *ACLEDDATA*. URL: <https://acleddata.com/conflict-index/index-july-2023/> (дата звернення: 12.10.2024).

REFERENCES:

1. Settlement, Resolution, Management, and Transformation: An Explanation of Terms. *Beyond Intractability*. Retrieved from: <https://www.beyondintractability.org/essay/meaning-resolution> [in English].
2. Wolff S. (2013). *Conflict Management in Divided Societies: Theories and Practice*. Taylor & Francis Group. 300 p. [in English].
3. Campbell P. J., MacKinnon A., Stevens C. R. (2011). *Introduction to Global Studies*. John Wiley & Sons Incorporated. 440 p. [in English].
4. O'Hanlon M. (2001). Coming Conflicts: Interstate War in the New Millennium. *Harvard International Review*. № 23. P. 42–46 [in English].
5. Mosca G. (1923). *Elementi di Scienza Politica*. 2nd ed. Torino : Fratelli Bocca. 514 p. [in Italian].
6. Oppenheimer F. (1927). *Soziologische Streifzüge. Gesammelte Reden und Aufsätze*. Zweiter Band. München. S. 159–187 [in German].
7. Global Conflict Trends (2022). *Center for Systemic Peace*. Retrieved from: <http://www.systemicpeace.org/conflictrends.html> [in English].
8. Hugh Miall (2004). *Conflict Transformation: A Multi-Dimensional Task*. Berghof Foundation. Retrieved from: <https://berghof-foundation.org/library/conflict-transformation-a-multi-dimensional-task> [in English].
9. Prymush M. V. (2006). *Konfliktolohiia : Navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl.* [Conflictology: A textbook for students of higher educational institutions]. Kyiv : VD Profesional. 288 s. [in Ukrainian].
10. Lysenko Yu. V., Maneliuk Yu. M. (2022). Politychnyi konflikt i politychna kryza derzhavy yak chynnyky politychnoi transformatsii [Political conflict and political crisis of the state as factors of political transformation]. *Naukovyi zhurnal "POLITYKUS"*. № 6. S. 18–23 [in Ukrainian].
11. Johan Galtung's Conflict Transformation Theory for Peaceful World: Top and Ceiling of Traditional Peacemaking. *TRANSCEND Media Service*. Retrieved from: <https://www.transcend.org/tms/2016/08/johan-galtungs-conflict-transformation-theory-for-peaceful-world-top-and-ceiling-of-traditional-peacemaking/> [in English].
12. Perepelytsia H. M. (2003). Henezys konfliktiv na postkomunistychnomu prostori Yevropy [Genesis of conflicts in the post-communist space of Europe]. Kyiv : Stylos. 254 s. [in Ukrainian].
13. Biletska Yu. V. (2014). Stadii rozvytku politychnykh konfliktiv. [Stages of development of political conflicts] *Politychna nauka. Kontury mizhdystsyplinarnoho peretynu* : IV natsionalnyi konvent MASPН (Україна) 20–21 bereznia 2014 r. Odessa : Vydavnychiy dim "Helvetyka". 2014. S. 151–153 [in Ukrainian].
14. Zavorodnia Yu. V. (2020). Formy vplyvu na politychnyi konflikt: teoretychnyi analiz [Forms of influence on political conflict: theoretical analysis]. *Aktualni problemy polityky*. № 65. S. 12–17. DOI: <https://doi.org/10.32837/app.v0i65.300> [in Ukrainian].

15. Dunn D. J. (2004). *From Power Politics to Conflict Resolution: The Work of John W. Burton*. Palgrave Macmillan. 190 p. [in English].
16. Lavrynenko H. A. (2023). Konstruktyvne rozviazannia konfliktiv: formy, stratehii i sposoby vyrishennia [Constructive Conflict Resolution: Forms, Strategies, and Methods]. *Politychne zhyttia*. № 1. S. 15-23. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.1.2> [in Ukrainian].
17. ACLED (2024). Conflict Index Results: July 2024. Retrieved from: <https://acleddata.com/conflict-index/index-july-2024/> [in English].
18. ACLED (2024). ACLED Conflict Index. Retrieved from: <https://acleddata.com/conflict-index/> [in English].
19. ACLED (2024). Conflict Index Results: January 2024. Retrieved from: <https://acleddata.com/conflict-index/index-january-2024/> [in English].
20. ACLED (2023). ACLED Conflict Index | July 2023. Retrieved from: <https://acleddata.com/conflict-index/index-july-2023/> [in English].

УДК 352.075(477.82-72)

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2024-4-8>

СТАРОСТИНСЬКИЙ ОКРУГ ЛУЦЬКОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Панишко Галина Тарасівна,

кандидат історичних наук, доцент,
кафедра політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0002-8870-1543

Чебелюк Ірина Іванівна,

магістр другого року навчання спеціальності «Публічне управління»
кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Старостинський округ – новітня складова процесу децентралізації, який є територією об'єднаної територіальної громади, утвореної відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Старостинський округ утворюється відповідною сільською, селищною, міською радою у складі одного або декількох населених пунктів, на території якого проживає не менше п'ятисот жителів. Діяльність округу регламентується Положенням про старостинські округи. При утворенні старостинських округів враховуються історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на їх розвиток в частині соціально-економічних показників. До складу Луцької міської територіальної громади входить п'ять старостинських округів: Боголюбський, Жидичинський, Заборольський, Княгининівський, Прилуцький. Луцька міська територіальна громада є об'єднанням жителів сіл – 34 села, селищ – 1, міст – 1, що мають єдиний адміністративний центр – місто Луцьк. Старост затверджують на посаду сільські, селищні, міські ради за поданням відповідного сільського, селищного, міського голови. Староста є посадовою особою місцевого самоврядування та керується під час своєї діяльності Положенням про старосту, виконуючи певні повноваження, а також має певні права та обов'язки.

Ключові слова: законодавство України, старостинський округ, територіальна громада, Луцьк, міська рада, юридична особа, староста, Положення.

Panyshko Halyna, Chebeliuk Iryna. Starostyn district of the Lutsk city-territorial community

Starostinsky district is the newest component of the decentralization process, which is the territory of a united territorial community created in accordance with the Law of Ukraine "On voluntary unification of territorial communities". Starostinsky district is formed by the relevant village, settlement, city council consisting of one or several settlements, on the territory of which at least five hundred residents live. The activities of the district are regulated by the Regulation on Starostinsky districts. When forming starostinsky districts, historical, natural, ethnic, cultural and other factors influencing development in terms of socio-economic indicators are taken into account. The Lutsk urban territorial community includes five starostinsky districts: Bogolyubsky, Zhidichynsky, Zaborolsky, Knyagininovsky, Priluksky. Lutsk urban territorial society is an association of residents of villages – 34 villages, settlements – 1, cities – 1, having a single administrative center – the city of Lutsk. Village, settlement, city councils approve elders for their positions upon the recommendation of the relevant village, settlement, city mayor. The elder is an official of local government and is guided in his/her activities by the Regulation on the elder, exercising certain powers, and also has certain rights and obligations.

Key words: legislation of Ukraine, starostinsky district, territorial community, Lutsk, city council, legal entity, elder, Regulation.

В унітарній Україні у процесі децентралізації формування старостинських округів в об'єднаних територіальних громадах та повноваження старост як посадових осіб регламентується Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [1]. Старостинський округ визначено як частину території об'єднаної територіальної громади, утвореної відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», на якій розташовані один або декілька населених пунктів (сіл, селищ), крім адміністративного центру об'єднаної територіальної громади, на території якого проживає не менше 500 осіб, з метою забезпечення представництва інтересів жителів такого населеного пункту (населених пунктів) старостою [2]. При утворенні старостинських округів враховуються історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, які впливають на соціально-економічний розвиток таких старостинських округів та відповідної територіальної громади. Старостинський округ з меншою кількістю населення може утворюватися радою у разі значної віддаленості населеного пункту, відсутності сполучення, неможливістю встановити точну кількість населення.

Пунктом 1 частиною 3 статті 26 Закону «Про добровільне об'єднання територіальних громад» визначено, що утворення старостинських округів відбувається виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради об'єднаної територіальної громади, утвореної відповідно до цього Закону [2]. Пунктом 1 ч. 3 ст. 26 затверджено Положення про старосту. Приймаючи рішення про старостинські округи, рада об'єднаної громади на своїй території відповідним рішенням призначає свого представника – старосту. При формуванні радою громади старостинських округів за відповідним чинним законодавством не заборонено вносити зміни в адміністративні межі функціонуючого того чи іншого старостинського округу. Також раді громади не заборонено переносити населені пункти (або їх частини) з одного старостинського округу в інший

без збільшення чи зменшення кількості таких округів. Рада громади може зменшувати кількість одиниць округів шляхом об'єднання деяких старостинських округів у території громади.

Рішення ради про утворення старостинських округів містить таку інформацію:

- найменування старостинських округів та їх центрів (найменування старостинського округу може бути похідним від найменування населеного пункту, визначеного його умовним центром);
- перелік населених пунктів, що входять до складу кожного старостинського округу;
- адреси адміністративних будівель, де знаходяться робочі місця старост.

Для кожного старостинського округу міська рада виготовляє відповідні печатки та штампи, які передаються відповідному старості або іншій відповідальній особі старостинського округу для використання. В старостинському окрузі окрім старости можуть функціонувати окремі структурні підрозділи міської ради, працювати закріплені працівники міської ради, організовуватись громадські та інші роботи тимчасового характеру [3].

З метою утворення, ліквідації, зміни території старостинських округів право вносити обгрунтовані пропозиції мають міський голова, секретар міської ради, депутати міської ради, постійні комісії міської ради, виконавчий комітет міської ради, загальні збори громадян. Утворення старостинського округу – це формування частини території, що є складовою частиною об'єднаної громади із сукупністю жителів одного чи декількох населених пунктів, яка потребує забезпечення представництва своїх інтересів старостою у виконавчих органах відповідної ради. Ліквідація старостинського округу – це повне припинення функціонування старостинського округу та виключення його з нормативних документів ради. Кількість старостинських округів чи їх територія можуть змінюватися радою нового скликання до затвердження на посаду старост [3].

Новою інституцією в Україні, яка з'явилась в результаті децентралізаційної реформи є інститут старости. Це посадова особа, що відповідає за активізацію громади та за комунікацію між владою і громадою села, покликана здійснювати функцію повноважного представника громади в межах старостинського округу. Відповідно до п. 1 ст. 5 та п. 4 ст. 54 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» староста здійснює ряд повноважень. Згідно з вказаним Законом, староста обирається жителями села, селища (сіл, селищ), розташованого на території відповідного старостинського округу, на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування в порядку, визначеному законом і здійснював свої повноваження на постійній основі. Однак, норми Закону щодо виборності старост втратили чинність, а відповідно, повноваження та механізм призначення на посаду старост стали регламентуватися новими нормам [4].

Стаття 14-1 Закону вилучена законодавцем, нова стаття 54-1 присвячена саме старостам. Порядок організації роботи старости визначено у ч. 2 ст. 54-1 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» [1] та «Положенням про старосту» [2], яке кожна об'єднана територіальна громада має затвердити. Відповідно до ч. 5 ст. 54-1 вище означеного Закону при здійсненні наданих повноважень староста є відповідальний і підзвітний раді та підконтрольний сільському, селищному, міському голові. Староста не рідше одного разу на рік звітує про свою роботу перед радою, а на вимогу не менш як третини депутатів – у визначений радою термін. Законом визначено, що кандидатура на посаду старости затверджується сільською, селищною, міською радою на строк її повноважень за пропозицією відповідного сільського, селищного, міського голови. Також варто звернути увагу, що ч. 5 ст. 1 Закону передбачено, що постійні комісії ради попередньо розглядають кандидатури осіб, які пропонуються для погодження з радою та готуються висновки щодо них. За старостою закріплюється ста-

тус члена виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради за посадою, і він працює в ньому на постійній основі (ч. 4 ст. 51 та ч. 2 ст. 54-1). Щодо порядку організації роботи старости, зазначено, що він регламентується не лише законодавством про місцеве самоврядування, але й Положенням про старосту, яке кожна об'єднана територіальна громада має затвердити.

Луцька міська територіальна громада складається з обласного адміністративного центру – міста Луцька та п'яти старостинських округів. Площа Луцької міської територіальної громади становить 38 257,43 га (382, 57 кв.км.). Старостинські округи Луцької міської територіальної громади:

1. Прилуцький старостинський округ
2. Боголюбський старостинський округ.
3. Жидичинський старостинський округ.
4. Заборольський старостинський округ.
5. Княгининівський старостинський округ.

Прилуцький старостинський округ був створений в результаті добровільного приєднання населених пунктів – сіл Прилуцьке, Дачне, Жабка, Сапогову Прилуцької сільської ради Ківерцівського району до територіальної громади міста Луцька у жовтні 2019 року.

На виконання Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [2] та відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.05.2020 № 590-р «Про затвердження перспективного плану формування територій громад Волинської області» [6] до Луцької міської територіальної громади було приєднано Іванчицівську територіальну громаду (с. Боголюби, с. Богушівка, с. Тарасове, с. Іванчиці, с. Озденіж).

У зв'язку з набранням чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвитку інституту старост» від 14.07.2021 р. № 1687-IX [7], керуючись п. 61 ч. 1 ст. 276, статтею 54-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та з метою забезпечення гарантій місцевого самоврядування на території Луцької міської територіальної громади міською радою рішенням

від 27.10.2021 № 20/41 було утворено Боголюбський старостинський округ з центром у селі Боголюби (територія сіл Боголюби, Богушівка, Тарасове, Іванчиці, Озденіж) [8].

На виконання Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.05.202 № 590-р «Про затвердження перспективного плану формування територій громад Волинської області», до Луцької міської територіальної громади було приєднано Жидичинську територіальну громаду (с. Жидичин, с. Клепачів, с. Кульчин, с. Липляни, с. Небіжка, с. Озерце).

У зв'язку з набранням чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвитку інституту старост», керуючись п. 61 ч. 1 ст. 276, статтею 54-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та з метою забезпечення гарантій місцевого самоврядування на території Луцької міської територіальної громади міською радою рішенням від 27.10.2021 № 20/41 було утворено Жидичинський старостинський округ з центром у селі Жидичин.

На виконання Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.05.202 № 590-р «Про затвердження перспективного плану формування територій громад Волинської області», до Луцької міської територіальної громади було приєднано Заборольську територіальну громаду (с. Забороль, с. Антонівка, с. Великий Омеляник, с. Всеволодівка, с. Олександрівка, с. Городок, с. Одереди, с. Сьомаки, с. Шепель, с. Заболотці, с. Охотин).

У зв'язку з набранням чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвитку інституту старост», керуючись п. 61 ч. 1 ст. 276, статтею 54-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та з метою забезпечення гарантій місцевого самоврядування на території Луцької міської територіаль-

ної громади міською радою рішенням від 27.10.2021 № 20/41 було утворено Заборольський старостинський округ з центром у селі Забороль.

На виконання Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.05.202 № 590-р «Про затвердження перспективного плану формування територій громад Волинської області», до Луцької міської територіальної громади було приєднано Княгининівську територіальну громаду (с. Княгининок, с. Буків, с. Зміїнець, с. Милушин, с. Милуші, с. Моташівка, с. Сирники, с. Брище, смт. Рокині).

У зв'язку з набранням чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвитку інституту старост», керуючись п. 61 ч. 1 ст. 276, статтею 54-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та з метою забезпечення гарантій місцевого самоврядування на території Луцької міської територіальної громади міською радою рішенням від 27.10.2021 № 20/41 було утворено Княгининівський старостинський округ з центром у селі Княгининок.

Луцька міська рада установчими документами затвердила наступні положення:

1. Міська рада забезпечує жителів старостинських округів правами та гарантіями однаковими для всіх членів територіальної громади.

2. Розвиток населених пунктів, які увійшли до старостинських округів, відбувається рівномірно та затверджується місцевими програмами розвитку.

3. Для представлення інтересів жителів населених пунктів, які увійшли до складу територіальної громади, міська рада затверджує старосту у кожному старостинському окрузі.

4. Правовий статус старости, порядок його затвердження на посаду та припинення повноважень, його права та обов'язки, повноваження, відповідальність, порядок звітування та інші питання, пов'язані з діяльністю старости старостинського округу територіальної

громади визначаються Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», Положенням, яке затверджується рішенням міської ради [9].

Луцька міська рада прийняла рішення від 27.10.2021 р. № 20/42 «Про затвердження Положення про старосту старостинського округу Луцької міської територіальної громади». Даним Положенням визначений механізм затвердження старости, його правовий статус, повноваження, обов'язки, права, підзвітність, підконтрольність та відповідальність. Правовою основою діяльності старости є Конституція України, закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про службу в органах місцевого самоврядування», інші акти законодавства України, рішення міської ради та це Положення. Староста не може бути депутатом будь-якої ради, суміщати свою службу діяльність з іншою посадою, в тому числі на громадських засадах, займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту) або підприємницькою діяльністю. На старосту поширюються обмеження, визначені Законом України «Про запобігання корупції» [10]. Староста дотримується режиму роботи, правил внутрішнього трудового розпорядку, діловодства, встановлених Луцькою міською радою. Інформаційне, матеріально-технічне та фінансове забезпечення старости здійснюється Луцькою міською радою. Діяльність старости фінансується за рахунок бюджету Луцької міської територіальної громади [5].

Староста затверджується Луцькою міською радою на строк її повноважень за пропозицією міського голови, що вно-

ситься за результатами громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю), проведеного у межах відповідного старостинського округу. На час тимчасової відсутності старости (тимчасова непрацездатність, відпустка тощо) його обов'язки в частині координації роботи покладаються на старосту іншого старостинського округу Луцької міської територіальної громади згідно з розпорядженням міського голови.

При здійсненні наданих повноважень староста є відповідальним і підзвітним Луцькій міській раді та підконтрольним Луцькому міському голові. Староста може бути притягнений до цивільної, адміністративної та кримінальної відповідальності за неналежне виконання посадових обов'язків у порядку, передбаченому чинним законодавством [9].

Отже, після завершення адміністративно-територіальної реформи в Україні, для забезпечення гарантій місцевого самоврядування на території Луцької міської територіальної громади, на виконання Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвитку інституту старост» міською радою було прийняте рішення від 27.10.2021 р. № 20/41 «Про утворення Жидичинського, Боголюбського, Княгининівського, Заборольського старостинських округів Луцької міської територіальної громади». А також рішенням міської ради від 27.10.2021 р. № 20/42 «Про затвердження положення про старосту старостинського округу Луцької міської територіальної громади» визначено статус старости, його функціональні обов'язки, повноваження та відповідальність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05. 1997 р. № 280/97-ВР.
2. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р. № 157-VII.
3. Луцька міська рада. Офіційний сайт. *Старостинські округи*. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/pages/pryiednani-hromady>
4. Готра В. В., Ковач А. Я. Вплив процесу децентралізації на розвиток сільських територій. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2021. № 1 (57). С. 30–37.
5. Рішення Луцької міської ради від 27.10 2021 р. № 20/42 «Про затвердження Положення про старосту старостинського округу Луцької міської територіальної громади».

6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.05.2020 № 590-р «Про затвердження перспективного плану формування територій громад Волинської області».
7. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвитку інституту старост» від 14.07.2021 р. № 1638-IX.
8. Рішення Луцької міської ради від 27.10.2021 № 20/41 «Про утворення Жидичинського, Боголюбського, Княгининівського, Заборольського старостинських округів Луцької міської територіальної громади».
9. Луцька міська рада. Офіційний сайт. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/>
10. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy "Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini" vid 21.05.1997 r. № 280/97-VR (1997). [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy "Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad" vid 05.02.2015 r. № 157-VII (2015) [in Ukrainian].
3. Lutska miska rada (2024). Starostynski okruhy [Starostinsk districts]. Retrieved from: <https://www.lutskrada.gov.ua/pages/pryiednani-hromady> [in Ukrainian].
4. Hotra V. V., Kovach A. Ya. (2021). Vplyv protsesu detsentralizatsii na rozvytok silskykh terytorii [The impact of the decentralization process on the development of rural areas]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia "Ekonomika"*. № 1 (57). S. 30–37 [in Ukrainian].
5. Rishennia Lutskoi miskoi rady vid 27.10 2021 r. № 20/42 "Pro zatverdzhennia Polozhennia pro starostu starostynskoho okruhu Lutskoi miskoi terytorialnoi hromady" (2021) [in Ukrainian].
6. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13.05.2020 № 590-r "Pro zatverdzhennia perspektyvnoho planu formuvannia terytorii hromad Volynskoi oblasti" (2020) [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo rozvytku instytutu starost" vid 14.07.2021 r. № 1638-IX (2021) [in Ukrainian].
8. Rishennia Lutskoi miskoi rady vid 27.10.2021 № 20/41 "Pro utvorennia Zhydychynskoho, Boholiubskoho, Kniaghynynivskoho, Zaborolskoho starostynskykh okruhiv Lutskoi miskoi terytorialnoi hromady" (2021) [in Ukrainian].
9. Lutska miska rada (2024). Ofitsiinyi sait [Official site]. Retrieved from: <https://www.lutskrada.gov.ua/> [in Ukrainian].
10. Zakon Ukrainy "Pro zapobihannia koruptsii" vid 14.10.2014 r. № 1700-VII (2014) [in Ukrainian].

ДОВІРА ДО ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ПАРТІЙНУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ РФ

Ярош Ярослав Богданович,

доктор політичних наук,

професор кафедри політології та публічного управління

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0001-8376-8979

Бугайчук Антон Павлович,

аспірант кафедри політології та публічного управління

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0002-1107-9258

Одним із ключових показників ефективності діяльності політичних партій і стану партійної системи загалом є рівень довіри суспільства до цих інститутів. Проте, за результатами соціологічних досліджень, рівень довіри до політичних партій в Україні залишається досить низьким. Російська агресія, що почалася в 2014 році, суттєво вплинула на всі сфери життя в Україні, зокрема на політичну систему країни. Повномасштабне вторгнення, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, стало ще більшим потрясінням, що вплинуло на суспільство і зокрема на рівень довіри до різних інститутів. В результаті дослідження встановлено рівень довіри до політичних партій в Україні під час повномасштабної війни залишається одним із найнижчих серед політичних та соціальних інститутів. Хоча в 2022 році спостерігалось значне зростання довіри до силових структур та окремих органів влади, для політичних партій цей ефект був менш вираженим і тривав недовго. Уже на другому році повномасштабної війни рівень довіри до партій знизився і став нижчим, ніж у 2021 році. Збільшити довіру до політичних партій може поява нових політичних сил, зокрема заснованих військовими, перед наступними парламентськими виборами. Водночас більшість респондентів не підтримують проведення виборів під час війни. Також понад третина опитаних продовжують підтримувати існуючі політичні партії, вважаючи, що їх достатньо для задоволення суспільних потреб. Для чинних партій шляхом підвищення довіри може стати розвиток політичної освіти, проведення просвітницьких заходів для підвищення обізнаності населення про політику, а також ефективна комунікація з виборцями з метою подолання негативних стереотипів.

Ключові слова: політична партія, партійна система, довіра, баланс довіри, порівняльний аналіз.

Yarosh Yaroslav, Buhachuk Anton. Confidence in political institutions as a factor influencing the party system of Ukraine in the conditions of a full-scale war against the Russian Federation

One of the key indicators of the efficiency of political parties and the state of the party system in general is the level of public trust in these institutions. However, according to the results of sociological research, the level of trust in political parties in Ukraine remains quite low. Russian aggression, which began in 2014, had a significant impact on all spheres of life in Ukraine, including the country's political system. The full-scale invasion, which began on February 24, 2022, was an even greater upheaval that affected society and, in particular, the level of trust in various institutions. As a result of the study, it was established that the level of trust in political parties in Ukraine during the full-scale war remains one of the lowest among political and social institutions. Although in 2022 there was a significant increase in trust in law enforcement agencies and certain authorities, for political parties this effect was less pronounced and did not last long. Already in the second year of the full-scale war, the level of trust in the parties decreased and became lower than in 2021. The emergence of new political parties, in particular those founded by the military, before the next parliamentary elections can increase trust in political parties. At the same time, the majority of respondents do not support holding elections during the war. Also, more than a third of the respondents continue to support the existing political

parties, believing that they are sufficient to meet public expectations. For the incumbent parties, the way to increase trust can be the development of political education, educational activities to increase the public's awareness of politics, as well as effective communication with voters in order to overcome negative stereotypes.

Key words: *political party, party system, trust, balance of trust, comparative analysis.*

Одним із ключових критеріїв, що визначають ефективність роботи та рівень впливу політичних партій, а також становище партійної системи загалом, є рівень довіри суспільства до них. Саме політичні партії є одним із ключових інститутів в умовах представницької демократії. Проте за даними соціопитувань рівень довіри до політичних партій в Україні залишається порівняно низьким, як в абсолютних значеннях, так і відносно рівня довіри до інших політичних та суспільних інститутів.

Агресія РФ проти України, що розпочалася у 2014 р., суттєво вплинула на всі сфери життя, зокрема на політичну систему країни. Ще більшим потрясінням стала повномасштабна війна проти РФ з 24 лютого 2022 р. Ці події стали суттєвими чинниками впливу на суспільство, які по різному вплинули на рівень довіри до різних інститутів. В цьому контексті актуальним є дослідження того, як змінився рівень довіри до політичних партій. Ми припускаємо, що це допоможе спрогнозувати подальші перспективи розвитку партійної системи та окремих аспектів розвитку політичної системи України загалом.

Проблематику довіри до політичних партій в контексті розвитку партійної системи та особливостей політичної системи загалом досліджували низка вітчизняних та закордонних науковців. Як відзначає Н. Перепелиця, «сучасні теорії в соціально-економічних науках розглядають довіру як ключову характеристику, яка відрізняє розвинуте суспільство від інших. Вона має всеосяжні масштаби, тому що притаманна відносинам не лише на рівні окремих індивідуумів, але й у сфері громадських та урядових інституцій. Зрештою, категорія довіри піднімається до рівня держави як особлива організація суспільства та її міждержавних відносин» [1].

М. Околік, С. Губін, Д. Стієрс та М. Хуге зазначають, що довіра до партій може

мати важливі наслідки для волевиявлення громадян під час виборів, а отже, і для якості демократичного представництва. Тому дуже важливо, щоб політичні партії враховували запити виборців у своїй діяльності. Також згідно із їх дослідженням в умовах політичної нестабільності, коли виборці схильні масово змінювати політичні вподобання, важливо, щоб вони мали певний базовий рівень довіри як до окремих партій, так і до партійної системи загалом [2].

В контексті сучасного становища політичних інститутів М. Примуш, Я. Ярош та В. Стрелков відзначають, що рівень довіри до політичних і силових інституцій після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну значно зріс, проте щодо більшості із них довіра залишається низькою. Згідно із їх дослідженням, в Україні «не вироблено системи державницьких консолідуючих цінностей, які б поділялися всіма впливовими політичними інститутами. Результатом цього є криза суспільної довіри, яка виявляється в тому, що громадяни не довіряють результатам виборів, а масові порушення громадяни сприймають як звичайне явище. Недовіра роз'єднує жителів різних регіонів, які підозрюють одне одного в ігноруванні своїх інтересів, несправедливості тощо» [3].

Також варто відзначити низку системних проблем у діяльності політичних партій в Україні, які встановлені у попередніх дослідженнях. Зокрема В. Лебедюк визначає слабкий розвиток місцевих осередків більшості політичних партій, в той час як реальні важелі впливу знаходяться в руках центрального керівництва. Також серед типових проблем політичних партій на дослідник відзначає брак кадрових ресурсів, «ілюзорність» місцевих осередків партій, перенесення реальної конкуренції у протистояння фінансово-промислових груп, а не політичних партій як інституцій [4, с. 551–562].

Щодо сучасних суб'єктивних та об'єктивних чинників, які впливають на розвиток політичних партій в Україні, варто відзначити дослідження М. Примуша та Я. Яроша [5, с. 26]. Вони виділяють відсутність соціального підґрунтя інституту політичного лідерства, не сформованість соціальної бази для політичних партій, незадовільні методи і засоби діяльності, зокрема корумпованість, велику залежність від обставин, неспроможність адекватно реагувати на зміни в політичному житті. Також серед проблем для розвитку політичних партій відзначають відсутність у суспільстві сталих політичних традицій функціонування партій на демократичних засадах, незавершеність інституціоналізації політичних партій, повільність процесу соціальної стратифікації суспільства, гальмування процесу ринкових економічних перетворень та політичних реформ.

К. Одарченко обґрунтовує висновок, що партійній системі України притаманний відрив політичних партій від своїх ідеологій та адаптування нової передвиборчої програми під конкретні потреби та популярні серед виборців ідеї станом на момент проведення виборів. Це зумовлює значне поширення популізму та розмиття ідеологічних аспектів. Також дослідниця відзначає, що партії орієнтуються не стільки на ідеології, скільки на підкреслення позитивних суб'єктивних характеристик партійного лідера або лідерів. Це також сприяє тому, що політичні партії в цілому не дбають про виконання функції соціальних ліфтів, але ж їх діяльність не є систематичною, а здійснюється переважно лише під час виборчих кампаній і орієнтована на досягнення цілей вже утверджених лідерів [6].

В рамках нашого дослідження проведений порівняльний аналіз результатів опублікованих соціологічних досліджень Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова (Центру Разумкова) та Соціологічної групи «Рейтинг» за період із 24 лютого 2022 р. до 1 липня 2024 р. Також для порівняння взяті аналогічні показники за результатами соціологіч-

них опитувань у 2021 р., тобто у період до повномасштабної війни.

При порівняльному аналізі акцент зроблений на тих аспектах громадської думки, які стосуються довіри та оцінки діяльності політичних партій, а також ставлення до проведення виборів і можливої участі в них респондентів.

Результати дослідження. Одним із ключових показників при оцінці та порівнянні рівня довіри до соціальних інституцій є баланс довіри-недовіри (БДН). Він вираховується як різниця між часткою тих, хто довіряє і тих, хто не довіряє тому чи іншому інституту.

Щодо політичних партій в Україні ми спостерігаємо від'ємний рівень довіри як під час повномасштабної війни, так і до її початку, а саме за результатами опитування Центру Разумкова у липні-серпні 2021 р. Так, у 2021 р. БДН становив $-55,6\%$, а довіру до політичних партій висловлювали лише $16,1\%$ респондентів (рис. 1). Для порівняння у цей час найвищий БДН мали такі соціальні інститути як Збройні Сили України ($43,5\%$), волонтерські організації ($38,5\%$), церква ($37,2\%$). Серед політичних інститутів позитивний БДН мала лише місцева влада: голови місцевих громад – $23,5\%$, а місцеві ради – $13,6\%$ [7].

Натомість із початком повномасштабної війни ми бачимо суттєвий стрибок у рівні довіри до окремих інституцій в той час, як рівень довіри до інших змінюється не так суттєво. У випадку політичних партій БДН у серпні 2022 р. практично не змінився і становив $-55,3\%$. Натомість суттєве зростання БДН політичних партій до $-41,6\%$ бачимо за результатами опитування Центру Разумкова у лютому-березні 2023 р. Воно збігається із зростанням рівня довіри до багатьох інших політичних та соціальних інститутів, що ймовірно пов'язано із успіхами Сил оборони України на фронті, зокрема успішним контрнаступом. Таким чином, ми бачимо, що успішні дії влади та силових структур частково відбиваються на рівні довіри до політичних партій, яких асоціюють із владою [8; 9].

Рис. 1. Баланс довіри-недовіри до політичних партій в Україні у 2021–2024 рр. За даними соціологічних опитувань Центру Разумкова [7]

Натомість вже у травні 2023 р. БДН політичних партій повертається до 54 %, а з вересня 2023 р. до кінця періоду дослідження опускається нижче за показники до повномасштабної війни. В цілому, БДН політичних партій за цей період залишався одним із найнижчих серед усіх соціальних та політичних інститутів. За негативним БДН та динамікою його коливань політичні партії були дуже подібними до категорій «державний апарат (чиновники)» та «суди (судова система в цілому)». Станом на червень 2024 р. їх негативний БДН був на схожому рівні: –63,3 % для політичних партій, –62,8 % для державного апарату та –56,3 % для судової системи.

Натомість найбільшу позитивну динаміку у зміні БДН з початком повномасштабної війни продемонстрували Президент України (від –21,4 % у липні-серпні 2021 р. до 70,5 % у серпні 2022 р.), Верховна Рада України (від –56,4 % до –19,3 %), Національна гвардія України (від 17,6 % до 81,4 %), Збройні Сили України (від 43,5 % до 91,1 %). Загалом найбільше зросла довіра до політичних лідерів та інститутів, які брали безпосередню участь у обороні України проти російської агресії і були публічними.

Таке зростанні довіри можна пояснити зокрема ефектом «мітингу навколо прапора» (з англ. *"rally-round-the-flag"*

effect). Як відзначає С. Кріцінгер, суть цього ефекту полягає в тому, що під час воєн, міжнародних криз, масових стихійних лих довіра суспільства до влади в цілому зростатиме незалежно від якості та правильності рішень, які приймає ця влада [10, с. 1205–1208]. Ю. Фейнштейн інтерпретує цей ефект як «раптове зростання суспільної підтримки національних лідерів під час війни чи кризи» [11, с. 422–424]. Така патріотична відповідь на зовнішню загрозу, в даному випадку російське вторгнення, чітко простежується в результатах досліджень громадської думки в Україні у 2022 р.

Натомість щодо політичних партій дія цього ефекту чітко не прослідковується. Причиною цього ймовірно є те, що політичні партії на думку респондентів не відіграли суттєвої ролі у захисті України від російської загрози. Варто зазначити, що наші попередні дослідження показують певну активність політичних партій у залученні міжнародної допомоги, забезпеченні гуманітарних потреб населення, матеріальній підтримці військових. Тим не менш, їх зусилля в цьому напрямку в очах респондентів були менш помітними у порівнянні із діяльністю громадських та волонтерських організацій.

Також відзначаємо поступове падіння довіри до багатьох інститутів із 2022 до

2024 рр. Зокрема найгіршу динаміку мають БДН Верховної Ради України, уряд, місцевих рад, голів місцевих громад, Національної поліції. В той же час, довіра до ЗСУ та інших інститутів, активно задіяних у обороні України залишається стабільно високою, а довіра до таких інститутів, як суди, державний апарат і політичні партії, залишається стабільно низькою.

Оскільки одним із ключових завдань політичної партії як інституту є перехід до влади шляхом виборів, актуальним в нашому контексті є питання проведення виборів під час війни. З цього приводу більшість учасників опитувань за період повномасштабної війни висловилися негативно. Наприклад, опитування «Соціологічної групи «Рейтинг» за лютий 2024 показує, що проти проведення місцевих виборів налаштовані 57 % респондентів, проти виборів народних депутатів – 63 %, проти виборів Президента України – 67 % [12, с. 30].

Відсутність виборів під час, яка не тільки закріплена *Законом України «Про правовий режим воєнного стану»*, але і підкріплена громадською думкою, може бути суттєвою перешкодою у розвитку політичних партій, особливо партій, які не є провладними на національному або місцевому рівні. В такому становищі партії не можуть виконувати свої основні функції у партійній системі. Також через це у громадян може сформуватися думка, що партії свідомо «нічого не роблять» в той час, як під час дії воєнного стану їхні можливості для діяльності є суттєво обмеженими [13].

Проте результати проаналізованих соціологічних опитувань також дають підстави для формування низки рекомендацій щодо подальшого розвитку партій та партійної системи в Україні.

Так, результати демонструють відсутність тотального розчарування респондентів у наявній політичній системі та владі. Зокрема за даними опитування Центру Разумкова у травні 2023 р. 73,1 % респондентів вважають демократію «найбільш бажаним типом державного устрою в Україні». За даними

опитування Центру Разумкова у липні 2023 р. 38,5 % респондентів бачать серед наявних політичних сил ті, яким можна було б довірити владу у повоєнний період (41,3 % не бачать, 20,2 % не визначилися). Результати опитування Соціологічної групи «Рейтинг» у лютому 2024 р. показують, що 51 % опитаних хотіли би бачити на наступних виборах нові партії, а 42 % задоволені вже існуючими партіями. Отже, запит на нові політичні сили залишається суттєвим, проте значна частина електорату чекає створення нових політичних партій [12; 14; 15].

При цьому багато респондентів очікують, що нові політичні сили постануть із середовища військових. Це доволі прогнозовано, зважаючи на високий рівень довіри до них. Так, за даними опитування Центру Разумкова у липні 2023 р. 51 % респондентів очікують появу політичної сили, гідної їх довіри, із середовища військових (рис. 2). Опитування Соціологічної групи «Рейтинг» за вересень 2023 р. також показує, що 78 % опитаних позитивно ставляться до ідеї створення військовими власної політичної партії. Водночас 71 % позитивно ставляться до залучення військових у нинішні партії. Таким чином, у період дослідження існував суттєвий запит на створення нових політичних партій в Україні, передусім із середовища військових. Тим не менш, і нинішні політичні партії задовольняли запит більше третини виборців. При цьому більшість громадян були проти проведення виборів під час війни [15; 16].

Щодо посилення рівня довіри та підтримки чинних політичних партій ефективним засобом може бути політична просвіта. Наприклад, згідно з результатами опитування Центру Разумкова у вересні 2023 р., більше половини респондентів вважали, що політичні партії не зацікавлені або байдужі до поширення політичної просвіти в Україні. Так, 45,5 % опитаних заявили, що політичні партії не зацікавлені у тому, щоб громадяни мали більше знань про політику, а 20 % вважали, що політичні партії байдужі до цього питання [17].

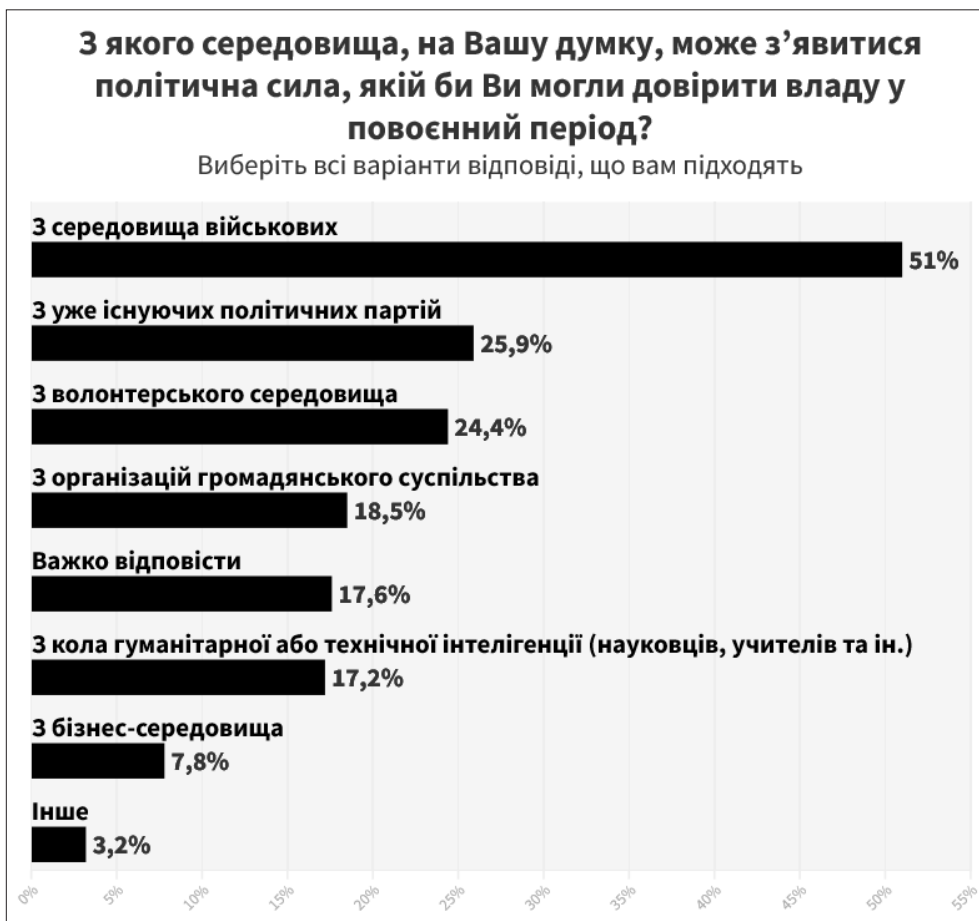

Рисунок 2. У липні 2023 р. 51 % респондентів очікували появу політичної сили, гідної їх довіри, із середовища військових. За даними соціологічного опитування Центру Разумкова

На нашу думку, активізація просвітницького напрямку діяльності політичних партій може не тільки допомогти покращити рівень обізнаності населення про політику, але і збільшити довіру до політичних партій через активну взаємодію, різного роду просвітницькі заходи та інформаційні кампанії.

Висновки. Рівень довіри до політичних партій в Україні в умовах повномасштабної війни залишається негативним та одним із найнижчих серед політичних та соціальних інститутів в умовах повномасштабної війни. Попри суттєве зростання довіри до силових структур та деяких органів влади в результаті "rally-round-the-flag" effect у 2022 р. щодо політичних партій цей ефект проявився значно менше та лише короткочасно. Вже на другому році повно-

масштабної війни рівень довіри до них став меншим, ніж у 2021 р.

Шляхом збільшення довіри до політичних партій в цілому може стати поява нових партій, зокрема заснованих військовими, напередодні наступних парламентських виборів. Водночас проведення виборів під час війни більшість респондентів не підтримують.

Понад третина респондентів досі підтримують наявні політичні партії та вважають, що їх достатньо для задоволення запитів суспільства. Для чинних партій ефективним шляхом збільшення довіри може бути розвиток політичної просвіти, проведення заходів щодо збільшення знань населення про політику, ефективна комунікація з виборцями для подолання негативних стереотипів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Перепелиця Н. О. Довіра як чинник політичного розвитку: погляд Френсіса Фукуями. *Політикус*. 2019. № 2. С. 11-16.
2. Okolikij M. et al. Trust in political parties and ideological proximity voting in Europe: the role of trust in political parties as a heuristic mechanism. *Journal of elections, public opinion and parties*. 2022. P. 1–20. URL: <https://doi.org/10.1080/17457289.2022.2113088>
3. Примуш М., Ярош Я., Стрелков С. Динаміка довіри до політичних та силових інституцій в Україні (соціологічний аспект). *Litopys volyni*. 2023. № 28. С. 287–291. URL: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.41>
4. Лебедюк В. Політичні партії в Україні : особливості діяльності на місцевому рівні. *Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку* : матеріали між. науково-практ. конф., м. Київ, 25 листоп. 2011 р. Київ, 2012. С. 551–562.
5. Примуш М., Ярош Я. Політичний дискурс щодо функціонування політичних партій в Україні. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія: Політичні науки*. 2020. № 5. С. 22–28.
6. Одарченко К. Впливи кризи політичних партій в Україні на горизонтальні партійні зв'язки через призму ідеологічного та програмного компонента. *European Political And Law Discourse*. 2017. № 4. С. 128–134.
7. Політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії. *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/novyny/kruglyi-stil-politykoideologichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii> (дата звернення: 16.08.2024).
8. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень–жовтень 2022 р.). *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykoideologichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r> (дата звернення: 16.08.2024).
9. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів (лютий–березень 2023 р.). *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-liutyi-berezen-2023r> (дата звернення: 16.08.2024).
10. Kritzinger S. 'Rally round the flag': the COVID-19 crisis and trust in the national government. *West European Politics*. 2021. Vol. 44. № 5-6. P. 1205–1231. URL: <https://doi.org/10.1080/01402382.2021.1925017>
11. Feinstein Y. Applying Sociological Theories of Emotions to the Study of Mass Politics: The Rally-Round-the-Flag Phenomenon in the United States as a Test Case. *The Sociological Quarterly*. 2020. Vol. 61. № 3. P. 422–447. URL: <https://doi.org/10.1080/00380253.2019.1711255>
12. Всеукраїнське опитування Міжнародного республіканського інституту (IRI): лютий 2024. *Соціологічна група «Рейтинг»*. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/ukr_february_2024_national_survey_public.pdf (дата звернення: 06.08.2024).
13. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 19 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 16.08.2024).
14. Суспільно-політичні орієнтації громадян України (травень 2023р.). *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/suspilnopolitychni-orientatsii-gromadian-ukrainy-traven-2023r> (дата звернення: 16.08.2024).
15. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до окремих ініціатив органів влади (липень 2023р.) *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-okremykh-initsiatyv-organiv-vlady-lypen-2023r> (дата звернення: 16.08.2024).
16. Всеукраїнське опитування Міжнародного республіканського інституту (IRI): вересень 2023. *Соціологічна група «Рейтинг»*. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/final-ukr-23-ns.pdf (дата звернення: 06.08.2024).

17. Громадяни і політика: інтерес до політики, громадянська активність, політична освіта (вересень 2023р.). *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/gromadiany-i-polityka-interes-do-polityky-gromadianska-aktyvnist-politychna-osvita-veresen-2023r> (дата звернення: 16.08.2024).

REFERENCES:

1. Perepelytsia N. O. (2019). Dovira yak chynnyk politychnoho rozvytku: pohliad Frensis Fukuiamy [Trust as a factor in political development: the view of Francis Fukuyama]. *Politykus*. № 2. S. 11–16 [in Ukrainian].
2. Okolikj M. et al. (2022). Trust in political parties and ideological proximity voting in Europe: the role of trust in political parties as a heuristic mechanism. *Journal of elections, public opinion and parties*. P. 1–20. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/17457289.2022.2113088>
3. Prymush M., Yarosh Ya., Strelkov S. (2023). Dynamika doviry do politychnykh ta sylovykh instytutsii v ukraini (sotsiologichnyi aspekt) [Dynamics of trust in political and power institutions in Ukraine (sociological aspect)]. *Litopys volyni*. № 28. S. 287–291. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.41> [in Ukrainian].
4. Lebediuk V. (2012). Politychni partii v Ukraini : osoblyvosti diialnosti na mistsevomu rivni [Political parties in Ukraine: peculiarities of activity at the local level]. *Partiina systema suchasnoi Ukrainy: evoliutsiia, tendentsii ta perspektyvy rozvytku: materialy mizh. naukovo-prakt. konf. Kyiv, 25 lystop. 2011 r.* Kyiv. S. 551–562 [in Ukrainian].
5. Prymush M., Yarosh Ya. (2020). Politychnyi dyskurs shchodo funktsionuvannia politychnykh partii v Ukraini [Political discourse on the functioning of political parties in Ukraine]. *Visnyk Donetskoho natsionalnogo universytetu imeni Vasylia Stusa. Seriia politychni nauky*. № 5. S. 22–28. [in Ukrainian].
6. Odarchenko K. (2017). Vplyvy kryzy politychnykh partii v Ukraini na horyzontalni partiini zviazky cherez pryzmu ideolohichnogo ta prohramnogo komponenta [Effects of the crisis of political parties in Ukraine on horizontal party ties through the prism of the ideological and programmatic component]. *European Political And Law Discourse*. № 4. S. 128–134 [in Ukrainian].
7. Tsentrazumkova (2023). Polityko-ideolohichni oriientsii hromadian Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii [Political and ideological orientations of Ukrainian citizens in the conditions of Russian aggression]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/novyny/kruglyi-stil-politykoideologichni-oriientsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii> [in Ukrainian].
8. Tsentrazumkova (2022). Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, polityko-ideolohichni oriientsii hromadian Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii (veresen–zhovten 2022r.) [Citizens' assessment of the situation in the country, trust in social institutions, political and ideological orientations of Ukrainian citizens in the conditions of Russian aggression (September–October 2022)]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykoideologichni-oriientsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r> [in Ukrainian].
9. Tsentrazumkova (2023). Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini ta dii vlady, dovira do sotsialnykh instytutiv (liutyi–berezen 2023r.) [Citizens' assessment of the situation in the country and the actions of the authorities, trust in social institutions (February–March 2023)]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-liutyi-berezen-2023r> [in Ukrainian].
10. Kritzinger S. et al. (2021). 'Rally round the flag': the COVID-19 crisis and trust in the national government. *West European Politics*. Vol. 44, No. 5–6. P. 1205–1231. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/01402382.2021.1925017>
11. Feinstein Y. (2020). Applying Sociological Theories of Emotions to the Study of Mass Politics: The Rally-Round-the-Flag Phenomenon in the United States as a Test Case. *The Sociological Quarterly*. Vol. 61, no. 3. P. 422–447. URL: <https://doi.org/10.1080/00380253.2019.1711255>
12. Sotsiologichna hrupa "Reitynh" (2024). Vseukrainske opytuvannia Mizhnarodnogo respublikanskoho instytutu (IRI): liutyi 2024 [All-Ukrainian survey of the International Republican Institute (IRI): February 2024]. Retrieved from: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/ukr_february_2024_national_survey_public.pdf [in Ukrainian].

13. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law] : Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 r. № 389-VIII: stanom na 19 zhovt. 2023 r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].

14. Tsentrazumkova (2023). Suspilno-politychni orientatsii hromadian Ukrainy (traven 2023r.) [Socio-political orientations of citizens of Ukraine (May 2023)]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/suspilnopolitychni-orientatsii-gromadian-ukrainy-traven-2023r> [in Ukrainian].

15. Tsentrazumkova (2023). Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv, stavlennia do okremykh initsiatyv orhaniv vlady (lypen 2023r.) [Citizens' assessment of the situation in the country, trust in social institutions, politicians, officials and public figures, attitude to certain initiatives of government bodies (July 2023)]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-okremykh-initsiatyv-organiv-vlady-lypen-2023r> [in Ukrainian].

16. Sotsiologichna hrupa "Reitynh" (2023). Vseukrainske opytuvannia Mizhnarodnoho respublikanskoho instytutu (IRI): veresen 2023 [All-Ukrainian survey of the International Republican Institute (IRI): September 2023]. Retrieved from: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/final-ukr-23-ns.pdf [in Ukrainian].

17. Tsentrazumkova (2023). Hromadiany i polityka: interes do polityky, hromadianska aktyvnist, politychna osvita (veresen 2023 r.) [Citizens and politics: interest in politics, civic activism, political education (September 2023)]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/gromadiany-i-polityka-interes-do-polityky-gromadianska-aktyvnist-politychna-osvita-veresen-2023r> [in Ukrainian].

НОТАТКИ

Наукове видання

ACTA SECURITATAE VOLYNIENSES

№ 4, 2024

Коректура • Ирина Николаївна Чудеснова

Комп'ютерна верстка • Юлія Станіславівна Семенченко

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 9,30.
Замов. № 1024/715. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.